

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ULUSLARARASI ANDLAŞMALARIN SONA
ERDİRİLMESİ VE YÜRÜRLÜĞÜNÜN ASKIYA
ALINMASI VEYA ÇEKİLME**

Fatma Betül KORKMAZ

2501170526

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Galip Engin ŞİMŞEK

İSTANBUL - 2020

ÖZ

ULUSLARARASI ANDLAŞMALARIN SONA ERDİRİLMESİ VE YÜRÜRLÜĞÜNÜN ASKIYA ALINMASI VEYA ÇEKİLME

Fatma Betül KORKMAZ

Uluslararası andlaşmaların sona erdirilmesinde devletler ve uluslararası örgütler tarafından en sık kullanılan yöntem, andlaşmalara sona ermekoşullarını içeren çıkış hükümleri eklemektir. Bu hükümlerin amacı, andlaşma akdedildikten sonra taraflar arasında bir uyuşmazlık çıktığında devletlerarası ilişkilere zarar vermeden ilgili andlaşmanın sona erdirilmesidir. Tarafların anlaşarak, karşılıklı rızaları çerçevesinde andlaşmayı sona erdirmesi ise her zaman mümkündür. Fakat uygulamada, tarafların akdettikleri andlaşmalara ilişkin çıkış hükümleri üzerinde müzakerede bulunmadıkları durumlarla da karşılaşılabilir. Bu gibi muhtemel durumlarla ilgili olarak 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, içeriğinde herhangi bir çıkış hükmü barındırmayan uluslararası andlaşmaların sona erdirilmesine ilişkin düzenlemeler öngörmektedir. Biz de çalışmamızda, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi kapsamında uluslararası andlaşmaların sona erme, askıya alma ve andlaşmadan çekilme nedenlerini bir bütün halinde incelemeye çalıştık. Ayrıca çalışmamızdadevletlerarası güncel uyuşmazlıklar ile Uluslararası Adalet Divanı kararlarına da yer vererek andlaşmaların sona erdirilme nedenlerini somut örneklerle aktarmayı tercih ettik.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Uluslararası Andlaşmalar, Uluslararası Andlaşmaların Sona Erdirilmesi, Askıya Alınması, Çekilme, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (VAHS).

ABSTRACT
TERMINATION AND SUSPENSION OF INTERNATIONAL
TREATIES OR WITHDRAWAL

Fatma Betül KORKMAZ

The most common method used by states and international organizations for the termination of international treaties is, to include exit provisions that determine the conditions for termination. The purpose of these provisions is to terminate the relevant treaty without damaging interstate relations when a dispute arises between the parties after the conclusion of the treaty. It is always possible for the parties to agree upon and terminate the treaty pursuant to their mutual consent. However, in practice, it is also possible to come across situations where the parties did not negotiate the exit provisions regarding the treaties they conclude. With respect to these possible situations, 1969 Vienna Convention on The Law of Treaties stipulate rules relative to the termination of international treaties that do not contain any exit provisions in its content. In our study, we tried to examine the grounds for the termination, suspension of international treaties and withdrawal from them Vienna Convention on the Law of Treaties in its entirety. In addition, we preferred to convey with concrete examples the grounds for the termination of the international treaties by including current interstate disputes and decisions of the International Court of Justice.

KEYWORDS: International Treaties, Termination of International Treaties, Suspension, Withdrawal, 1969 Vienna Convention on The Law of Treaties (VCLT).

ÖNSÖZ

Uluslararası Andlaşmalar Hukuku, Uluslararası Kamu Hukukunun kapsam bakımından en geniş konularından birini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, uluslararası andlaşmaların sona erdirilmesine, yürürlüklerinin askıya alınmasına veya andlaşmalardan çekilmeye ilişkin Türkçe literatürde az sayıda çalışma bulunmaktadır.

Konuya ilişkin güncel meseleleri Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin sona ermeye ilişkin maddeleriyle bağlantısını kurarak aktarma amacı taşıyan ve yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız çalışmamız, aynı zamanda Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinde düzenlenen uluslararası andlaşmaların sona erme, askıya alma ve çekilme nedenlerinin tümünü kapsayan tek kaynak olma işlevi görecektir.

Bu çalışmanın hazırlanmasındaki katkıları ve nazik tutumları nedeniyle başta Sayın tez danışmanım Doç. Dr. Galip Engin ŞİMŞEK olmak üzere, birlikte çalışmaktan onur duyduğum ve manevi desteğini her zaman hissettiğim kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN'a, kütüphanesini hiç tereddüt etmeden bana açan ve çalışmamız için önem taşıyan kaynaklardan faydalanmamı sağlayan kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Rona AYBAY'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Olumlu yönde eleştirileri ve çalışmamızın içeriğine yönelik katkılarından dolayı Sayın Prof. Dr. Cüneyt YÜKSEL'e, Milletlerarası Kamu Hukuku Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak çalışmak istememde emeğini yadsıyamayacağım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Hakan ERKİNER'e, engin bilgileriyle çalışmamıza olan katkıları ve değerli fikirleri için Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Serçin KUTUCU'ya da en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Son olarak her zaman yanımda olan aileme ve değerli eşime de çalışmamızın hazırlık sürecindeki yoğun dönemde benden her türlü desteği esirgemedikleri için bilhassa teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKUN TARİHSEL GELİŞİMİ

I. Uluslararası Hukuk Kavramının Ortaya Çıkışı.....	3
II. Westphalia Barışından Sonraki Süreçte Uluslararası Hukuk.....	6
III. Uluslararası Topluluk Kavramı.....	8
IV. ULUSLARARASI HUKUKUN KAYNAKLARI	10
A. Kaynak Terimine İlişkin Terminoloji Sorunu.....	10
B. Uluslararası Örf ve Âdet Hukuku	12
C. Uluslararası Andlaşmalar	13
D. Hukukun Genel İlkeleri.....	16
E. Yargı Kararları ve Öğreti	17

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI ANDLAŞMALARIN YAPILIŞ USULÜ VE YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ SÜRECİ

I. Uluslararası Andlaşmaların Hazırlanışı	19
A. Andlaşma Metninin Kabul ve Kesinleştirilmesinde Yetki.....	20
B. Andlaşma Metninin Kabulü ve Kesinleştirilmesi	22

C.	Bir Uluslararası Andlaşmanın Bağlayıcılık Kazanmasında Kullanılan Yöntemler (Methods of consent to be bound).....	23
1.	Basit Usul.....	24
2.	Onaylama (Ratification), Kabul (Acceptance) veya Uygun Bulma.....	26
3.	Katılma (Accession).....	28
D.	Andlaşmaların Yürürlüğe Girmesi (Entry Into Force).....	29
II.	ULUSLARARASI ANDLAŞMALARIN GEÇERSİZLİK NEDENLERİ	30
A.	İç hukuktaki andlaşma yapma yetkisine aykırılık halleri.....	32
B.	Temsilcinin andlaşma yapma yetkisine getirilmiş özel sınırlamalara uyulmaması	34
C.	İradeyi Sakatlayan Haller.....	36
1.	1. Hata	36
2.	Hile.....	37
3.	Temsilcinin Ayartılması.....	38
4.	Temsilci üzerinde baskı kurulması	39
5.	Tehdit veya Kuvvet Kullanılması Yoluyla Bir Devletin İcbar Edilmesi ...	40
D.	Uluslararası hukukun emredici (Jus Cogens) kurallarına aykırılık.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI ANDLAŞMALARIN SONA ERMESİ

I.	Sona Erme Nedenleri ve VAHS’de Yer Alan Sona Ermeye İlişkin Hükümler..	45
A.	Sona Erme, Askıya Alma, Fesih ve Çekilme.....	48
1.	Andlaşma Hükümlerine Uygun Olarak veya Rıza İle Andlaşmanın Sona Erdirilmesi	52

2. Bir Uluslararası Andlaşmanın Yürürlükte Kalacağı Süreye veya Sona Ermeye Yönelik Herhangi Bir Hüküm İçermediği Durumlarda Fesih veya Çekilme	55
B. Brexit: Birleşik Krallık'ın Lizbon Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği Üyeliğinden Çekilmesi	59
C. Güncel Bir Mesele: İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilmek Mümkün Müdür?. 65	
D. ABD'nin Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler (Intermediate Nuclear Forces / INF) Andlaşmasından Çekilmesi	70
E. Esaslı İhlal Nedeniyle Bir Uluslararası Andlaşmanın Sona Ermesi	72
F. Sonraki İmkânsızlık	78
G. Andlaşma Şartlarında Esaslı Değişikler	81
H. Milletlerarası Genel Hukukun Emredici Bir Normunun Ortaya Çıkması	87
II. ULUSLARARASI ANDLAŞMALARIN SONA ERMESİNDE	
İZLENECEK USUL VE SONA ERMENİN SONUÇLARI	89
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	101

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	:Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
MHB	: Milletlerarası Hukuk Bülteni
MÜHF- HAD	: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi
VAHS	: Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
ICJ	: International Court of Justice
BM	: Birleşmiş Milletler
UHK	:Uluslararası Hukuk Komisyonu
AB	:Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
bkz	: Bakınız
C.	: Cilt
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Y.	: Yıl
v.d.	: Ve diğerleri
Ed.by	: Editör/yayına hazırlayan
Çev.	: Çeviren
para.	: Paragraf

GİRİŞ

Andaşmalar hukuku, Uluslararası Kamu Hukukunun büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze devletlerarası ekonomik ve sosyokültürel ilişkilerin gelişmesi, iş birliği ve dayanışmaya duyulan ihtiyaç ortaya ıkarmışvebu durum andaşmalara uygulamadadaha fazla önem atfedilmesine yol açmıştır.

şüphesiz, uluslararası hukuk kaynakları arasında uluslararası hukuk sűjelerinin karşılıklı ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik ihtiyaç karşılayabilecek nitelikteki tek kaynak,uluslararası andaşmalardır. Bunun temel sebebi ise, devletler ileuluslararası örgütlerin kendi rızalarıyla ve müşterek iradeleri çerçevesinde düzenlemeler yapabileceği kaynağın yalnızca uluslararası andaşmalar oluşudur. Bunun yanı sıra uluslararası hukukta iç hukuk sistemlerindeki gibi bir yasama organı bulunmadığından, i hukuktakine benzer bir kanun yapma yönteminin andaşma akdedilmesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.Bubağlamdauluslararası andaşmaları diğer uluslararası hukuk kaynaklarından ayıran ve uygulamada daha çok tercih edilmesini sağlayan özellikler; andaşmaların konu, içerik ve şekil açısından taraflara tam bir sözleşme serbestisi tanınması, uluslararası toplum tarafından tarafların üzerinde anlaşmaya vardıkları ortak amaç ve çıkarları yansıtanın basit bir yolu olarak görölmesi ve örf ve âdet hukuku kuralları gibi temelini devlet uygulamalarından alan uzun süreçlere dayalı çözüm yolları getirmekten ziyade muhtemel sorunlara pratik çözümler sunabilmesi şeklinde ifade edilebilir.

Andlaşmalar hukukunun en temel belgesi olan Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 26.maddesinde pacta sunt servanda prensibi kodifiye edilmiş olup, andaşmaların taraflariin bağlayıcılığı ve andaşma yükümlölüklerinin iyi niyetle yerine getirilmesi gerekliliğiöngörölmüştür. Çalışmamızın konusunu oluşturan uluslararası andaşmaların sona erdirilmesi, askıya alınması ve andaşmadan çekilme durumları ise andaşma taraflarının yerine getirmesi gereken yükümlölüklerin iyi niyetle icrasını öngören pacta sunt servanda prensibi ile tezat bir göröntü oluşturmaktadır. Buna karşın andaşmalar hukukunda benimsenen irade serbestisi

ilkesi, andlaşma taraflarına doğrudan andlaşmayı sona erdirmeye hak ve yetkisi de tanımaktadır.

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinde düzenlenen andlaşmaların geçersizlik, sona erme, askıya alma veya andlaşmadan çekilme nedenlerinden birine ya da birkaçına ilişkin makaleler mevcut olmakla birlikte geçersizlik ve sona erme nedenlerinin tümünü kapsayan güncel bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamız ile amaçlanan, andlaşmalar hukukunda sona erme sebeplerine özgü bir metin ile Türkçe literatüre katkıda bulunarak mevcut boşluğu doldurmaya çalışmaktır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Uluslararası Hukukun tarihsel gelişim süreci ve uluslararası hukuk kaynakları ele alınmıştır. Tarihsel gelişim kısmı, günümüzdeki modern devlet anlayışının temeli olması ve uluslararası toplum düşüncesinin kavramsallaştırılmasında adeta bir dönüm noktası teşkil etmesi açısından, Westphalia Barışı'nın etkileri göz önünde bulundurularak incelenmiştir. İkinci bölümde uluslararası andlaşmaların yapılış usulü ve yürürlüğe giriş süreci ele alınmıştır. Ayrıca ikinci bölümde, usulüne uygun şekilde yürürlüğe girmiş bir uluslararası andlaşmadan bahsedebilmenin, andlaşmaların geçersizlik nedenlerine değinilmesini gerektirdiğinden, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi kapsamında geçersizlik nedenlerinin incelenmesi tercih edilmiştir.

Esas olarak üzerinde durmak istediğimiz kısım olan üçüncü bölümde ise Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi kapsamında andlaşmaların sona erdirilme, askıya alınma ve andlaşmadan çekilme nedenleri aktarılmıştır. Güncel bir mesele olan İngiltere'nin Avrupa Birliğinden çekilme sürecine Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinde düzenlenen Brexit ile bağlantılı olduğu düşünülen sona erme nedenleri dikkate alınarak değinilmiştir. Akabinde, özellikle son zamanlarda taraf devletlerde çekilmeye yönelik tartışmaların gündeme geldiği İstanbul Sözleşmesinin sona erdirilmesinin mümkün olup olmadığı üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKUN TARİHSEL GELİŞİMİ

I. Uluslararası Hukuk Kavramının Ortaya Çıkışı

Uluslararası hukuk, uluslararası hukuk kişileri arasındaki ilişkileri inceleyen ve düzenleyen kamu hukuku dalıdır. Gerek kamu hukuku gerek özel hukuk alanında yer alan tüm hakların, eylemlerin ve işlemlerin olmazsa olmaz ögesi ise kişidir¹. Dolayısıyla uluslararası hukukun gelişim sürecini inceleyebilmek için öncelikle, uluslararası hukuk kişisinden ne anlamamız gerektiği ortaya koyulmalıdır. Hukukta kişi en genel tanımıyla, hak sahibi olabilen ve borç altına girebilen varlıktır. Uluslararası hukukta ise kişi, uluslararası düzeyde hak sahibi olan, yükümlülük altına girebilen ve haklarını uluslararası düzeyde koruyabilen varlık olarak tanımlanmaktadır². Hakların uluslararası düzeyde korunmasıyla kastedilen, uluslararası mekanizmaların harekete geçirilebilmesi için sahip olunması gereken niteliklerdir³.

20. yüzyılın ortalarına kadar uygulamada, uluslararası hukukun tamamen devletlerin rızasına bağlı olduğu ve sadece devletler için geçerli olduğu düşünülmekteydi. Bu anlayışta uluslararası hukukun tek ve özel süjesi devletlerdi⁴. Ancak 20. yüzyılın ortalarından itibaren bu anlayış değişmiş, sosyolojik teorilerle ve daha pragmatik bir doğal hukuk yaklaşımının yeniden canlanmasıyla özellikle süjeler bazında uluslararası hukuk, farklı bir boyut kazanmıştır⁵.

¹ Rona Serozan, **Medeni Hukuk, Genel Bölüm- Kişiler Hukuku**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 8.bs., 2018, s.415.

² Yusuf Aksar, **Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017, s.28.

³ Ertuğrul Uzun, Elif Uzun, Galip Engin Şimşek, Ayşe Nur Tütüncü, **Uluslararası Hukuk I**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012, s.3.

⁴ James Crawford, **Brownlie's Principles of Public International Law**, Birleşik Krallık, Oxford University Press, 8th Edition, 2012, s.5.

⁵ A.e., s.11.

Aslında basit gibi gözüken “uluslararası hukuk nedir?” sorusu, uluslararası hukuk alanındaki çalışmaları anlamlandırabilmek açısından uluslararası hukuk ne yapar, nasıl çalışır, yaptığı işlerde etkili midir, uluslararası hukuktan ne bekleyebiliriz gibi pek çok soruyu da bünyesinde toplamaktadır⁶.

16.yüzyıl egemenliğin toprak bütünlüğüne dayandığı, deniz aşırı ilişkilerin geliştiği ve askerlik alanında değişimlerin olduğu bir dönemdir. Devletlerarası deniz aşırı ticari ilişkilerin gelişmesi, uluslararası ilişkilere bir düzen getirilmesinin ve özellikle uluslararası ilişkilerin hukuki boyutuna ilişkin teorik çalışmaların yapılmasını zaruri kılmıştır. Bu teorik çalışma ve uluslararası ilişkilere düzen getirmeye duyulan ihtiyacın filizlendiği dönem 1480- 1546 yılları arasında kapsamakta olup Erken Klasik Dönem olarak adlandırılmaktadır⁷. Erken Klasik dönemin bitişi aynı zamanda, çağdaş uluslararası hukuk düşüncesinin temellerinin atıldığı ve modern öğretinin kurulduğu Klasik Dönemin başlangıcıdır. 1583- 1788yıllarını kapsayan Klasik Dönem, uluslararası hukuk disiplininin teorik olarak kurulduğu ve bugün öğretilde klasik kabul edilen eserlerin oluşturulduğu dönemdir⁸.

Doktrindeki baskın görüş,uluslararası hukukun doğasını ve uluslararası ilişkilerin niteliğini anlamaya yönelik teorik çalışmaların filizlenme dönemi olan Erken Klasik Dönemi uluslararası hukukun başlangıcı olarak kabul etmektedir⁹. Francisco de Vitoria (1480-1546) ile başlayan Erken Klasik dönem, Alberico Gentili (1552-1608) ile sona ermektedir. Vitoria, Suarez gibi düşünürlerin çalışmaları, Avrupalıların Yeni Dünyahalklarına karşı hak ve görevleriyle ilgili sorunlarını ele alırken, bu dönemde Avrupadevletleri arasında akdedilen andlaşmalar ise ağırlıklı olarak diplomasi ve devletlerin savaş yoluyla işgali gibi konulara ilişkindir¹⁰.

⁶ Charlotte Ku/ Paul F. Diehl, **International Law- Classic and Contemporary Readings**, Colorado, Lynne Rienner Publishers, 1998, s.4.

⁷ Hakkı Hakan Erkiner, “Uluslararası Hukuk Düşüncesinde Klâsik Öğretinin Kuruluşu: Hugo Grotius ve Postgrotien Yazarlar Samuel Von Pufendorf, Richard Zouche, Cornelius Van Bynkershoek ve Samuel Rachel’e İlişkin İnceleme ve Değerlendirme”, **MÜHF – HAD**, C.18, S.3, 2012, s.4.

⁸ **A.e.**, s.5.

⁹ Erkiner, **A.e.**,s.4, Vaughan Lowe, **International Law**, New York, Oxford University Press, 2011, s.10, Yücel Acer/ İbrahim Kaya, **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 9.bs.,2018, s.32.

¹⁰ Lowe, **A.g.e.**, s.10, İtalyan yazar Gentili, on altıncı yüzyılın sonunda Savaş Hukuku konusunda ilk kez sistematik bir çalışma ortaya koyan isimdir; Stephen C. Neff, “A Short Story Of International Law”, **International Law**, Ed.by Malcolm Evans, New York, **Oxford University Press**, 2014, s.8.

17. ve 18.yüzyılda modern uluslararası hukuk disiplininin teorik olarak kurulduğu varsayılmaktadır. Klasik Dönem olarak adlandırılan bu devrin ilk ve en önemli yazarı ‘*Uluslararası Hukukun Babası*’ olarak kabul edilen Hugo Grotius’tur. (1583–1645). Grotius aynı zamanda doğal hukuk düşüncesinin uluslararası hukuk alanındaki en önemli temsilcisidir¹¹. Grotius’a göre yasaların kaynağı insan iradesiyle ilahi iradenin bütünleşmesi olup, kendisi Kavimler hukukunu da (jus gentium), insan iradesinden kaynaklanan yasalara dayanan ve bütün uluslar için ortak olan hukuk şeklinde tanımlamıştır¹². Grotius’a göre kavimler hukukunun hem bireyler hem devletler açısından bağlayıcılığı, yukarıda değinilen irade-insan iradesi bütünleşmesi neticesinde ortaya çıkan mutabakattan ileri gelmektedir¹³. Ancak önceki dönemin doğal hukukçu düşünürlerinden İspanyol bir ilahiyatçı olan Vitoria’nın aksine¹⁴, Grotius’un temsil ettiği rasyonalist doğal hukuk anlayışı daha seküler niteliktedir¹⁵.

Zira Grotius, devleti insan aklı ve doğası üzerine kurulmuş doğal bir kurum; uluslararası hukuku da evrensel adalet ilkelerinin kademeli bir biçimde geliştirilmesüreci şeklinde tasvir etmektedir¹⁶. Grotius’a göre devletler de insanlar gibi toplum halinde yaşama konusunda doğal bir eğilim içerisindedirler ve her biri

¹¹ Uzun, Uzun, Şimşek, Tütüncü, **A.g.e.**, s.10.

¹² Roma’da ius civile kavramı, sadece yurttaşlara uygulanan hukuk kuralları anlamına gelmektedir. Gentium terimi ise millet, kavim, ulus anlamlarına geldiğinden, ius gentium terimi milletler, kavimler hukuku anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla jus gentium, ilk başta yabancıları kapsayan hukuk kurallarını içeren bir düzeni, sonrasında ise tüm halklara uygulanan hukuk kurallarını ifade etmektedir. Talya Şans Uçaryılmaz, Zehra Betül Ayrancı, Ecem Çeltikçi Çapar, Modern Ius Gentium, Taslak Çalışma, s.1, (Çevrimiçi), <https://independent.academia.edu/ZehraBetulAyranci/Drafts>, 04.03.2019.

¹³ Grotius, bu doğal hukuk görüşü çerçevesinde benimsenen ilke ve kuralların evrenselliğine dayanan bir uluslararası hukuk anlayışı ortaya koyarak uluslararası arenada devletlerin sahip oldukları haklar ile yükümlülükleri iktidarların arzu ve kararlarından bağımsız şekilde ele alma imkanı bulmuştur; Erkiner, Uluslararası Hukuk Düşüncesinde Klâsik Öğretinin Kuruluşu: Hugo Grotius ve Postgrotien Yazarlar Samuel Von Pufendorf, Richard Zouche, Cornelius Van Bynkershoek ve Samuel Rachel’e İlişkin İnceleme ve Değerlendirme, s.44.

¹⁴ Hümanist bir din yaklaşımıyla uluslararası hukuku inceleyen Vitoria’nın kuramının temelini devletlerarasındaki düzen değil, çok farklı kültürel yapılara sahip olduğunu düşündüğü toplumlar arasındaki ilişkileri açıklamada kullanılabilecek bir hukuk düzenini var etme çabası oluşturmaktadır. Vitoria’nın kuramına temel oluşturan bu çaba ilahi, doğal ve insancıl hukuk arasındaki ilişkiyi yeniden formüle eden bir doğal hukukun ortaya çıkarılmasına vesile olmuştur; Anthony Anghie, “Francisco de Vitoria ve Uluslararası Hukukun Kolonyal Kökenleri”, Çev. Umut Koloş, **MHB**, C.33, S.1, 2013, s.275. Bu çerçevede Vitoria, İspanyolların yerli bölgelerin fethinde kullandıkları meşrulaştırma gerekçelerini yadsıyarak Güney Amerika’daki yerli halkın kendi meşru çıkarlarına sahip bir topluluk olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir; Malcolm N., Shaw, **International Law**, Birleşik Krallık, Cambridge University Press, Sixth Edition, 2008, s. 22-23.

¹⁵ Uzun, Uzun, Şimşek, Tütüncü, **A.e.**, s.10.

¹⁶ Crawford, **A.e.**, s.20.

bağımsız-egemen nitelikte olan bu kurumlar, söz konusu eğilim nedeniyle evrensel bir toplumu oluşturmaktadır¹⁷. Uluslararası hukuku oluşturan irade, bu toplumu meydana getiren devletlerin müşterek iradesi olduğu için, uluslararası hukukun kaynağı üstün bir otoriteden ziyade uluslararası toplumun bizzatı kendisidir¹⁸. Grotius söz konusu doğal hukuk anlayışı ile yeni bir uluslararası hukuk anlayışının doğmasına ve uluslararası bir kamu düzeninin temellerinin atılmasına katkıda bulunmuştur.

II. Westphalia Barışından Sonraki Süreçte Uluslararası Hukuk

Uluslararası hukukun erken gelişimi ve doğal hukuktan kademeli şekilde ayrılışı, özellikle reformasyon ve din savaşları uzantılı, Otuz Yıl Savaşlarını bitiren Westphalia Barışına kadar olan süreçte tamamlanmıştır¹⁹. 1648 ve sonraki süreçte egemen devletler, mutlak monarşiler biçimindeki krallıklardır²⁰. Kilisenin Avrupa'daki etkisinin önemli ölçüde azalması, krallıkların sahneye çıkışını tetiklemiş ve bazı devletlerin ciddi bir güce ulaşması, doğal hukuk anlayışıyla gelişen egemenlerin iktidarını sınırlayıcı düşüncelerin sorgulanmasına yol açmıştır²¹. Ancak önceki dönemdeki düşünürlerin ülkelerinin çıkarlarını korumak amacıyla geliştirdikleri başta denizlerde seyrüsefer serbestliği olmak üzere çeşitli teorik çalışmalar, Westphalia sonrası şekillenen Klasik dönem teorileri için de bir esin kaynağı olmuştur²².

Westphalia Barışı sonrası devletlerarası ilişkilerde yaşanan değişim sürecinde devlet olgusuna sadece siyasi güç ya da insan gücüne (nüfusa) sahip bir kurum olarak

¹⁷ Erkiner, Uluslararası Hukuk Düşüncesinde Klâsik Öğretinin Kuruluşu: Hugo Grotius ve Postgrotien Yazarlar Samuel Von Pufendorf, Richard Zouche, Cornelius Van Bynkershoek ve Samuel Rachel'e İlişkin İnceleme ve Değerlendirme., s.64.

¹⁸ A.e., s.69.

¹⁹ Crawford, A.g.e., s.7.

²⁰ Erkiner, Uluslararası Hukuk Düşüncesinde Klâsik Öğretinin Kuruluşu: Hugo Grotius ve Postgrotien Yazarlar Samuel Von Pufendorf, Richard Zouche, Cornelius Van Bynkershoek ve Samuel Rachel'e İlişkin İnceleme ve Değerlendirme, s.5.

²¹ Doğal hukuk anlayışının izlerinin yavaş yavaş silindiği bu süreçte Hollandalı düşünür Corneils van Bynkershoek (1673-1743), uluslararası hukukta pozitivist yaklaşımın bir temsilcisi olarak tarih sahnesinde yerini almış ve doğal hukukçuların aksine uluslararası hukuku devletlerin iradesine ve uzun süredir uygulanan teâmül hukukuna dayandırmıştır; Uzun, Uzun, Şimşek, Tütüncü, A.g.e., s.11.

²² Westphalia Barışı sonrası geliştirilen sistemin bir başka özelliği, Avrupa devletleri arasındaki uyumsuzlukların barışçıl yollarla çözümlenmesine ilişkin bir uygulama getirmiş olmasıdır; A.e., s.12.

değil, bu özelliklerin yanında egemen sıfatına da sahip bir kurum olarak yaklaşılmış ve bu doğrultuda devlet kavramına yeni anlamlar yüklenmeye çalışılmıştır. Diğer bir deyişle Westphalia, günümüzdeki modern devlet düşüncesinin başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Westphalia Barış Andlaşması aynı zamanda, yeni dönemin uluslararası ilişkilerinin temel ilkelerinin de yer aldığı bir belgedir. Bu ilkeler uluslararası hukukun gelişiminde önemli bir aşama kaydedilmesi noktasında adeta birer kılavuz olmuşlardır²³.

Zamanla birtakım değişimlere uğrasa da devletin, uluslararası toplumun ana süjesi olduğu yadsınamaz bir gerçeklik olarak ortaya çıkmıştır²⁴. Bununla birlikte Avrupalı Devletlerce geliştirilen yeni uluslararası hukuk yaklaşımının nasıl adlandırılacağı bir sorun oluşturmuştur²⁵. Otuz Yıl Savaşlarıyla şekillenen uluslararası topluluk düşüncesi etrafında gelişen yeni siyasi yapı Avrupa Devletler Sistemi ve Avrupa Uluslararası Kamu Düzeni şeklinde adlandırılırken, Westphalia sonrası oluşan yeni hukuki düzen ise Avrupa Kamu Hukuku (Jus Publicum Europæum)²⁶ olarak adlandırılmıştır²⁷.

Bu dönemde ortaya konulan uluslararası kurallara ilişkin görüşlerin de doğal hukuk veya devlet iradesi çerçevesinde temellendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak bu teorilerin neredeyse hepsi, uluslararası hukukun bir ihtiyaca binaen ortaya çıktığı konusunda hemfikirdir²⁸. Bu açıdan uluslararası hukuku yalnızca egemenin iradesine dayanarak açıklayan ve “*milletlerarası hukuku, hukuki niteliği olmayan pozitif milletlerarası ahlak olarak tanımlayan*” Austin gibi düşünürlere karşı²⁹, Pallock gibi düşünürlere hem Westphalia öncesi dönemdeki hem de Westphalia

²³ Vefa Toklu, **Uluslararası İlişkiler**, Ankara, İmaj Kitabevi, 2.bs., 2004, s.283.

²⁴ Cenap Çakmak, **Uluslararası Hukuk: Giriş, Teori ve Uygulama Bir Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı**, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2014, s.14.

²⁵ Erkan Akdoğan, **Belirsizlik Kuramı Yönünden Uluslararası Andlaşmalarda Çekinceler**, Ankara, Yetkin Yayıncılık, 2018, s. 65.

²⁶ Erkiner, **Uluslararası Hukuk Düşüncesinde Klâsik Öğretinin Kuruluşu: Hugo Grotius ve Postgrotien Yazarlar Samuel Von Pufendorf, Richard Zouche, Cornelius Van Bynkershoek ve Samuel Rachel'e İlişkin İnceleme ve Değerlendirme.**, s.5.

²⁷ Bu süreçte uluslararası hukuk kavramı Roma hukukundaki yurttaşlar hukuku (jus civile) ve kavimler hukuku (jus gentium) ayrımı çerçevesinde ele alınmış ve yeni dönemin uluslararası hukuku (jus intergentes/ law of nations) olarak ifade edilmiştir; Acer/ Kaya, **A.g.e.**, Seçkin Yayıncılık, s.31.

²⁸ Ali İbrahim Akkutay, “Anayasacılığın Uluslararası Hukuk Bakımından Uygulanabilirliğinde Dikkate Alınması Gereken Bazı Temel Hususlar”, **MÜHF- HAD**, C.24, S.1, Haziran 2018, s.55.

²⁹ Bu görüş, ulusal hukukların (domestic/ municipal law) ve kurumlarının (yasama, yürütme ve yargı organları) hukukun nasıl olması gerektiği ile ilgili yol gösterici, kesin bir model oluşturması karşında

sonrası uluslararası hukukun toplumsal bir ihtiyacın ürünü olduğu şeklindeki savı desteklemişlerdir³⁰.

Tüm bu açıklamalar ışığında Westphalia Barışının hem uluslararası hukukun gelişimi hem de uygarlık tarihi açısından bir dönüm noktası olduğu sonucuna ulaşılabilir. Klasik Dönemin ilk evrelerinden modern dönemin başlangıcına kadar olan evrele alındığında Westphalia Barışının, özellikle uluslararası topluluk kavramının gelişiminde etkili olduğu görülmektedir.

III. Uluslararası Topluluk Kavramı

Eşit ve egemen devletlerarası ilişkilere uygulanan bir kurallar sistemi fikri, Orta Çağ'da (1500-1800) özellikle bazı ticari işlemlerde göze çarpıyordu. Ancak bu düşünce 1500'lü yıllara kadar sistematik ve bilimsel bir biçimde ele alınmamıştı³¹.

15.yüzyılın sonlarından itibaren özellikle üç etken uluslararası hukuka tabi birtopluluk anlayışının gelişimini hızlandırmıştır. Bunlardan ilki Yeni Dünyanın keşfidir. Bu dönemde keşfedilen yeni toprakların işgaliyle sömürgeciliğin ve halihazırda bu topraklarda yaşayan halkların üzerinde hak iddia edilebilmesinin meşrulaştırılmasına ilişkin fikir arayışları baş göstermiştir. İkinci etken Protestanlığın yükselişi ve monarşik egemenliğin klise karşısında güçlenmesi olmuştur. Üçüncü etken ise devletler toplumu veya uluslararası topluluk (society of states) düşüncesinin kavramsallaştırılmasına yönelik teorilerin ortaya çıkmasıdır³².

19. yüzyıla gelindiğinde ise bu dönemin önemli hukukçularından Lassa Oppenheim, bireyleri birbirine bağlayan sosyal ilişkiler ile uluslararası toplum kavramı arasında bir benzerlik kurulması yoluyla uluslararası bir devletler

uluslararası hukukun bu modelin standartlarından yoksun olduğu gerekçesine dayandırılmıştır; Martin Dixon, **International Law**, New York, Oxford University Press, 6th Edition, 2007, s.2.

³⁰David Armstrong, Theo Farrell, Helene Lambert, **International Law and International Relations**, New York, Cambridge University Press, 2012, s.9-11.

³¹ Sonraki süreçte Erken Dönem ve Klasik Dönem kuramcılarının da aslında yeni bir uluslararası hukuk sistemi yaratmadıkları, çalışmalarını daha ziyade vatandaşı oldukları devletlerin dış ilişkilerinde bazı tartışmalı iddialara hukuki destek sağlamak amacıyla yaptıkları ileri sürülmüştür. Nitekim Grotius'un denizlerde seyrüsefer serbestliğine ilişkin düşüncelerinin de bu doğrultuda ileri sürüldüğü buna bir örnek olarak verilmektedir; A.e., s.50.

³² A.e., s.50-51.

topluluğundan bahsedebilmenin mümkün olup olmadığını sorgulamıştır³³. Bu açıdan birbirleriyle etkileşim halinde bulunan devletlerin oluşturduğu bir topluluk kavramından bahsedilebileceğini ileri sürmüştür. Oppenheim, bu düşünceden yola çıkarak dünya devletlerinin ortak çıkarları doğrultusunda şekillenen ve kapsamlı bir ilişkiler demetinden oluşan uluslararası topluluk kavramını incelemiş ve devletlerin kültürel, ekonomik veya siyasi farklılıklarının uluslararası topluluk fikrinin varlığını etkileyen önemli bir faktör olmadığı ve esasen dünya üzerinde yer alan bütün insanların bu uluslararası toplumun bir bireyi olduğu sonucuna varmıştır³⁴.

Nitekim 20. yüzyılda artık devletler dışında, uluslararası örgütlerin, hükümet dışı kuruluşların, çok uluslu şirketlerin ve bazı açılardan gerçek kişilerin de uluslararası toplumun bir parçası ve dolayısıyla uluslararası hukukun bir süjesi olarak kabul edilmesi anlayışı yaygınlık kazanmıştır. Bu durum uluslararası toplumun içerisindeki ilişkileri düzenleyen uluslararası hukuk kurallarının da yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur.³⁵

Sonuç olarak günümüzde uluslararası topluluk (international community) kavramı uluslararası alanda karşılıklı hakları ve yükümlülükleri olduğunu bilen ve ilişki içinde bulunan devletler ve diğer hukuk kişileri arasındaki hukuki bağı ifade etmektedir³⁶. Bu açıdan uluslararası toplumun bir parçası olan devletler, bu topluluğun şekillenmesine katkıda bulunmalarının yanı sıra bu topluluk tarafından da şekillendirilmektedir³⁷. Dolayısıyla başlangıçta devletlerin rızası çerçevesinde şekillenen uluslararası topluluk kavramı artık ortak değerler, çıkarlar ve kurumlarla bir araya gelen farklı aktörlerin oluşturduğu modern uluslararası sistemi ifade etmektedir.

³³ Tomasz Widlak, “From International Society to International Community/ The Constitutional Evolution of International Law”, **Gdansk University Press**, 2012, s.22.

³⁴ Sir Arthur Watts, **Oppenheim’s International Law**, Londra-New York, Oxford University Press, Ninth Edition/ Volume I, Ed. By Sir Robert Jennings, 2008, s.9.

³⁵ Yücel Acer, İbrahim Kaya, **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, Ankara, Usak Yayınları, 2010, s.11.

³⁶ Hakkı Hakan Erkiner, “Uluslararası Topluluk Kavramı”, **MÜHF-HAD**, C. 16, S. 1–2, Y. 2010, s. 41.

³⁷ Murat Demirel, “Hedley Bull Perspektifinden “Uluslararası Toplum” Kavramsallaştırması ve Kurumları”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Kış, S.3, Y.2017, s.51.

IV. ULUSLARARASI HUKUKUN KAYNAKLARI

A. Kaynak Terimine İlişkin Terminoloji Sorunu

Uluslararası hukukun kaynakları meselesi, uluslararası hukuk kurallarının nasıl oluşturulduğu ve tanımlandığıyla ilişkili bir meseledir. Bu açıdan uluslararası hukuk uygulayıcılarının yalnızca yürürlükteki uluslararası normları değil, bu hukukun süjelerine yüklediği spesifik görevleri tanımlayabilmeleri bakımından da konunun teorik önemi büyüktür³⁸.

Bir başka açıdan uluslararası hukukun kaynakları, bu hukukun doğası ve meşruluğunun da temellendirilmesinde rol oynar. Diğer bir deyişle, uluslararası hukukun kaynaklarına getirilen açıklamalar bu hukukun normatif kökenlerini açıklamak anlamına da gelmektedir. Bu noktada uluslararası hukuk teorisyenleri arasındaki kaynak tartışmalarının, uluslararası hukukun normatif özelliği, meşruluğu ve doğası gibi konular çerçevesinde yoğunlaşarak kalıcı hale gelmesi şaşırtıcı değildir.³⁹

Uluslararası hukuk teorisi kapsamındaki çalışmalarında teorisyenler, kaynakların tanımlanması hususunda uzun bir süre hemfikir olamamışlardır. Bu anlaşmazlıkların çoğu, uluslararası hukukçuların ulusal hukuklardaki kaynaklara ilişkin ilkeleri, uluslararası alanlara aktarma eğiliminde olmalarından kaynaklanmıştır.

Ulusal hukuklarda kaynaklarla ilgili ilkelerin kategorik olarak uluslararası hukuka aktarılması eğilimi sonucu ortaya çıkan anlaşmazlıklara örnek olarak ilk önce, devletlerin hala uluslararası hukukta tek süje olduğu fikrinin geçerliliğini sürdürmesini gösterebiliriz. Bu açıdan ulusal hukuklardan merkezileşme ve hiyerarşik şekillenme açısından farklılık gösteren uluslararası hukuk kuralı oluşturma

³⁸ Samantha Besson, Jean D'Aspremont, *The Oxford Handbook of The Sources of International Law*, New York, Oxford University Press, 2017, s.2.

³⁹ A.e., s.3.

sürecinde, merkezi bir otoritenin bulunmayışı bu husustaki tartışmalara yol açan temel faktördür. Bu konudaki anlaşmazlıklar kapsamında ikinci olarak, uluslararası hukuk kaynaklarının eşdeğer olmaları ve eş zamanlı olarak uygulanmaları örnek verilebilir. Bu durum ulusal hukuktaki düzenlemelerin aksine, uluslararası hukukun kaynakları arasında hiyerarşik bir düzen olmaması anlamına gelmektedir. Son olarak uluslararası hukukun kaynaklarının çoğunun nispi yükümlülükler(relative obligation) doğurması söz konusu olduğundan, bu göreceli yükümlülük anlayışı da anlaşmazlıklara yol açan bir diğer nedendir⁴⁰.

Günümüzde uluslararası hukuk alanındaki kaynakları bir liste halinde sıralayan en önemli metin Uluslararası Adalet Divanı (UAD/ International Court of Justice) Statüsüdür. Uluslararası Adalet Divanı Statüsü m.38’de yer alan kaynaklar şu şekildedir:

- 1) *“Uyuşmazlık durumundaki devletlerce açık seçik kabul edilmiş kurallar koyan gerek genel gerekse özel uluslararası andlaşmalar,*
- 2) *Hukuk olarak kabul edilmiş genel bir uygulamanın kanıtı olarak uluslararası yapılageliş kuralları,*
- 3) *Uygar uluslarca kabul edilen genel hukuk ilkeleri.*
- 4) *59. Madde hükmü saklı kalmak üzere, hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı araç olarak adli kararlar ve çeşitli ulusların en yetkin yazarlarının öğretileri”⁴¹.*

Ancak uluslararası hukuk kaynakları salt Statü’nün 38. maddesinde belirtilen kaynaklardan ibaret değildir⁴². Nitekim bazı uluslararası yargı ve hakem kararlarında,

⁴⁰ A.e., s.4.

⁴¹ Söz konusu asıl kaynak-yardımcı kaynak ayrımı, Milletler Cemiyeti döneminde Uluslararası Sürekli Adalet Divanı Statüsünde (USAD/ PCIJ Statute) kabul edilen bir ayırım olmakla birlikte, UAD tarafından da aynen benimsenmiştir. Buradaki asıl kaynak-yardımcı kaynak ayrımının, uluslararası hukuk kuralı oluşturma veya oluşturulan kuralın içeriğinin belirlenmesinde rol oynama kriterleri esas alınarak yapıldığını ifade edebiliriz; Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara, Turhan Kitabevi, 17.bs., 2019, s.39.

⁴² Nuclear Tests (Australia v. France), Judgment, I.C.J. Reports 1974, p. 253., para.43, (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/files/case-related/58/058-19741220-JUD-01-00-EN.pdf>, 18.02.2020; UAD bu kararında tek taraflı işlemler şeklindeki ve hukuksal ya da fiili durumlarla ilgili bildirilerin, hukuksal yükümlülükler doğurabileceğini ifade etmiştir. (It is well recognized that declarations made by way of unilateral acts, concerning legal or factual situations, may have the effect of creating legal obligations.) Bu ifadeden hareketle, devletlerin ve uluslararası örgütlerin tek taraflı hukuksal işlemlerinin, birtakım koşullar çerçevesinde uluslararası hukuk kuralı (bahsedilen mekanizma veya unsur) olarak kabul edilmesinin mümkün olduğu söylenebilir.

38. maddede yer alan kaynakların sivil toplum örgütlerinin hazırladığı dokümanlarla desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır⁴³. Bu bağlamda UAD Statüsü m.38'in işlevinin, Divanın yetkisini kullanırken göz önünde bulunduracağı kurallara işaret etmek ve Divanı bu listeye dayanarak karar verme noktasında yönlendirmekten ibaret olduğu ifade edilmektedir⁴⁴.

B. Uluslararası Örf ve Âdet Hukuku

Uluslararası hukukun gelişimi tarihsel açıdan ele alındığında bazı kuralların geleneksel bir kural oluşum süreci neticesinde açık birer uluslararası hukuk kuralı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Devlet temsilcilerinin diplomatik bağışıklığı bu anlamda verilebilecek en iyi örneklerden biridir. Nitekim Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi (Vienna Convention on Diplomatic Relations) 1961 yılında yürürlüğe girene kadar diplomatik ilişkiler neredeyse tamamen uluslararası geleneklere dayanıyordu. Söz konusu bağışıklığa temel oluşturan bu gelenekler, bir nevi tüm devletlerin ne yapmaları gerektiği hususunda mutabık kaldıkları davranış biçimleriydi⁴⁵.

Bu çerçevede tüm geleneksel hukuk kurallarının amacının ilgili davranışları muhatapları açısından öngörülebilir kılmak olduğu ve aynı zamanda başkalarının da bu kurallara uygun hareket edeceği konusundaki birbeklentiyi yansıttığı söylenebilir⁴⁶. Dolayısıyla bir kuralın uygulanabilmesi açısından ilgili kuralın varlığına ve bağlayıcılığına ilişkin genel bir kabulün olması önem taşımaktadır. Bu açıdan uluslararası hukukta da UAD Statüsü m.38'de uluslararası teâmül, *“hukuk kuralı olarak kabul edilmiş olan genel bir uygulama”* olarak ifade edilmiştir. Bu tanımdan çıkarılacak sonuç, uluslararası bir teâmül kuralından bahsedebilmek için hukuk kişilerinin (özellikle devletlerin) uygulamalarından, ilgili kuralın

⁴³ Hazel Fox, “Time, History, And Sources Of Law Peremptory Norms: Is There A Need For New Sources Of International Law?”, **Time, History and International Law**, Ed. Matthew Craven, Malgosia Fitzmaurice and Maria Vogiatzi, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2006, s.126.

⁴⁴ Çakmak, **A.g.e.**, s.28.

⁴⁵ Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi, bahsedilen davranış kurallarını detaylandırarak devletleri temsil eden diplomatik misyonların görevlerini etkin şekilde yerine getirebilmeleri açısından bunların yargılamadan bağışık tutulan eylemlerini ve ayrıcalıklarını kodifiye etmiştir; Daniel M. Bodansky, “The Concept of Customary International Law”, **Michigan Journal of International Law**, Volume:16, Issue: 3, 1995, s.667-668.

⁴⁶ Lowe, **A.g.e.**, s.36.

benimsendiğinin açıkça anlaşılması gerektiğidir⁴⁷. Dolayısıyla bir uygulamanın teâmül kuralı olabilmesi için, devletlerin genel bir uygulaması (maddi unsur) ve bu uygulamanıdevletlerce hukuk olarak kabul edilmişolması (manevi unsur) şeklinde iki unsurun varlığı aranmaktadır⁴⁸.

C. Uluslararası Andlaşmalar

Uluslararası hukukta andlaşma terimi,genel olarak sözleşme(convention),şart(charter),düzenleme(accord), akit/ misak(covenant), protokol(protocol), pakt(pact)ve hatta yasa(law) dahil olmak üzere çeşitli adlar taşıyan hukuki metinleri tanımlamak için kullanılır⁴⁹.Uluslararası andlaşmalar devletlerin kendi rızaları doğrultusunda uluslararası hukuk yaratabilmesinin tek yoludur⁵⁰. Bu açıdan andlaşmanın en ayırt edici özelliği tarafları için bağlayıcılığıdır⁵¹. İki taraflı (bilateral) olabilecekleri gibi çok taraflı (multilateral) da

⁴⁷ Lowe, A.e., s.36. Diğer yandan, tanımın kaleme alınışı maddede amaçlananın tersi gibi gözükmemektedir. Milletlerarası teâmülü, devletlerin hukuk kuralı olarak kabul ettikleri genel uygulamanın kanıtı olarak tanımlamak yerine; devletlerin hukuk olarak kabul ettikleri genel uygulamaları, milletlerarası teâmülün kanıtı olarak ifade etmek daha doğru olacaktır; Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk**, Ed. Reşat Volkan Günel, Ankara, Beta Yayıncılık, 8.bs., 2015, s.17; Uluslararası teâmül, esasında devletlerin bir zorunluluk olarak görmeleri sebebiyle takip ettikleri yeknesak (uniform) ve sürekli (constant) uygulamalardır. Uluslararası hukukta kodifiye edilerek günümüze kadar varlığını koruyan kuralların önemli bir kısmı – başta devletlerin diplomatik ve yargısal bağımsızlıkları, denizlerde seyrüsefer serbestisi, savaş hukukuna ilişkin kurallar olmak üzere-geçerliliklerini, takip edilen bu düzenli ve sürekli uygulamalardan almaktadır. Daha geniş perspektiften konu ele alındığında, UAD Statüsü m.38’de kaynak olarak ifade edilen hukukun genel ilkelerinin dahi bir dereceye kadar bu düzenli ve sürekli uygulamalardan ileri geldiği söylenebilir; Hersch Lauterpacht, **International Law Volume I/General Works**, Ed.by E. Lauterpacht, New York, Cambridge University Press, 2009, s. 61.

⁴⁸ Devlet uygulamalarından ne anlaşılması gerektiğinin ortaya konulması açısından UAD’nin somut uyuşmazlıklarda verdiği kararlar önem taşımaktadır. UAD ilk kararlarında maddi ve manevi unsurların varlığını somut uyuşmazlıklarda dikkatli şekilde sorgulamakla birlikte, ilerleyen zamanlarda Divanın ağırlığını maddi unsura verdiği görülmektedir; Yusuf Aksar, **Teori ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017, s.65.

⁴⁹Bununla birlikte andlaşma teriminin anlamca karşılığı olarak kullanılan metinlerin bazıları andlaşmaların taşıması gereken temel unsurlardan yoksundur. Örneğin, Birleşmiş Milletler Şartı (Charter of the United Nations/ 1945), bağlayıcılığı kabul edilen ve çok sayıda devletin taraf olduğu bir uluslararası andlaşma olmasına karşın, Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatını kuran Paris Şartı (1990) bu şekilde bağlayıcılığı kabul edilen bir metin olmamasından dolayı bir andlaşma olarak kabul edilmemektedir; Definition of Treaty, (Çevrimiçi), <https://www.britannica.com/topic/treaty>, 11.02.2019.

⁵⁰Dixon, A.g.e., s.26.

⁵¹ Kolektif bir iradenin ürünü olan uluslararası andlaşmalara devletlerin ve örgütlerin saygı gösterme ve andlaşmada yer alan hükümler doğrultusunda hareket etme olasılıkları fazladır. Bu durum ister genel ister spesifik bir konuya ilişkin olsun, andlaşmaları uluslararası hukukun en önemli kaynağı haline getirmiştir.

olabilen andlaşmaların tarafları arasında devletlerin yanı sıra günümüzde uluslararası örgütler de yer alabilmektedir⁵².

1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (VAHS/ Vienna Convention on The Law of Treaty) genel kabule göre, büyük oranda geleneksel uluslararası hukuk kurallarının (teâmüllerin) yazılı şekilde konsolide edilmesi (consolidation), yani birleştirilmesi sonucu ortaya çıkan, uluslararası andlaşmalara ilişkin en temel belgedir. Öğreti ve uygulamada, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinde yer alan çoğu hükmün aslında, “uluslararası teâmül hukuku altında var olan kuralların ifadesi” olduğu şeklinde bir mutabakattan kaynaklandığını söyleyebiliriz⁵³. Uluslararası andlaşmalar ile teâmül kuralları, uluslararası hukuk kaynaklarının birbiriyle bağlantılı bileşenleridir. Dolayısıyla andlaşma hükümlerinde yer almayan konularda, ilgili teâmül kurallarının devreye girmesiyle bir uyumsuzluğun çözüme kavuşturulması mümkündür⁵⁴.

Çok taraflı (multilateral) andlaşmaların uluslararası hukukta kullanımı 20. yüzyıl boyunca önemli derecede artış göstermiştir. Bu artışın nedenleri arasında uluslararası hukuk kurallarını değişen koşullara hızlıca cevap verebilecek şekilde oluşturmada çok taraflı andlaşma akdetmenin etkili bir yol olduğu düşüncesinin yanı sıra, ortaya çıkması muhtemel uyumsuzlukların düzenlendiği bir platform oluşturma amacı da sayılabilir⁵⁵.

⁵² Ancak uluslararası şirketler arasında akdedilen veya herhangi bir devlet ile uluslararası şirket arasında imzalanan sözleşmeler, kastedilen anlamda bir uluslararası andlaşmaya vücut vermemektedir; Anthony Aust, **Modern Treaty Law And Practice**, Cambridge, Cambridge University Press, Third Edition, 2016, s.18. Nitekim UAD tarafından 1952’de verilen bir kararda, 1933 yılında İran hükümeti –İngiliz/ İran Petrol Şirketi arasında imzalanan imtiyaz sözleşmesinin taraflarının, petrol şirketi ile İran olduğu ve İngiltere’nin sözleşmeye taraf olmadığı belirtilerek, İran ile İngiltere arasında uluslararası bir sözleşmenin imzalandığına ilişkin öne sürülen görüşler reddedilmiştir; Anglo- Iranian Oil Co.(United Kingdom v. Iran), (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/en/case/16>, 11.02.2019.

⁵³ Herbert W. Briggs, “Unilateral Denunciation of Treaties: The Vienna Convention and the International Court of Justice”, **American Journal of International Law**, Volume: 68, Issue:1, 1974, s.52; ICJ Reports of Gabčíkovo-Nagymaros Project, para.46 (Çevrimiçi) <https://www.icj-cij.org/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-00-EN.pdf>, 11.02.2019.

Uluslararası andlaşmalarda yer alan hükümlerin taraflar açısından bağlayıcı olduğuna ilişkin Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 26.maddesi de teamüldeki “ahde vefa” (pacta sunt servanda) prensibinin bu konsolidasyon sürecine yansıtılmış halidir.

⁵⁴ Aslı Bilgin, “Avrupa Birliğinden Çekilme Hakkı: Sonun Başlangıcı Mı?” **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVIII, S.:3-4, Y.2014, s.207.

⁵⁵ Definition of the Treaty (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/topic/treaty>, 11.02.2019.

Çok taraflı uluslararası andlaşmaların bir diğer önemli işlevi, devletlerarası iş birliği yapılmasını ve dayanışmayı gerektiren durumlarda ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar ondokuzuncu yüzyılda birtakım teâmül kuralları çerçevesinde devletlerarasında işbirliği uygulamaları geliştirilmişse de yirminci yüzyılda yoğunlaşan devletlerarası faaliyetler neticesinde çeşitli uluslararası andlaşmalar ve taahhütler çerçevesinde işbirliği yapılması fikri oraya çıkmıştır⁵⁶. Yine bu fikir çerçevesinde uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk süjesi olarak kabulü kolaylaşmış ve bu örgütlere andlaşma akdetme yetkisi gibi bazı uluslararası haklar tanınması mümkün olmuştur⁵⁷. Dolayısıyla günümüzde iki ya da daha fazla devletin andlaşma akdedebilmesinin yanı sıra bir devlet ile bir uluslararası örgütün aralarında andlaşma akdetmesi veya uluslararası örgütlerin kendi aralarında uluslararası bir andlaşma akdetmeleri de mümkündür⁵⁸. Uluslararası örgütlerin tarafı olduğu andlaşmalara ilişkin ilke ve esaslar ise 1986 yılında imzalanan Viyana Devletler ve Uluslararası Örgütler Arasında veya Uluslararası Örgütler Arasındaki Andlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nda(The Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations) yer almaktadır.

Bu duruma müzakeresi on yıldan fazla zaman alan ve denizlerin ve uluslararası deniz tabanının hukuki durumunu belirleyen en kapsamlı andlaşma olma özelliğine sahip olan Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi iyi bir örnektir. Konuya ilişkin diğer önemli örnekler arasında, 1979 tarihli Cenevre Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirlenmesi Sözleşmesi, 1985 tarihli Ozon Tabakasının Korunmasına İlişkin Viyana Sözleşmesi, 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1966 Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, 1966 Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi yer almaktadır.

⁵⁶Kal Raustiala, "Form and Substance In International Agreements", **The American Journal of Law**, Volume:99, No:3, 2005, s.614.

⁵⁷Ayşe Nur Tütüncü, Enver Arıkoğlu, Veda Neslihan Akün, Elif Başkaracaoğlu, **Toluner Milletlerarası Hukuk**, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2017, s.87.

⁵⁸Malcolm David Evans, **International Law**, New York, Oxford University Press, Third Edition, 2010, s.190. UAD'nin bu husustaki kararları için bkz; Summaries of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice Reperation For Injuries Suffered in the Service of United Nations Advisory Opinion of 11 April 1949, s.178-179, (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/files/case-related/4/004-19490411-ADV-01-00-EN.pdf>, 18.02.2020, Legality Of The Use By A State Of Nuclear Weapons In Armed Conflict, (Advisory Opinion of 8 July 1996, 66.) (Çevrimiçi) <https://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>, 18.02.2020;

Kararların konuyla ilgili detaylı değerlendirmesi için bkz; Yıldray Sak, "Milletlerarası Örgütlerin Milletlerarası Kişiliği Meselesi ve Avrupa Birliği'nin Milletlerarası Hukuk Kişiliği", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.12, Özel S., 2012, s.1212-1215.

D. Hukukun Genel İlkeleri

UAD Statüsü m.38’de, uluslararası hukuk kaynakları sıralamasında üçüncü sırada hukukun genel ilkeleri gelmektedir. Uluslararası Adalet Divanı kararlarında hukukun genel ilkelerine nadiren atıf yapılsa dahakimlerin karar verdikleri süreçte bu ilkeleri göz önünde bulundurdıkları anlaşılmaktadır⁵⁹. Hukukun genel ilkelerinin UAD Statüsü m.38’e eklenme nedeni olarak, tüm hukuki uyumsuzluklarda salt andlaşma ve teâmül kurallarına dayanarak karar verilmesinin, uyumsuzlukları çözüme kavuşturmanoktasında yetersiz bulunması gösterilmektedir⁶⁰.

UAD m.38/1-c ’de yer alan ifade “*medeni/ uygar milletlerce tanınmış hukukun genel ilkeleri*” şeklindedir. Her ne kadarmedeni milletler ifadesinin maddeye eklenmesi, hukukun genel ilkeleri olarak kabul edilen ilkelerin, hâkimlerin keyfi uygulamalarını önlemenin bir yolu olarak, bu ilkelerin gelişmiş ulusal hukuk sistemlerindeki ortak ilkelerle sınırlı olduğunu gösterme amacı taşısa da artık günümüzde herhangi bir anlamdan yoksundur⁶¹. Bazı hukukçular genel ilkeleri uluslararası andlaşmalar ve teâmül kurallarının yorumlanması için yardımcı bir araç olarak tanımlarken⁶², diğerleri bu ilkeleri uluslararası andlaşma ve teâmül kurallarıyla eşit veya daha üstün normlar içeren birincil kaynaklar şeklinde tanımlamıştır⁶³.

⁵⁹ Anders Henriksen, **International Law**, Oxford, Oxford University Press, 2017, s.29.

⁶⁰ A.e., s.29. Statüyü hazırlamakla görevli Komitenin başkanı Baron Descamps hukukun genel ilkelerini şu şekilde ifade etmiştir: “*Uygar ulusların vicdanında en yüksek ve en yetkin ifadesini bulan ve her insanın kalbine derinden kazınan temel adalet/ adaletsizlik kuralları her hukuk sisteminde vardır.*” Descamps’a göre genel ilkeler temel adalet kurallarına ilişkindir ve uluslararası mahkemelerin, andlaşma ve teâmül kurallarında hüküm bulunmaması halinde davaları sonuçsuz bırakmamaları gerekmektedir; Mehmet Emin Büyük, **Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2017, s.125

⁶¹ A.e., s.30.

⁶² Örneğin Lazere Kopelmanas, ortak ilkelerin tespitinin zorluğuna hatta imkansızlığına ilişkin etkin örnekler sunarak bu görüşü savunmuştur; Lazere Kopelmanas, “*Quelques Réflexions au Sujet de l’Article 38(3) du Statut de la Cour Permanente de Justice Internationale*”, **Revue Générale de Droit International Public**, T.43, s.294-295, Aktaran: Büyük, A.g.e., s.128.

⁶³ Nitekim Robert Kolb, hukukun genel ilkeleri şeklinde bir kaynak olamayacağına ilişkin düşüncenin doğru olması ihtimalinde, evrensel hukuk kurallarının ortaya çıkmasının mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Yerel hukuk uygulamalarında yansımalarına rastlanan bu ilkelerin, toplumsal düzeni sağlama noktasında önemli bir işlev yerine getirdiklerini belirtmiştir; Robert Kolb, **La Bonne Foi en Droit International Public: Contribution à l’Étude des Principes Généraux de Droit**, Geneve: Graduate Institute Publications, 2000, para.68-69, Aktaran: Büyük, A.g.e., s.125-126.

Hukukun genel ilkelerinin fonksiyonel kullanım açısından değerlendirilmesini savunan Bin Cheng'e göre ise;

Hukukun genel ilkelerinin, diğer uluslararası hukuk kaynaklarını tamamlayıcı nitelikte bir kaynak olarak yerine getirdiği; *“uluslararası andlaşma ve teâmül kurallarını yorumlamak amacıyla kaynak olma, geleneksel ve andlaşma kökenli yeni normlar geliştirmek için yol gösterme, andlaşma hükümlerinde boşluk olan durumlarda ek bir kaynak olma ve uluslararası teâmül kurallarını değiştirebilme”* şeklindekidört işlevinden bahsedilebilir⁶⁴.

E. Yargı Kararları ve Öğreti

Yargı kararları ifadesi uluslararası mahkeme kararlarının yanında uluslararası hakem kararları ile ulusal mahkeme kararlarını da kapsamaktadır⁶⁵. Teoride yardımcı kaynak olarak sınıflandırılmasına karşın, birtakım spesifik uyuşmazlıklar sonucu uluslararası mahkemeler tarafından verilen kararların, uluslararası hukukta yeni ilke ve kurallar oluşturması mümkündür. Ulusal mahkeme kararları açısından ise yerel kararların uluslararası teâmül kurallarının varlığına kanıt oluşturduğu sonucuna ulaşılabilir. Zira bu kararlar uygulanmakta olan bir teâmül kuralından bahsedebilmek için zorunlu bir unsur olan devletlerin fiili uygulamalarının oluşum sürecine etki edebilirler⁶⁶. Ayrıca ulusal mahkeme kararları aracılığıyla devlet uygulamalarındaki manevi unsurun araştırılması da mümkündür⁶⁷.

Uluslararası hukukta öğreti de yargı kararları gibi yardımcı kaynak sınıflandırması altında yer almaktadır⁶⁸. Uluslararası mahkeme kararları

⁶⁴ M. Cherif Bassiouni, “A Functional Approach to General Principles of International Law”, **Michigan Journal of International Law**, Volume: 11, Issue: 3, 1990, s.775-76.

⁶⁵ Shaw, **A.g.e.**, s.111. Birinci Lahey Barış Konferansı sırasında kabul edilen 1899 tarihli Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümüne Dair Lahey Sözleşmesi ile kurulan Daimi Hakemlik Mahkemesi (Permanent Court of Arbitration/ PCA) kararları, diğer uluslararası mahkemelerce verilen kararlarla kıyaslandığında bazı açılardan farklılık arz etse de uluslararası hukukun gelişimi için oldukça önemlidir; Shabtai Rosenne, **The Perplexities of Modern International Law**, The Hague Academy of International Law, Leiden- Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2004, s.79.

⁶⁶ **A.e.**, s.79.

⁶⁷ Dixon, **A.g.e.**, s.45.

⁶⁸ Örneğin Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Avrupa Birliğine tam üyelik başvuru sürecinde Türkiye bu başvuru hakkındaki hukuka aykırılık iddialarını İngiliz hukukçu Maurice Mendelson’dan görüş isteyerek desteklemiştir; Emine Hatip, “Avrupa Birliği Karar Alma Mekanizmalarında Kıbrıs Sorunu ve Sürecin Sonu Annan Belgesi”, **Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler**

incelendiğinde mahkemelerin öğretideki görüşlerden, bir uyuşmazlığın çözümünde andlaşmaları veya teâmülleri yorumlayıcı kaynak olarak yararlandıkları görölmektedir.Bunun yanı sıra uluslararası mahkemelerin, kararlarında öğretideki görüşlerle çelişen ifadelere yer vermekten kaçınma eğiliminde oldukları da görölmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI ANDLAŞMALARIN YAPILIŞ USULÜ VE YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ SÜRECİ

I. Uluslararası Andlaşmaların Hazırlanışı

Bir belgenin uluslararası andlaşma olarak nitelendirilmesi için gerekli ve yeterli unsurlar, andlaşma taraflarının uluslararası hukuk kişisi olması ile andlaşmanın uluslararası düzeyde sonuç doğuracak yeterlilikte olması şeklinde ifade edilmektedir⁶⁹. Bu gerekli ve yeterli şartları sağlayan metinler uluslararası andlaşma olarak kabul edilir⁷⁰.

Bu çerçevede Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi m.2’de, söz konusu düzenlemenin devletler arasında akdedilen ve uluslararası bağlayıcılığı olan andlaşmalar açısından uygulanacağı ifade edilmektedir⁷¹. Ancak m.3-a’da, m.2’de tanımlanan andlaşma teriminin çoğu özelliğine sahip olmakla birlikte devlet dışı uluslararası aktörler ile devletler arasında akdedilen veya devlet dışı aktörlerin

⁶⁹Rona Aybay, Elif Oral, **Kamusal Uluslararası Hukuk**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s.55.

⁷⁰ İkinci unsurun önemini kavramak açısından, iki devlet arasında imzalanmasına karşın uluslararası anlamda hak ve yükümlülük doğurmayan andlaşmalardan (agreements between states governed by domestic law) bahsedilebilir. Örneğin, iki devlet temsilcisinin, bazı mülklerin kiraya verilmesi veya belirli malların basit şekilde satın alınması gibi çeşitli andlaşmalar imzalayarak, bu tür andlaşmaların taraflar için hiçbir uluslararası hak veya yükümlülük getirmeyeceğini önmeleri mümkündür; Andrew Clapham, **Brierly’s Law of Nations-An Introduction to the Role of International Law in International Realations**, Amerika Birleşik Devletleri, Oxford University Press, Seventh Edition, 2012, s.182.

⁷¹Dolayısıyla devletler tarafından düzenlenen iç hukuk kurallarının uygulandığı ve iç hukuk düzeninde yükümlülük doğuran andlaşmalar (which are governed by municipal law) ile yasal olarak bağlayıcı ilişkiler kurmayı amaçlamayan andlaşmalar (which are not intended to create legal relations) hariç tutulmuştur; Peter Malanczuk, **Akehurst’s Modern Introduction to International Law**, New York, Routledge Taylor& Francis Group, Seventh Revised Edition, 1997, s.130. Nitekim VAHS’yi hazırlayan Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun maddeye ilişkin açıklamalarında ‘governed by international law’ ifadesi ile uluslararası hukuk açısından yükümlülük altına girme niyetinin önemi vurgulanmış ve eğer metni bağlayıcı olarak kabul etme niyeti söz konusu değilse, uluslararası bir andlaşmadan bahsedilemeyeceği ifade edilmiştir. Sonuç olarak uluslararası düzeyde sonuç doğurma ve herhangi bir hak/ yükümlülük getirme niyeti taşımayan andlaşmaların, uluslararası andlaşma olarak adlandırılması söz konusu değildir; Aust, **A.g.e.**, s.20. Bu hususa ilişkin bir UAD kararı için bkz., Aegan Sea Continental Shelf Case, Summaries of Judgment, 19 December 1978, (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/files/case-related/62/6247.pdf>, 12.04.2019.

birbirleriyle akdettikleri uluslararası andlaşmalar da kapsam dışı tutulmuştur⁷². VAHS m.2'nin bu şekilde kaleme alınışındaki diğer bir amaç ise, yazılı andlaşmalara ilişkin kurallardan farklılık gösteren sözlü andlaşmaları hariç tutarak VAHS'nin karmaşıklaşmasını engellemektir⁷³.

VAHS m.2'de bahsedilen bu özelliklere haiz bir metnin uluslararası andlaşma halini alması, birtakım aşamaların tamamlanmasıyla mümkündür. Andlaşmalara taraf devlet sayısında veya andlaşma içeriklerinde farklılıklar olsa da her uluslararası andlaşma birtakım ön görüşme ve hazırlık aşamalarından geçerek nihai halini almaktadır⁷⁴. Bu bağlamda uluslararası hukukçuların bir andlaşmanın yapılmasına ilişkin kullandıkları terim (conclusion of a treaty) ile kastedilen en geniş anlamıyla, andlaşma metninin oluşturulup resmileştirilmesi ve andlaşmanın bağlayıcılık kazanması neticesinde etkilerini doğurmaya başlaması için gereken işlemlerin tamamlanmasıdır⁷⁵.

A. Andlaşma Metninin Kabul ve Kesinleştirilmesinde Yetki

Uluslararası örf ve âdet hukukunda devletlerarası uygulamaların devletlerin sadece dış ilişkilerini yürütmekle görevli ve bu konuda tam yetkili kılınmış organlarının eylemlerinden değil, diğer pek çok dâhili (ancak sınırlı) yetkili organının eyleminden kaynaklanması mümkündür. Benzer bir durum uluslararası andlaşmalar açısından da geçerli olup, uluslararası andlaşmaların kabul edilmesinde dış ilişkiler kaynaklı görevleri dolayısıyla doğrudan andlaşma akdetme yetkisine sahip olan devlet, hükümet başkanları ve dışişleri bakanlarının yanında, yetkileri sınırlı şekilde akredite edilmiş diplomatik ve konsüler temsilciler de rol oynayabilmektedir⁷⁶.

⁷² Uluslararası örgütlerin uluslararası andlaşma akdedebilmeleriyle ilgili hükümler içeren ve özel bir sözleşme kabul edilen Viyana Devletler ve Uluslararası Örgütler Arasında veya Uluslararası Örgütler Arasındaki Andlaşmalar Hukuku Konvansiyonu (The Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations) 1986 yılında imzalanmış ancak henüz yürürlüğe girmemiştir.

⁷³ Malanczuk, **A.g.e.**, s.131.

⁷⁴ **A.e.**, s.59.

⁷⁵ **A.e.**, s.131.

⁷⁶ Benedetto Conforti, Angelo Labella, **An Introduction to International Law**, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2012, s.52.

Bu açıdan bir uluslararası andlaşma metninin ön hazırlık aşaması, andlaşmaya taraf devletlerarasındaki ikili ve çok taraflı görüşmelerden (negotiation) oluşmaktadır. Bu aşama, devletleri temsilen hazır bulunan diplomatik temsilciler veya temsil konusunda yetkili kılınan diğer devlet görevlileri arasında gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda tamamlanmaktadır. Çok taraflı ve geniş kapsamlı andlaşmalar bakımından bu görüşmeler diplomatik kongre veya konferanslar şeklinde gerçekleşebilmektedir. Eğer çalışmalar ve görüşmeler sonucunda andlaşma hükümlerinin benimsenmesi konusunda olumlu bir çoğunluk görüşü söz konusuysa, andlaşma metni kabul edilmekte (adoption) ve metne resmiyet kazandırılmaktadır (authentication)⁷⁷.

Andlaşmaların görüşülmesi (negotiation), metnin kabul edilmesi (adaption), resmileştirilmesi (authentication) ve bir devletin ilgili andlaşmayla bağlanma rızasının açıklanmasında yetkili kılınan kişiler VAHS’de belirtilmiştir. VAHS m.7/2-a’ya göre devlet tüzel kişiliği adına (birtakım anayasal hükümlerle) doğrudan yerine getirdikleri görevin gereği olarak bir uluslararası andlaşma akdedilmesi sürecinin tamamında yetkili olduğu kabul edilen kişiler; dış işleri bakanı, devlet başkanı ve hükümet başkanıdır⁷⁸. Bu kişiler herhangi bir yetki belgesine gerek kalmadan her türlü işlemde bulunma hak ve yetkisine sahiptir⁷⁹.

VAHS m.7/2-b hükmüne göre diplomatik misyon başkanları da andlaşma metninin kabulü için yetki belgesi göstermek zorunda değildir. Ancak andlaşma metninin kabul edilmesi hariç, bir andlaşmanın tamamlanması için gerekli diğer aşamalarda yetki belgesi göstermekle mükelleftirler. Maddenin diğer fıkrasına

⁷⁷ Aybay, Oral, **A.g.e.**, s.59.

⁷⁸ **VAHS Madde 7- “Yetki belgesi:**

2. Görevleri gereği ve yetki belgesine başvurmaksızın aşağıdaki kişilerin Devletlerini temsil ettikleri kabul edilir:

a- Devlet Başkanı, Hükümet Başkanı ve Dışişleri Bakanları, bir andlaşmanın akdi ile ilgili her türlü işlemin yapılması amacıyla;

b- Diplomatik misyon başkanları, kendilerini akredite eden Devletle akredite oldukları Devlet arasındaki bir andlaşmayı metin olarak kabul etmesi amacıyla;

c- Devletler tarafından bir milletlerarası konferans veya bir milletlerarası örgüt veya organlarından birine akredite olan temsilciler, o konferansta, örgütte veya organda bir andlaşma metnini kabul etmek amacıyla.”

⁷⁹. Uluslararası örgütlerde ise örgüt adına bir andlaşma ile bağlanma rızasını açıklamaya yetkili kişiler, örgütün kurucu andlaşmasına ve iç işleyişe göre belirlenir. Bu yetki genellikle örgütün genel sekreterinde veya görevlendirdiği kişidedir; Aybay, Oral, **A.g.e.**, s.59, 60.

baktığımızda ise, yalnızca bir uluslararası konferans ya da bir uluslararası örgüte akredite edilmiş olan temsilcilerin, ilgili konferans veya örgüt kapsamında oluşturulacak andlaşma metnlerinin kabulünde yetkili olduğunun ifade edildiğini görmekteyiz. Bu fıkra, devlet temsilcisi olarak konferansa katılan kişilerin yetkilerinin, konferans süresi ve konferans kapsamındaki konularla sınırlı olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

B. Andlaşma Metninin Kabulü ve Kesinleştirilmesi

Devletlerin diledikleri şekil ve içerikte uluslararası andlaşma yapabilmesi serbestlik ilkesinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde bir andlaşma metninin kabul ve kesinleştirilmesinde kullanılan yöntem çeşitliliği de serbestlik ilkesinin bir sonucudur. İki taraflı andlaşmalar açısından andlaşma metninin kabulü ve kesinleşmesi, taraf devletlerin yetkili temsilcilerinin imzasıyla olmaktadır⁸⁰.

Çok taraflı andlaşmalar ise genellikle devlet temsilcilerinin katıldığı kongre veya konferanslar sırasında hazırlanan bir andlaşma metninin kabul edilmesi ve akabinde kesinleştirilmesi suretiyle yapılmaktadır. Bu tür konferanslarda devletleri temsilen hazır bulunacak kişilerin yetki belgelerini incelemek ve kabul etmekle görevli komitenin (credentials committee) oluşturulması önemlidir. Kural olarak çok taraflı andlaşma metninin kabulü için tüm tarafların rızası gereklidir⁸¹. Ancak uluslararası konferanslarda oluşturulmuş andlaşma metnlerinin kabulü için VAHS

⁸⁰ Bazen metni imzalayan temsilci bunu ad referendum imza şeklinde yapabilmektedir. Ad referendum imza, tanım olarak uluslararası andlaşmaların imzalanması sırasında devletlerden birinin temsilcisinin, andlaşmanın kendi hükümetinin talimatına uygunluğundan emin olmadığı veya kendisine verilen yetkiyi aşmaktan çekindiği durumlarda, andlaşmayı hükümetine danışmak üzere imzalaması işlemidir. VAHS, ad referendum imzaların yürürlüğe girme tarihine ilişkin soruları cevapsız bırakmaktadır. Kural olarak imza, andlaşma ilgili hükümetçe teyit edildikten (confirmation) sonra değil, imzanın atıldığı tarihten itibaren geçerli olmalıdır. Çünkü onaylamadan (ratification) farklı olarak teyit (confirmation), andlaşmaya değil imzaya ilişkin bir prosedür işlemidir; Aust, **A.g.e.**, s.98. Nitekim uygulamada genellikle ilgili devlet tarafından temsilcinin imzasının kabul edildiğine ilişkin bildirimde bulunulduğunda ad referendum imza bildirimin yapıldığı tarihten başlayarak değil, verildiği andan itibaren geçerlilik kazanmaktadır. Aksi durumda ise belirli bir süre sonunda teyit edilmeyen ad referendum imza, kesin imzaya dönüşmeyecek ve verilmemiş sayılacaktır; Pazarcı, **A.g.e.**, s.58.

⁸¹ **VAHS Madde 9/1-** “Metnin kabulü (adoption):

Bir andlaşma metninin kabulü, 2. paragraf hükümleri saklı kalmak üzere, andlaşmanın hazırlanmasına katılan bütün Devletlerin rızasıyla olur.”

m.9/2 hükmü uygulama alanı bulabilir⁸². Buna göre konferansta hazır bulunan ve oylamaya katılan devletlerin üçte ikisinin olumlu oyu, bir uluslararası andlaşma metninin kabulü için yeterli olabilir. Bununla birlikte maddenin devamında, konferansta hazır bulunanların aynı yeter sayı (2/3) ile başka bir oy oranı üzerine de anlaşabilecekleri ifade edilmiştir. Bir diğer usul de oydaşma (consensus) olarak adlandırılmaktadır. Oydaşma usulünde, görüşmeler neticesinde ortaya konulan andlaşma metnine taraflarca bir itirazda bulunulmadığında metnin kabul edildiği varsayılmaktadır. Dolayısıyla bu usulde susmak, zımnî kabul anlamına gelmektedir⁸³. Bu yüzden oydaşma usulünde, metnin kabulüne itirazı olan devlet temsilcisinin bu itirazını ilgili kişilere bildirim yükümlülüğü bulunmaktadır⁸⁴.

Çok taraflı andlaşma metnlerinin kesinleştirilmesi ise devletler başka bir usul üzerinde mutabık kalmadıkları sürece tarafların kabul edilen metni veya konferans nihai senedini imzalamaları, ad referendum imzalamaları veya parafe etmeleriyle yapılabilmektedir⁸⁵.

C. Bir Uluslararası Andlaşmanın Bağlayıcılık Kazanmasında Kullanılan Yöntemler (Methods of consent to be bound)

Bir uluslararası andlaşma metninin yukarıda aktarılan aşamalardan geçerek kabul edilmesi ve akabinde kesinleştirilerek resmîyet kazanmasının ardından ilgili andlaşmaya bağlayıcılık kazandırılmasına yönelik süreç başlar. Andlaşmalara bağlayıcılık kazandırılması için benimsenen yöntemler ise üç başlık altında

⁸²**VAHS Madde 9/2:**

“Bir milletlerarası konferansta bir andlaşma metninin kabulü, mevcut ve oy kullanan Devletlerin üçte-ikilik oy çoğunluğu ile olur, meğerki aynı çoğunluk farklı bir kuralın uygulanmasını karara bağlasın.”

⁸³Pazarcı, A.e., s.57.

⁸⁴Mesut Hakkı Caşın, **Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları**, İstanbul, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 2019, s.514.

⁸⁵**VAHS Madde 10-** “Metnin tevsiki (authentication):

Bir andlaşma metni aşağıdaki hallerde sarîh ve kat'i olarak tespit edilir:

- a. Metinde öngörülebilecek bir usulle veya andlaşmanın hazırlanmasına katılan Devletlerin üzerinde mutabık kaldıkları bir usulle;*
- b. Böyle bir usul yoksa, bu Devletlerin temsilcilerinin andlaşma metnini veya metni içine alan bir Konferans Nihai Senedini imzalamaları, ad referendum imzalamaları veya parafe etmeleri ile.”*

incelenebilir; basit usul, onaylama (ratification), kabul(acceptance) veya uygun bulma yöntemi ve katılma (accession)⁸⁶.

1. Basit Usul

Uluslararası hukuk kişisi olarak bir devletin yetkili temsilcilerinin, metni kesinlik kazanan bir uluslararası andlaşmaya ilişkin yalnızca irade açıklamasında bulunmalarıyla (ek birleşime gerek olmaksızın) ilgili andlaşmanın bağlayıcılık kazanması mümkündür⁸⁷. Öğretide basit usul olarak adlandırılan bu yöntemler; andlaşmaların imzalanması, andlaşmayı oluşturan belgelerin değişimi veya üzerinde mutabık kalınan diğer yöntemler şeklinde olabilir⁸⁸.

Bir andlaşmanın yapılış sürecinde imza esasen metne kesinlik kazandıran araçlardan biri olmakla birlikte, aynı zamanda andlaşmayla bağlanma iradesinin açıklanmasında kullanılan bir işlev de görebilir. İmzaya bu şekilde, andlaşma metnine kesinlik kazandırmak amacıyla faydalanan bir işlev yüklenmesinin yanında, andlaşmayla bağlanma niyetini açıklamada başvurulmuş bir yöntem olarak da başvurulması bir anlam karışıklığına yol açmaktadır. Bu çerçevede bir andlaşmanın bağlayıcılık kazanması noktasında, imzanın andlaşmayla bağlanma niyetini belirtmesi için ek birtakım nitelikler taşıması gerektiği şeklindeki görüş ortaya çıkmıştır.

Nitekim VAHS m.12’de imzanın andlaşmayla bağlanma rızasını göstermesinin mümkün olabileceği durumlar yer almaktadır⁸⁹. 12. maddedeki düzenleme, bu hükmün imzanın tek başına bağlayıcı etki doğurmadığı şeklindeki anlayış

⁸⁶Pazarcı, A.g.e., s. 59, Toklu, A.g.e., s.293.

⁸⁷ Pazarcı, A.e., s.59.

⁸⁸ A.e., s.60.

⁸⁹VAHS m.12, imzanın andlaşmayla bağlanma rızasını açıklama anlamında kullanıldığı muhtemel durumları şu şekilde sıralamıştır;

“Andlaşma metninde imzanın bağlayıcı etkiye sahip olduğu öngörülmüşse;

Görüşmeci devletlerin imzanın bağlayıcı etkiye sahip olduğu noktasında mutabık kaldıkları tespit edildiğinde;

Görüşmeler sırasında veya taraf temsilcisinin yetki belgesinden, adına imza konulan devletin imzanın bağlayıcılığına ilişkin iradesi anlaşıyorsa”.

VAHSm.12/2’de ayrıca, andlaşmanın parafe edilmesinin (initialing) tarafların ortak kararı mevcutsa bağlayıcılık açısından imza ile aynı işlevi gördüğü ve ad referendum imzaya, imzacı devlet tarafından sonradan onay verilmesiyle andlaşmanın bağlayıcı sonuç doğurabilmesinin mümkün olduğu ifade edilmiştir.

doğrultusunda kaleme alındığını göstermektedir. Dolayısıyla bu maddede sıralanan durumlardan hiçbirisi mevcut değilse, imza bağlayıcılık açısından hukuki bir sonuç doğurmayacak vesadece andlaşma metninin kesinleştirilmesinin tespitinde kullanılan bir araç işlevi görecektir⁹⁰.

VAHS m.13'te bir andlaşma teşkil eden belgelerin teati edilmesiyle (değiş-tokuşuyla) bir uluslararası andlaşmayla bağlanma rızasının açıklanmasının hangi durumlarda mümkün olduğu düzenlenmiştir. Buna göre ilgili andlaşma belgelerinde teati edilmenin andlaşmayla bağlanma rızasını açıklama etkisine sahip olduğunun öngörüldüğü veya taraflar açısından belge teatisinin andlaşmayla bağlanma rızasının açıklaması anlamına geldiğinin tespit edildiği durumlarda, belge teatisi ile bir uluslararası andlaşmanın taraflar açısından bağlayıcı olması sağlanabilir. Dolayısıyla bir uluslararası andlaşma birden fazla belgeden oluşuyor ise, belgelerin değişimi yoluyla bağlayıcı bir andlaşma yapılması mümkündür⁹¹.

VAHS m.12-13 arasında yer alan düzenlemeler, modern devlet uygulamalarının çeşitliliği ile bu konuda ortaya çıkan yeni akımları yansıtmakta ve uluslararası iş birliğinin geliştirilmesine duyulan ihtiyaca binaen andlaşmalara ilişkin bağlanma rızasını açıklamada hızlandırılmış ve basit prosedürlerin geliştirilmesi gerekliliği fikrinden kaynaklanmaktadır⁹². Bu açıdan UAD'nin 1978 tarihli Ege Kıta Sahaneliği davasında verdiği kararda olduğu gibi müşterek bir bildirinin dahi bazı şartlar altında bağlayıcılığı noktasında mutabık kalınan bir andlaşma olarak kabul edilmesi söz konusu olabilmektedir.

⁹⁰ Aybay, Oral, A.g.e., s. 65; İslam Safa Kaya, **Uluslararası Hukuk Temel Bilgiler**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017, s.22.

⁹¹ VAHS m.13'ün amacı, anlaşmaların yapılmasıyla ilgili uluslararası prosedürü basitleştirerek, bir anlaşmayı oluşturan basit bir mektup değişimi aracılığıyla andlaşma ile bağlanma rızasının sonuç doğurmasını mümkün kılmaktır. Belge değişimi uygulamada genellikle, diplomatik veya akredite edilmiş temsilciler arasında mektup değişimi (letters or notes) şeklinde olmaktadır; Olivier Corten, Pierre Klein, **The Vienna Convention on The Law of Treaties/ A Commentary**, Vol. II, New York, Oxford University Press, 2011, s.248-9.

⁹² Uluslararası andlaşmalara bağlayıcılık kazandırılması açısından iki ardışık eylemin yerine getirilmesini gerektiren (imzanın ardından bir onaylama belgesinin tevdi edilmesi gibi) prosedürler ile tek bir eylem gerektiren daha az resmi veya basitleştirilmiş prosedürler (bir andlaşma teşkil eden belgelerin teati edilmesi gibi) arasında hiyerarşi kurulmamıştır; Alexandru Bolintineanu, "Expression of Consent to be Bound by a Treaty in the Light of the 1969 Vienna Convention", **American Journal of International Law**, Vol.68, No.4, 1974, s. 673-674.

2. Onaylama (Ratification),Kabul (Acceptance) veya Uygun Bulma

İmzalanarak kesinleşen bir andlaşmanın bağlayıcılık kazanması için genellikle kullanılan bir başka yöntem onaydır. Bir devletin antlaşmalarla bağlanmasında araç olarak imza, geçmiş dönemlerde daha önemli bir rol oynamasına rağmen bugün onaylamaya imzadan fazla önem atfedildiği görülmektedir. Çağdaş andlaşmaların çoğu onaylama üzerine yürürlüğe girmelerini sağlayan hükümler içermektedir⁹³.

Onay mekanizmasına duyulan ihtiyaç aslen devlet temsilcinin belirli bir andlaşmanın yapılmasına ilişkin yetki ve talimatlarını aşmasını engelleme amacından kaynaklanmaktadır⁹⁴. Bunun yanı sıra andlaşma yapma yetkisi hükümetin bir fonksiyonu olmasına rağmen bu yetkinin kullanımının anayasal denetime tabi tutulması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede bir andlaşmanın onay, kabul veya katılma yoluyla ilgili taraf bakımından bağlayıcılık kazanması, birtakım ulusal prosedürlerin tamamlanmasıyla mümkündür⁹⁵.

VAHS m.14/1- a ve b bentlerinde; bir uluslararası andlaşmada, taraf olmaya ilişkin rızanın onay suretiyle açıklanacağına öngörülmesi durumunda veya taraf devletlerin, imzanın tek başına bağlayıcılık açısından yetersiz olduğu ve bir onay mekanizmasının işletilmesi noktasında hemfikir oldukları tespit edildiği zaman, andlaşma ile bağlanma rızasını açıklamanın onay usulüne tabi olacağı hüküm altına alınmıştır. Maddenin devamında (m.14/1- c ve b) ise onayın aranacağı diğer durumlar, temsilciler tarafından andlaşmanın onaya tabi olacak şekilde imzalandığı veya yetki belgesinden temsilcinin niyetinin onaya tabi imzalama olduğu ya da görüşmeler sırasında bu niyetin açıklandığı haller şeklinde ifade edilmiştir.

⁹³Martin A. Rogoff, The International Legal Obligations of Signatories to An Unratified Treaty, **Maine Law Review**, Vol.32: 263, 1979, s.266.

⁹⁴Shaw, **A.g.e.**, s.661.

⁹⁵ İç hukukta onaylama işleminin gereklerini yerine getirmede yetkili merci yasama veya yürütme organı olabileceği gibi, iki organın bu yetkiyi karma şekilde kullanması da mümkündür, Pazarıcı, **A.g.e.**, s.62. Karma sistem olarak adlandırılan sistemde bir uluslararası andlaşmanın hem yasama hem de yürütme organı tarafından onaylanması öngörülebilir veya andlaşmalar arasında bir ayırım yapılarak bazılarının yasama bazılarının ise yürütme organının onayından geçerek bağlayıcılık kazanacağı belirtilebilir, İslam Safa Kaya, **Uluslararası Hukuk Temel Bilgiler**, s.23.

Onay yönteminin seçilmesi halinde andlaşmadan doğan yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi şeklindeki kuralın(pacta sunt servanda prensibi) onay aşamasından sonraki süreç için geçerli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Fakat bu sonuç beraberinde andlaşmaların onaylamadan önce herhangi bir yükümlülük doğurmadığı olgusunu getirebilir ve bu durum çeşitli problemlere yol açabilir. Özellikle onaylamanın geciktiği durumlarda, imza ile onay aşaması arasındaki süreçte, müzakere sürecinde sağlanan hassas denge bozulabilir. Çok taraflı andlaşmalarda yaşanan bazı durumlar bu gibi sorunlara örnek gösterilebilir. Büyük uluslararası konferanslarda müzakere edilen bu andlaşmalar genellikle belirli sayıda onay veya katılım belgesinin tevdiini takiben yürürlüğe girerler. Böyle bir uluslararası andlaşmanın yürürlüğe girmesi için gereken onay sayısına zamanında ulaşamadığında, andlaşmaya imza koyan veya bağlanma iradesini açıklayan devletin, diğer devletler onaylayıncaya ve andlaşma yürürlüğe girinceye kadar ilgili andlaşmaya aykırı herhangi bir eylemde bulunmamak şeklinde yasal bir zorunluluk altında olup olmadığı tartışılan bir sorun olmuştur. Bu sorunun cevabı VAHS m.18’de verilmiş olup bu durumdaki devletlere andlaşmanın konu ve amacını ortadan kaldıracak hareketlerden kaçınma mecburiyeti getirilmiştir⁹⁶. Bu açıdan madde 18’in bir uluslararası teâmül kuralına dayandığı ve bir uluslararası andlaşmaya taraf devletlere, imza/onay-yürürlüğe giriş arası süreçte pacta sunt servanda prensibi çerçevesinde birtakım yükümlülükler getirdiği ifade edilmiştir⁹⁷. Bununla birlikte, andlaşmanın yürürlüğe girene dek yasal olarak bağlayıcılığı kabul edilmemektedir⁹⁸.

⁹⁶**VAHS Madde 18-** “Yürürlüğe girmeden önce andlaşmanın konu ve amacını ortadan kaldırmama yükümü:

Bir Devlet, aşağıdaki hallerde bir andlaşmanın konu ve amacını ortadan kaldıracak hareketlerden kaçınmak mecburiyetindedir:

- a- onaya, kabule, veya tasvibe bağlı olarak andlaşmayı imzaladığı zaman veya andlaşma teşkil eden belgeleri teati (değiş-tokuş) ettiği zaman, andlaşmaya taraf olmamak niyetini açıklığa kavuşturmuş oluncaya kadar; veya
- b- andlaşma yürürlüğe girinceye kadar veya bu yürürlüğe girmenin gereksiz yere geciktirilmemesi şartıyla, andlaşmayla bağlanma rızasını açıkladıktan sonra.”

⁹⁷Rogoff, **A.g.e.**, s.272.

⁹⁸Henriksen, **A.g.e.**, s.46. Bu durum UAD’ nin 1951 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesine ilişkin Danışma Görüşünde, “Onaylama olmadan imzanın, imzacı devleti ilgili andlaşmaya taraf yapmadığı açıktır. Bununla birlikte imza, andlaşma onaylanıncaya kadar imzacı taraf lehine geçici bir statü kurmaktadır. Bu geçici statü ile kazanılan ihtiyati tedbir benzeri haklar onayla birlikte etkili olabilmekte veya imzayı onayın takip etmediği durumlarda

Andlaşmayla bağlanma rızası onaya benzer şekilde, kabul veya uygun bulma usulüyle de açıklanabilir⁹⁹. Kabul veya uygun bulma usulünün onay konusunda kabul edilen hükümlere atıf yapılarak aktarılması, bu usullerin işlevsellik bakımından onay mahiyetinde olduğunun göstergesidir. Uygulamada ise kabul veya uygun bulma, parlamentolara sunulmasına gerek duyulmayan andlaşmalara ilişkin rızanın açıklanmasında kullanılan basit bir onay usulü şeklinde kullanılmaktadır¹⁰⁰.

3. Katılma (Accession)

Katılma terim olarak devletler tarafından karşılıklı görüşmeler neticesinde imzalanan ve halihazırda yürürlükte bulunan bir uluslararası andlaşmaya taraf olma fırsatının diğer devletlere tanınması için kullanılan bir usuldür. Bu sebeple yürürlükte bulunan bir andlaşmaya diğer devletlerin sonradan taraf olmasına olanak sağlayan bu usul, çok taraflı andlaşma uygulamalarının yaygınlaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır¹⁰¹. Katılımın gerçekleşebileceği şartlar ve ilgili prosedür andlaşmanın hükümlerine bağlıdır. Söz konusu andlaşma diğer tüm devletlerin katılımına imkan tanıyan hükümler içerebileceği gibi sınırlı sayıda veya belirli devletlerin katılımını da öngörebilir¹⁰². VAHS m.15'de andlaşmayla bağlanma rızasının katılma yöntemiyle açıklanmasının söz konusu olduğu durumlar;

“a- andlaşma, bu rızanın katılma yoluyla açıklanacağını öngördüğü zaman;

b- görüşmeci Devletlerin bu rızanın o Devletçe katılma yoluyla açıklanabileceği hususunda mutabık oldukları başka türlü tespit edildiği zaman;
veya

c- bütün taraflar daha sonra bu rızanın o Devlet tarafından katılma yoluyla açıklanabileceği hususunda mutabık kaldığı zaman”

şeklinde sıralanmıştır.

etkilerini kaybedebilmektedir.” şeklinde ifade edilmiştir; Reservation to The Convention on The Prevention and Punishment of The Crime of Genocide, ICJ Reports, 1951, s.17, (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/files/case-related/12/012-19510528-ADV-01-00-EN.pdf>, 03.05.2019.

⁹⁹VAHS m.14/2.

¹⁰⁰Tütüncü, A.g.e., s. 109.

¹⁰¹ Tütüncü, Arıkoğlu, Akün, Başkaracaoğlu, A.g.e., s.107.

¹⁰²Introduction to The Convention on The Rights of The Child, Definition of Key Terms (Çevrimiçi), <https://www.unicef.org/french/crc/files/Definitions.pdf>, para.1, 04.05.2019.

Katılmanın gerçekleşeceği an ile ilgili VAHS’de bir hüküm öngörülmemiştir. Önceden uygulamada geçerli olan görüş, andlaşmanın asli tarafları arasında yürürlüğe girmediği sürece katılmaya imkan tanımadığı şeklindeydi. Fakat böyle bir kabul, çok taraflı uluslararası andlaşmaların uzun süre yürürlüğe girememesi ya da hiç yürürlük kazanamaması gibi sonuçlara neden olabilirdi. Büyük olasılıkla bu gibi durumların oluşmaması adına, VAHS’de andlaşmaların asli tarafları arasında yürürlüğe girmesinden sonra andlaşmaya katılma iradesinin hukuki sonuç doğuracağına ilişkin herhangi bir koşula yer verilmemiştir¹⁰³.

Günümüzde ise çok taraflı anlaşmaların çoğunda katılıma olanak sağlayan hükümler yer almaktadır¹⁰⁴.

D. Andlaşmaların Yürürlüğe Girmesi (Entry Into Force)

Bir andlaşma metnine kesinlik kazandırıldıktan sonra andlaşmayla bağlanma rızası yukarıda aktarılan yöntemler aracılığıyla açıklanabilir. Bazı durumlarda andlaşmayla bağlanma rızası imza ile açıklanıp, yine aynı imza üzerine o andlaşmanın yürürlüğe girmesi söz konusu olabilir¹⁰⁵. Bununla birlikte genellikle bir andlaşmanın yürürlüğe girmesi ve hüküm doğurabilmesi için başka birtakım işlemlerin tamamlanması gerekmektedir¹⁰⁶.

VAHS m.24’e göre bir andlaşma öngördüğü tarihte veya tarafların üzerinde hemfikir oldukları tarihte ve üzerinde mutabık kalınan şekilde yürürlüğe girer¹⁰⁷. Andlaşmada öngörülen bir tarih mevcut değilse veya tarafların üzerinde mutabık kaldıkları bir usul ve tarih yoksa andlaşma, tarafların tümü açısından andlaşmayla

¹⁰³ Tütüncü, Arıkoğlu, Akün, Başkaracaoğlu, A.g.e., s.108.

¹⁰⁴ Örneğin 1997 tarihli Anti-Personel Mayınların Kullanımının, Depolanmasının, Üretiminin ve Devredilmesinin Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşmenin 16. maddesi ve BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nin Kyoto Protokolünün 24.maddesi.

¹⁰⁵ Jan Klabbers, **Treaties, Conclusion and Entry Into Force**, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, 2006 (Çevrimiçi), <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1484#>, 05.05.2019.

¹⁰⁶ Pazarcı, A.g.e., s.66. Ancak daha önce de ifade edildiği üzere VAHS madde 18 uyarınca andlaşmayla bağlanma rızasının açıklanması ile andlaşmanın yürürlüğe girmesi arasındaki süreçte (interim period/ geçici dönem) taraflar, pacta sunt servanda (ahde vefa) ilkesinin bir gereği olarak andlaşmanın konu ve amacına aykırı davranışlardan kaçınma yükümlülüğü altındadır.

¹⁰⁷ VAHS m.84’te Viyana Konvansiyonunun, onay veya katılma belgesinin tevdiini izleyen otuzuncu günde yürürlüğe gireceği hüküm altına alınmıştır.

bağlanma rızalarının tespit edildiği tarihte yürürlüğe girer¹⁰⁸. Dolayısıyla her bir andlaşma için tercih edilen bağlanma yöntemine bağlı olarak, ilgili andlaşmanın yürürlüğe girmesi için gerekli işlemlerin değişiklik göstermesi söz konusu olabilir. Buna göre andlaşmanın imza ile yürürlüğe gireceği kararlaştırılmışsa iki taraflı andlaşmalar açısından andlaşmanın imzalandığı an, çok taraflı andlaşmalarda ise andlaşma metnini içeren konferans nihai senedinin bütün taraflarca imzalandığı an ilgili andlaşma yürürlük kazanacaktır. Belge değişimine tabi bir andlaşmada ise ek bir işleme gerek olmaksızın belge değişim anı yürürlük tarihi olacaktır. Buna mukabil onay veya katılmaya tabi bir andlaşmada yürürlük tarihi, onay veya katılma belgelerinin tamamının depozitere tevdi edildiği veya bildirildiği ya da taraflara iletildiği an olacaktır¹⁰⁹.

II. ULUSLARARASI ANDLAŞMALARIN GEÇERSİZLİK NEDENLERİ

Devlet ilişkilerinin uygulamada etkin ve düzenli işleyişini sağlamak uluslararası andlaşmalar aracılığıyla olmaktadır. Birleşmiş Milletler de dahil olmak üzere büyük uluslararası kuruluşlar meşruluklarının kaynağını çok taraflı uluslararası andlaşmalardan almaktadır. Bu durumlar birlikte değerlendirildiğinde uygulamada karşılaşılan çok sayıda uluslararası ihtilafın, andlaşmaların geçerliliği ve yorumlanması ile ilgili olduğu sonucuna ulaşılabilir¹¹⁰.

Bir uluslararası andlaşmayı geçersiz kılan nedenlerden bahsedebilmek için, öncelikle andlaşmaların geçerlilik koşullarını incelemek gerekir. Andlaşma metninin oluşturulması için gerçekleştirilen görüşmelerden andlaşmanın yürürlüğe girmesine

¹⁰⁸ **VAHS Madde 24-** “Yürürlüğe girme:

1. Bir andlaşma, kendisinin öngördüğü veya görüşmecî Devletlerin mutabık kalabilecekleri tarzda ve tarihte yürürlüğe girer.

2. Böyle bir hüküm veya mutabakat yoksa, andlaşma bütün görüşmecî Devletler için andlaşma ile bağlanma rızası tespit edilir edilmez yürürlüğe girer.

3. Andlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki bir tarihte bir Devletin andlaşma ile bağlanma rızasını açıklaması halinde, andlaşma aksini öngörmedikçe, o Devlet bakımından andlaşma o tarihte yürürlüğe girer.

4. Bir andlaşma metninin tevsiki, Devletlerin andlaşma ile bağlanma rızasının tespit edilmesi, yürürlüğe giriş tarzı veya tarihi, çekinceler, depoziter makamının işlevleri ve andlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce zorunlu olarak ortaya çıkan diğer meseleleri düzenleyen hükümleri, andlaşma metninin kabulü (adoption) zamanından itibaren uygulanır”.

¹⁰⁹ Pazarıcı, A.g.e., s.70.

¹¹⁰ Brownlie, A.g.e., s.579.

kadar olan süreçte geçerlilik koşullarına ilişkin herhangi bir eksiklik olması, andlaşmanın hukuksal açıdan sakatlanması sonucunu doğuracaktır¹¹¹.

Bu açıdan VAHS’de, bir nevi özel hukuktaki mutlak ve nispi butlan nedenleri diyebileceğimiz uluslararası andlaşmaların iptalini gerektiren sebepler yer almaktadır. Buradan hareketle VAHS m.46-50 arası düzenlemeler nispi; m.51-53 arası düzenlemeler mutlak geçersizlik nedenleri olarak iki gruba ayrılabilir¹¹². İki grup arasındaki temel fark, nispi geçersizlik nedenlerinin bu durumdan etkilenen bir devletin istemesiyle geçerlibir anlaşmayı geçersiz kılmasıdır, oysa mutlak geçersizlik nedenleri kendiliğinden anlaşmanın hukuki etki doğurmasına engel olmaktadır¹¹³.

VAHS geçersizlik nedenleri açısından iki taraflı ve çok taraflı andlaşmalar arasında bir ayrım yapmamakla birlikte geçersizlik nedenlerinin etkileri, iki taraflı ve çok taraflı andlaşmalarda farklılık göstermektedir. Buna göre iki taraflı andlaşmalarda hem mutlak geçersizlik nedenleri hem de nispi geçersizlik nedenleri andlaşmanın hukuki bağlayıcılığa sahip olmaması sonucunu doğururken; çok taraflı andlaşmalarda sadece mutlak geçersizlik nedenleri andlaşmanın hiçbir hukuki bağlayıcılığa sahip olmaması gibi bir sonuç doğuracaktır. Buna karşı çok taraflı andlaşmalarda nispi geçersizlik nedenleri yalnızca belirli devletler açısından andlaşmanın hukuki bağlayıcılığını yitirdiği anlamına gelmektedir. Bu nedenle taraf sayısının ikiden fazla olduğu uluslararası andlaşmalarda nispi geçersizlik nedenleri, o

¹¹¹ Pazarcı, **A.g.e.**, s.85. Uluslararası Hukuk Komisyonu (ILC) tarafından Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi taslağını hazırlamakla görevlendirilmiş olan Özel Raportör Sir Humphrey Waldock, bir andlaşmanın geçerlilik koşullarını sağlayıp sağlamadığı meselesinin, söz konusu taslakta yer alan şartları sağlamayan andlaşmaların geçersiz olacağına dair bir hüküm eklenerek çözülmesini önermiştir; S.E. Nahlik, “The Grounds of Invalidity and Termination of Treaties”, **American Journal of International Law**, Volume 65, Issue 5, 1971, s.739.

¹¹² Malgosia Fitzmaurice, “The Practical Working of the Law of Treaties”, **International Law**, Ed.by Malcolm Evans, New York, Oxford University Press, 4th Edition, 2014, s.180, Ayrıca bkz: Elif Uzun, **Uluslararası Hukukta Andlaşmaların Esaslı İhlal Nedeniyle Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınması** İstanbul, On iki Levha Yayıncılık, 2013, s.42.

¹¹³ Özel hukukta butlan nedeni olarak sınıflandırılan nedenlerle benzerlik gösteren uluslararası andlaşmaların geçersizliği sonucunu doğuran söz konusu bu nedenler, en geniş şekilde “andlaşmanın yasal yetkililer tarafından yapılmaması”, “iradenin sakatlanması” ve “uluslararası buyruk kurallarına (jus cogens) aykırılık” olarak üç başlık altında incelenebilir, Selcan Erdal, “Uluslararası Andlaşmaların Hukuksal Geçerliliği”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.23, S.1, Y.2015, s.74.

andlaşmanın tarafı olan ve geçersizliği ileri sürmeyen diğer taraf devletler açısından andlaşmanın bağlayıcılığını etkilemeyecektir¹¹⁴.

A. İç hukuktaki andlaşma yapma yetkisine aykırılık halleri

VAHS'nin hazırlanışı sırasında uluslararası hukukçular arasında andlaşmaların nispi geçersizlik nedenlerinden bazılarının etkisine ilişkin bir fikir ayrılığı yaşanmıştır. Genel kabul, bir andlaşmanın hata veya hile gibi nedenlerden ötürü geçersiz sayılması şeklindeyken, devletlerin iç hukuklarındaki andlaşma yapmaya ilişkin hükümlerin ihlal edilmesinin andlaşmanın geçerliliği üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olup olmayacağı hususunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır¹¹⁵. Bu bağlamda iç hukuk kuralları ihlal edilerek oluşturulan andlaşmaların geçerliliği hususunda bir görüş, uluslararası hukukun andlaşmaların geçerliliği konusundaki inceleme alanının yalnızca devlet iradelerinin uluslararası düzeyde ifade edilmesiyle sınırlı olduğunu, dolayısıyla iç hukuk kurallarının ihlalinin andlaşmaların uluslararası alandaki geçerliliğini etkilememesi gerektiğini ileri sürmüştür. Buna karşı diğer bir görüş ise andlaşmaların sürekliliği ve güvenliği açısından iç hukuk hükümlerine aykırılık teşkil eden andlaşmaları bazı koşullarda geçersiz saymanın daha doğru olacağını ileri sürmüştür.

Bu meseleyi düzenleyen VAHS m.46'nın lafzı incelendiğinde, maddenin bu ikinci görüş doğrultusunda kaleme alındığı görülmektedir¹¹⁶. VAHS m.46'ya göre söz konusu iç hukuk düzenlemelerinin temel nitelikte ve bu düzenlemelerin ihlallerinin çok açık şekilde ortada olması halinde bu ihlale rağmen yapılan uluslararası andlaşma geçersiz olacaktır. Bu açıdan iç hukuktaki normun temel nitelikte olması, anayasal düzen açısından büyük öneme sahip olması anlamına gelmektedir. İhlalin aşikâr olmasından kasıt ise, uygulamada iyi niyetle hareket eden

¹¹⁴Fitzmaurice, **A.g.e.**, s.180.

¹¹⁵ Benedetto Conforti, Angelo Labella, "Invalidity and Termination of Treaties: The Role of National Courts", **European Journal of International Law (EJIL)**, 1990, s. 45.

¹¹⁶**VAHS Madde 46-** "İç hukukunun andlaşma akdetme yetkisiyle ilgili hükümleri:

1. Bir Devlet, bir andlaşmayla bağlanma rızasının iç hukukunun andlaşma akdetme yetkisiyle ilgili hükümlerini ihlal etmek suretiyle açıklandığı vakıasına rızasını geçersiz kılan bir gerekçe olarak başvuramaz, meğerki ihlal aşikâr ve iç hukukunun temel önemi haiz bir kuralı ile ilgili olsun.
2. Bir ihlal, söz konusu meselede normal uygulamaya göre ve iyi niyetle hareket eden herhangi bir Devlet için objektif olarak açık görünüyorsa, aşikârdır."

herhangi bir devlet için ihlalin belirgin şekilde ortada olmasıdır¹¹⁷. Dolayısıyla temel nitelikte bir iç hukuk normunun belirgin bir şekilde ihlali söz konusu değilse, bu durum andlaşmayla bağlanma rızasını açıklayan devlet tarafından andlaşmanın geçersizliğine neden olan meşru bir gerekçe olarak ileri sürülemeyecektir.

Bu konuya ilişkin olarak Nijerya Devlet Başkanı ve Kamerun Devlet Başkanı tarafından imzalanan Maroua Deklarasyonu'nun geçerliliğine yönelik davadaki iddialar ve bu iddialara UAD tarafından verilen cevap örnek verilebilir¹¹⁸. Maroua Deklarasyonu, Kamerun ve Nijerya arasında 1975 yılında yapılmış bir deniz sınırı andlaşmasıdır¹¹⁹. Bu anlaşmanın geçerliliği ile ilgili sorun, iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlığını konu alan Uluslararası Adalet Divanı davası sırasında ortaya çıkmıştır¹²⁰. Andlaşmanın taraflarından Nijerya, kendi iç hukuku açısından uluslararası bir andlaşmanın bağlayıcı olabilmesi için bu andlaşmanın Nijerya Yüksek Askeri Konseyi tarafından onaylanması gerektiğini ve söz konusu şart yerine gelmediği için bu deklarasyonun kendisi açısından bağlayıcı olmadığını ileri sürmüştür. Davaya bakan UAD, bu hususta bir devletin andlaşma imzalama yetkisiyle ilgili kurallarının temel öneme sahip anayasal kurallar olduğunu onaylamış ise dedevlet temsilcisinin andlaşma yapmaya ilişkin yetkisinin onaya tabi olduğunun kamuya uygun şekilde açıklanmaması halinde bu durumun VAHS m.46/2 anlamında bir ihlale sebep olmayacağını ifade etmiştir. Kaldı ki söz konusu olayda andlaşmayı

¹¹⁷ Meinhard Schröder, "Treaties, Validity", **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. IV, (Çevrimiçi), <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law9780199231690-e1493>, 03.07.2019.

¹¹⁸ Aslında VAHS öncesi dönemde Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın Norveç ve Danimarka arasındaki 1933 tarihli Doğu Grönland Davasında verdiği karar da bu konuda önemli bir örnektir. Divan, Norveç dış işleri bakanının yetki alanına giren bir hususta Danimarkalı diplomatik temsilci tarafından kendisine yöneltilen bir soruya karşılık hükümeti adına verilen sözlü cevabın, bu kişinin kanuni yetkisini aşması nedeniyle Norveç'i bağlamayacağı iddiasını yerinde bulmamış ve bu açıklamanın bakanın temsil ettiği devleti bağlayıcı nitelikte olduğuna hükmetmiştir. Divan, devletlerin tutarlı ve genel uygulaması uyarınca bir dışişleri bakanının yabancı diplomatik temsilcilerle günlük meseleler hakkında konuşmak ve özellikle temsil ettiği devletin belirli bir sorun üzerinde izleyeceği tutum hakkında onları bilgilendirmek yetkisiyle donatıldığının kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiş ve bu tarz beyanların devletleri bağlar nitelikte olduğunun altını çizmiştir. Ayrıca Norveç ulusal hukukunca dışişleri bakanına yetki verilmemesinin Danimarka hükümetine karşı ileri sürülemeyeceğini, zira bir temsilcinin andlaşma yapma yetkisinin sınırlandırıldığının kabul edilebilmesi için bu sınırlandırmanın uygun şekilde kamuya açıklanması gerektiğini ifade etmiştir; Permanent Court of International Justice, 1933 P.C.I.J. (ser. A/B) No. 53, s.71.

¹¹⁹ Maroua Declaration, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Maroua_Declaration, 20.05.2019

¹²⁰ Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guinea intervening), (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/en/case/94>, 21.05.2019.

yapan devlet başkanı görevi dolayısıyla yetki belgesine sahip olmak zorunda olmadığından, devletin andlaşmayla bağlanma rızasını açıklaması bakımından devletin bu husustaki iradesini temsil ettiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

B. Temsilcinin andlaşma yapma yetkisine getirilmiş özel sınırlamalara uyulmaması

Bir devlet için anlaşma yapım sürecindeki eylemlerin yerine getirilmesinde kimin nasıl hareket edeceği sorusuna ilişkin olarak Raportör Waldock tarafından taslak maddeler hazırlanırken UHK'ya, bir uluslararası andlaşma yapım sürecinin herhangi bir aşamasında görev alabilecek kişilerin görevleri sırasında yanlarında bulundurmaları gereken belgelere ve görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirmeleri durumunda hangi statüye sahip olacaklarına ilişkin birtakım öneriler sunulmuştur¹²¹. Temel koşul, andlaşmanın andlaşma akdetme konusunda ehil ve yetkin temsilciler tarafından yapılması olup, bu hususta devlet adına andlaşmaların görüşülme aşamasından yürürlüğe giriş aşamasına kadar olan süreçte devlet başkanı, hükümet başkanı ve dışişleri bakanının ilgili devleti temsile ve andlaşmayla bağlanma rızasını açıklamaya yetkili kişiler olduğu genel kabul görmüştür¹²².

Buna karşı bu kişiler dışında bir uluslararası andlaşmanın yapım sürecinde yer alacak kişilerin ancak bir yetki belgesine dayanarak ve o yetki belgesinde belirtilen yetkinin sınırları dâhilinde andlaşmayla bağlanma rızasını açıklamaya yönelik işlem yapabilecekleri uygun görülmüştür¹²³. Uygulamada geçmiş zamanlarda uluslararası andlaşmaların hazırlık sürecinde böyle bir belgeyi göstermeleri taraf temsilcilerinden

¹²¹ David Hutchinson, "The Juridical Nature of Article 7 of the Vienna Convention on the Law of Treaties", **Australian Year Book of International Law**, 1996, s.187-90.

¹²² Erdal, **A.e.**, s.74. Bu açıdan diplomatik misyon şefleri de gönderen devlet ile kabul eden devlet arasında yapılmasına karar verilen andlaşmaların görüşülmesi ve andlaşma metninin kabulü aşamasına kadar olan süreçte görevleri gereği yetkili sayılmaktadır. Ancak bu kişiler devleti yükümlülük altına sokan herhangi bir taahhütte bulunmaya yetkili değildir; Çaşın, **A.g.e.**, s. 521.

¹²³ Aybay, Oral, **A.g.e.**, s.78. Nasıl özel hukukta iradi temsilde temsil olunan tarafından, kanuni temsilde ise kanun tarafından temsilciye böyle bir yetkinin verilmesi gerekiyorsa, uluslararası hukukta da devlet başkanı, hükümet başkanı ve dışişleri bakanı dışındaki kişilere yetki belgesiyle temsil yetkisinin tanınması gerekir; Ahmet M. Kılıçoğlu, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2018, s.313.

her zaman istenmekteydi, günümüzde ise uluslararası andlaşmaların sonuçlandırılması için yetki belgesi takdimi gerekli görülmektedir¹²⁴.

Yetki belgesinin (full powers) ne olduğu VAHS m.2/c'de tanımlanmıştır. Yetki belgesi belgenin verildiği kişi veya kişilerin, bir devletin taraf olacağı uluslararası bir andlaşmayı görüşmeye, kabule, resmileştirmeye ve andlaşmayla bağlanma rızasına ilişkin diğer işlemleri yapmaya ehil olduğunu gösteren belgedir¹²⁵. Andlaşmalara ilişkin işlemleri ancak yetki belgesine dayanarak yapabilecek kimselerin, yetki belgesi olmaksızın yaptıkları işlemler geçerli değildir. Bu durumun tek istisnası, yetkisiz yapılan işleme sonradan icazet verilmesidir. Nitekim VAHS m.8'e göre, devleti temsil yetkisine sahip olmayan kişilerin uluslararası andlaşmalara ilişkin gerçekleştirdikleri işlemler, ilgili devletçe sonradan teyit edilmedikçe hukuki sonuç doğurmaz.

Bazen bir devlet temsilcisinin devlet adına bağlanma rızasını açıklama yetkisine birtakım özel sınırlamalar getirilebilmektedir. Bu durumda temsilci tarafından bu sınırlamalara uymayan bir işlem yapılması yetki aşımına yol açacaktır. Fakat bu durum her yetki aşımının andlaşmanın geçersizliğine neden olacağı şeklinde yorumlanmamalıdır. Nitekim VAHS m.47'ye göre böyle bir durumda bir andlaşmanın geçersizliği sonucuna ulaşılabilmesi için, temsilci tarafından andlaşmayla bağlanma rızası açıklanmadan önce, andlaşmanın diğer taraflarına söz konusu sınırlamaya dair bilginin iletilmiş olması gerekmektedir¹²⁶. Bu açıdan VAHS

¹²⁴ Oliver Dörr, Kirsten Schmalenbach, **Vienna Convention on The Law of Treaties A Commentary**, Heidelberg, Springer, 2012, s.123.

¹²⁵ **VAHSMadde 2-** "Terimlerin Kullanılması:

c- "yetki belgesi", bir Devletin andlaşma metnini görüşmek, kabul etmek, ve tevsik etmek, Devletin bir andlaşmayla bağlanma rızasını açıklamak, veya bir andlaşma hususundaki diğer herhangi bir işlemi yapmak için, kendisini temsil edecek kişi veya kişileri tayin eden, o Devletin yetkili mercilerinin verdiği bir belge demektir. Yetki belgesi bir nevi adına düzenlendiği kişinin statüsünü onaylayan belgedir; Malcolm N. Shaw, **Uluslararası Hukuk**, Ed. İbrahim Kaya, 8.bsk., Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2018, s.657.

¹²⁶ **VAHS Madde 47:** "Bir Devletin rızasını açıklama yetkisine getirilen özel sınırlamalar:

Bir temsilcinin bir Devletin belirli bir andlaşma ile bağlanma rızasını açıklama yetkisi spesifik bir sınırlamaya tabi kılınmışsa, temsilcinin o sınırlamaya riayet etmemesi kendisi tarafından açıklanan rızayı geçersiz kılma gerekçesi yapılamaz, meğerki temsilcinin bu rızayı açıklamasından önce sınırlama diğer görüşmeciler Devletlere bildirilmiş olsun."

m.47'nin kaleme alınış amacı, uluslararası işlemlerin güvenliğini korumak ve sürdürmektir¹²⁷.

Bununla birlikte eğer bir andlaşma onay, kabul veya tasvip ile bağlayıcı hale gelecek ise ve temsilciye verilen yetkinin sınırlandırılması durumu dikkate alınmaksızın temsilci tarafından birtakım işlemler gerçekleştirilmişse, bu durum sonraki aşamalarda ileri sürülebilecektir. Buna karşın, yetkisini aşan bir temsilci tarafından gerçekleştirilen işlemler sonucu ortaya çıkan bir andlaşma metnini ilgili devletin onaylaması durumunda, devletin bu temsilcinin işlemlerini sonradan teyid ettiği anlaşılmalıdır¹²⁸.

C. İradeyi Sakatlayan Haller

1. 1. Hata

Hatanın andlaşmaların geçersizliği sonucunu doğuran bir neden olarak düzenlenmesi hususunda UHK, ulusal hukuklardaki hata türlerinin uluslararası hukukta ortaya çıkmasının pek muhtemel olmadığını ifade etmiştir. Çünkü andlaşma yapım sürecinin bizatihi kendisi madde içeriklerindeki maddi hataları en aza indirme amacı taşıyacak şekilde işleyen bir süreçtir. Nitekim uluslararası hukukta andlaşmaların geçerliliğini etkileyen maddi hata durumlarına da pek rastlanılmamaktadır. Örnek olayların neredeyse tamamı andlaşmalardaki coğrafi işaretler ve harita hatası kaynaklıdır¹²⁹. Dolayısıyla bu gibi olaylarda sorun yabaşka

¹²⁷ Dörr, Schmalenbach, **A.g.e.**, s.812.

¹²⁸ **A.e.**, s.811.

¹²⁹ Tayland ve Kamboçya arasındaki sınır uyuşmazlığına ilişkin 1962 tarihli Tapınak Davası coğrafi hatayı örnekler niteliktedir. Dava konusu sınır, zamanında Fransa ve Tayland arasında akdedilen bir andlaşma ile belirlenmiş olup, andlaşmaya ek haritaya göre Preah Vihear Tapınağı Kamboçya sınırları içinde gösterilmiştir. Kamboçya'nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Tayland haritada gösterilen sınırın su bölümü çizgisini izlemediği iddiasıyla haritanın hatalı olduğunu ve sınır andlaşmasının geçersiz olduğunu iddia etmiştir. Dahası Tayland bu iddiasını Tayland hükümetinin haritayı başından beri kabul etmediğini ileri sürerek desteklemeye çalışmıştır. Kamboçya ise hatalı olduğu iddia edilen haritanın Siyam Hükümetinin (Tayland'ın eski adı) talebi üzerine Fransız yetkililer tarafından çizildiğini ve ayrıca dönemin Siyam yetkililerinin harita nedeniyle Fransız yetkililere teşekkür ettiğini belirtmiştir. Sonuçta Kamboçyalılar için bir hac ve ibadet yeri olan Preah Vihear Tapınağı'nın kalıntıları çevreleyen bölge üzerindeki toprak egemenliğinin kendisine ait olduğunun teyid edilmesini talep etmiştir. UAD kararında öncelikle, Tayland'ın andlaşma yapıldıktan sonra bu haritayı kabul ettiğini ve tapınağın Kamboçya topraklarına ait olduğunu gösteren davranışlarda bulunduğunu tespit etmiştir. Ardından bir hatanın oluşumuna katkıda bulunan tarafın, önceden önleyebileceği bir durumun mevcut olduğu ya da içinde bulunulan şartların muhtemel bir hatanın varlığına işaret ettiği durumlarda, hata hükümleri çerçevesinde andlaşmanın geçersizliğini ileri

bir andlaşma akdedilerek ya da andlaşmanın geçersizliğinden ziyade uygulanması sırasında birtakım önlemler alınarak giderilebilmektedir¹³⁰.

VAHS m.48'e göre bir devletin hataya andlaşmayla bağlanma rızasını geçersiz kılan bir gerekçe olarak başvurabilmesi için öncelikle hata, andlaşmanın yapıldığı sırada o devlet tarafından varlığı kabul edilen ve andlaşmayla bağlanma rızasının esaslı temelini teşkil eden bir olay ve durumla ilgili olmalıdır. Ayrıca ilgili devlet bu hataya kendi davranışıyla katkıda bulunduysa ya da andlaşma yapıldığı sırada mevcut şartlar hatanın fark edilmesini sağlayacak şekildeyse andlaşmanın geçersizliğinden bahsedilemeyecektir.

2. Hile

UHK'nın yorumuna göre hile yalnızca tarafların andlaşmayla bağlanma rızası üzerinde etkili olmamakta, aynı zamanda tarafların karşılıklı kurdukları güven ilişkisinin bütününe zedeleyen bir durum ortaya çıkarmaktadır. Hilenin bu etkisinden dolayı VAHS'de hata ile hile kavramları uluslararası andlaşmaların geçersizlik nedeni olarak ayrı maddelerde düzenlenmiştir¹³¹.

Komisyon ayrıca VAHS m.49'da tanımlanan hile kavramının “*hileli davranışları*” da kapsadığını, dolayısıyla bu maddenin bir devletin andlaşmayla bağlanma rızasının yanlış beyan, ifade veya aldatıcı işlemlerden biri olmaksızın elde edilemeyeceği durumların tümünü içerecek şekilde tasarlandığını ifade etmiştir¹³².

VAHS m.44/4 hükmü uyarınca bir devlet, hileye uluslararası andlaşmanın tamamının geçersizliğine neden olacak bir gerekçe olarak başvurabileceği gibi andlaşmanın kalan kısmından ayrılabilen belirli hükümlerin geçersizliği açısından da başvurabilir. Ancak andlaşmanın bu hükümlerle birlikte kabul edilmesi tarafların

sürememesinin yerleşik bir hukuk kuralı olduğunu ifade etmiştir. Sonuçta UAD Tayland'ın hataya dayanmasının mümkün olmadığını belirterek Tayland'ın iddiasını reddetmiştir; Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand), (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/en/case/45/summaries>, 04.07.2019.

¹³⁰ Louis Henkin, Richard Crawford Pugh, Oscar Schachter, Hans Smit, **International Law Cases and Materials**, Second Edition, American Casebook Series, West Publishing Co., 1987, s.461.

¹³¹ Henkin vd., **A.e.**, s.462.

¹³² Hileli davranış kaynaklarda ‘*fraudulent conduct*’ olarak geçmektedir ve andlaşmayla bağlanma rızasının elde edilmesi amacıyla kasıtlı olarak verilen yanlış beyanları, gerçeğe aykırı beyanları ve gerçekleştirilen aldatıcı işlemleri kapsayacak şekilde kullanılmıştır; **A.e.**, s.463.

andlaşmayla bağlanma rızasının esas temelini oluşturuyor ve andlaşmanın bu hükümler olmaksızın uygulanması haksızlık teşkil ediyor ise bu mümkün olamayacaktır¹³³.

3. Temsilcinin Ayartılması

Uluslararası andlaşmaların hazırlık sürecinde andlaşma maddelerinin ikili veya çok taraflı olarak görüşülmesi safhasından yürürlüğe giriş aşamasına kadar olan süreçte devlet temsilcilerinin irade beyanlarının usulüne uygun oluşması önem taşımaktadır. Usulüne uygun oluşması gereken bir irade beyanı ise hata ve hile gibi temsilcinin elinde olmayan nedenlerle sakatlanabileceği gibi menfaat temin edilerek temsilcinin ayartılması gibi bir nedenle de sakatlanabilir¹³⁴. Bu son durum VAHS m.50’de ayrı bir geçersizlik nedeni olarak düzenlenmiştir¹³⁵.

VAHS m.50’ye göre devleti adına rıza açıklamasında bulunan devlet temsilcisinin bir andlaşmayla bağlanma rızasını açıklaması başka bir görüşmeci devlet tarafından doğrudan veya dolaylı olarak ayartılmasından ileri gelmişse, devlet bu gerekçeye andlaşmayla bağlanma rızasını geçersiz kılan bir neden olarak başvurabilir. Bir devlet temsilcinin doğrudan ya da dolaylı olarak ayartılması ifadesinden anlaşılması gereken, yalnızca temsilciye sağlanan rüşvet gibi maddi menfaatler olmayıp temsilcinin iradesini önemli ölçüde etkileyeceği varsayılan her türlü davranıştır¹³⁶. Bu gibi bir durumun ispatı halinde söz konusu

¹³³ Aust, **A.g.e.**, s.316.

¹³⁴ Tütüncü, Arıkoğlu, Akün, Başkaracaoğlu, **A.g.e.**, s.181.

¹³⁵ UHK tarafından 1963’te geçici olarak kabul edilen taslak maddeler arasında, bir devlet temsilcisinin başka bir müzakereci devlet tarafından ayartılmasıyla ilgili herhangi bir hüküm bulunmuyordu. 1963 metninin içeriği incelendiğinde temsilcinin ayartılmasıyla bağdaştırılabilecek tek hüküm, hile ile ilgili 33. madde olabilirdi. Fakat ilerleyen zamanlarda UHK, bir geçersizlik nedeni olarak temsilcinin ayartılmasının hile ile ilişkilendirilerek incelenmesinin, bu gibi durumları yeterince açıklayamayacağına ve VAHS’de temsilcilerin ayartılmasına özgü bir hüküm bulunması gerektiğine karar vermiştir;

Yearbook of the International Law Commission, Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries 1966, Vol. II., s.245,

(Çevrimiçi), https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf, 19.02.2020.

Ayrıca bkz.; Brownlie, **A.g.e.**, s. 590.

¹³⁶ Erdal, **A.g.m.**, s.80.

andlaşmanın,bütünüyle veya VAHS m. 44/4 uyarınca ayrılabilir hükümler açısından geçersizliği iddia edilebilecektir¹³⁷.

4. Temsilci üzerinde baskı kurulması

VAHS m.51'de düzenlenen temsilci üzerinde zor kullanılması mutlak geçersizlik nedenleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla bir uluslararası andlaşmanın hazırlık aşamasından yürürlüğe giriş aşamasına kadar geçen süreçte taraf temsilcileri üzerinde baskı kurulması ve temsilciyi zorlama söz konusuysa, ilgili andlaşma geçersiz sayılacaktır. Baskı ve zorlama, temsilcinin kendisi, ailesi ya da mesleki geleceği üzerine yapılacak her türlü tehdit ve fiziksel zor kullanımlarını içermektedir¹³⁸. Temsilcinin kendisine veya ailesine yönelik fiziksel tehdit veya şantaj bu kişiyi, devletin temsilcisi olarak değil, bir birey olarak etkilemelidir. Bu anlamda kişisel baskıya somut bir örnek olarak, 1939'da Çekoslovakya Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı üzerinde, Bohemya ve Moravya'nın Alman himayesine girmesi amacıyla hazırlanan andlaşmayı imzalamaları için aşırı baskı yapılması gösterilebilir¹³⁹.

Temsilci üzerinde zor kullanarak elde edilen rızanın geçersizliği yıllardır uygulanagelen hukuk ilkelerini yansıtmaktadır¹⁴⁰. VAHS'de devlet temsilcisinin icbar edilmesi sonucu andlaşmanın geçersiz sayılması ile bir devletin icbar edilmesinin bir uluslararası andlaşmayı geçersiz kılması ayrı maddelerde düzenlenmiştir. Bu açıdan her ne kadar BM Şartı m.2/4'deki düzenlemenin bir devlet üzerinde her türlü güç kullanımını kategorik olarak yasakladığı düşünülebilirse de VAHS, temsilcinin veya devletin icbar edilmesini kavramsal olarak farklı maddelerde işleme yoluna gitmiştir¹⁴¹.

¹³⁷ Aust, **A.g.e.**, s.317.

¹³⁸ Erdal, **A.g.m.**, s.81.

¹³⁹ Aust, **A.g.e.**, s.317.

¹⁴⁰ Dörr, Schmalenbach, **A.g.e.**, s.857.

¹⁴¹ **A.e.**, s.858.

5. Tehdit veya Kuvvet Kullanılması Yoluyla Bir Devletin İcbar Edilmesi

VAHS m.52 ve 53'te yer alan geçersizlik nedenlerini diğer nedenlerden ayıran en önemli özellik, bunların gelişen uluslararası hukuk anlayışının bir ürünü olmalarıdır. Zira VAHS'nin yürürlüğe girmesinden önce var olan geçersizlik kuralları bir devletin zorlanması veya uluslararası hukukun emredici hükümlerinin ihlal edilmesi sonucu kabul edilen andlaşmalara uygulanacak yaptırımlarla ilgili ilkeler geliştirmemiştir. Bunun nedeni Milletler Cemiyeti'nden önce devletlerarasında kuvvet kullanmayı yasaklayan herhangi bir uluslararası örf ve âdet kuralının bulunmamasından ötürü, bir andlaşmanın taraflarından birinin diğerine karşı zor kullanmasının andlaşmaların geçersizliği sonucunu doğurmasını engelleyecek bir anlayışın olmamasıdır.

Ancak UHK 1949 yılında gerçekleştirdiği ilk oturumda, andlaşmalar hukukuna ilişkin örf ve âdet kurallarının kodifiye edilmesi sırasında bu kurallarının ilerleyen uluslararası hukuk anlayışıyla birlikte ele alınmasını istemiştir¹⁴². Bu açıdan ilk Özel Raportör Brierly'nin 1950 yılında sunduğu taslakta devlet temsilcilerinin '*şiddete veya ciddi ve acil tehditlere maruz kalmaları*' veya devletin '*fiziksel şiddete*' maruz kalması ya da temsilcilerinin '*harici*' kısıtlamalara tabi olmaları halinde andlaşmaların geçersiz sayılacağı ifade edilmiştir¹⁴³. Brierly'nin halefi Lauterpacht tarafından sunulan andlaşmalar hukukuna ilişkin raporda, devletlerin icbar edilmesi sonucu andlaşmaların geçersiz sayılacağına ilişkin 12.madde:

“Birleşmiş Milletler Şartı’nda yer alan ilkelere aykırı şekilde bir devlete karşı güç kullanımı veya güç tehdidi sonucu uygulamaya konulan andlaşmalar; herhangi bir devletin talebi üzerine Uluslararası Adalet Divanı tarafından ilan edilmişse geçersizdir”.

¹⁴²Zaten 1947 yılında BM Genel Kurulu tarafından kurulan Uluslararası Hukuk Komisyonunun asli amacı, uluslararası hukukun geliştirilmesi ve tedvinidir; H.W.A. Thirlway, **International Customary Law and Codification**, Leiden, Cambridge University Press, 1985, s.17.

¹⁴³Guilherme Del Negro, “The Validity of Treaties Concluded Under Coercion of The State: Sketching A Twail Critique”, **European Journal of Legal Studies**, Volume.10, No.1, s.42.

şeklinde düzenlenmiştir.Üçüncü Özel Raportör Fitzmaurice'in raporunda baskı ve zorlamanın ancak devlete karşı doğrudan fiziksel veya zihinsel bir tehdit teşkil ettiği zaman uluslararası hukuk tarafından yasaklanması gerektiği savunulmuştur. Dördüncü ve son Özel Raportör Waldock ise 1963 yılında sunduğu raporda, devlet temsilcisinin ve devletin icbar edilmesi durumlarını ayrı ayrı incelemiş ve bu durumları iki farklı maddede (m.11 ve 12) ele almaya karar vermiştir¹⁴⁴.

VAHS m.52'de yer alan kuralın oluşumuna ilişkin yukarıda anlatılan süreç göstermektedir ki bu düzenlemenin temel dayanağı BM Şartı'nın kuvvet kullanma yasağını düzenleyen 2.maddesinin 4.fıkrasıdır¹⁴⁵. Bu çerçevede m.52, konusuna bakılmaksızın BM Şartı'nda yasaklanan yöntemlerle bağlayıcılığı sağlanan bir andlaşmanın geçerli olmadığını hüküm altına almıştır¹⁴⁶.

1968/1969 Viyana Konferansında, m.52'deki güç kullanma(*force*) ifadesinin özellikle ekonomik ve siyasi baskıyı içerip içermediğine ilişkin tartışmalar ortaya çıkmıştır. Uzlaşma sonucu Konferans Nihai Senedinin bir parçası olarak *"Andlaşmaların Akdedilmesi Sırasında Askeri, Siyasi veya Ekonomik Zorlamaların Yasaklanmasına İlişkin Deklarasyon/ Declaration on the Prohibition of Military, Political or Economic Coercion in the Conclusion of Treaties"* kabul edilmiştir¹⁴⁷.Deklarasyonun ilk paragrafı,bir devletin başka bir devlete karşı, devletlerin egemen eşitliği ve karşılıklı rıza ilkelerini ihlal edecek şekilde bir andlaşmanın akdedilmesiyle ilgili herhangi bir eylemde bulunmaya zorlamak amacıyla gerçekleştirdiği askeri, siyasi ya da ekonomik biçimdeki tehdit veya güç

¹⁴⁴ Waldock 11.maddede geniş bir icbar tanımı yapmayı tercih ederek temsilcilere karşı yapılan baskının *"kişilere veya kişisel meselelere ilişkin fiili tehdit, fiziksel veya zihinsel zorlama"* şeklinde olabileceğini belirtmiştir. Zihinsel zorlamadan anlaşılması gerekeni ise fiziksel şiddet kullanımının kapsamı dışında kalan tüm eylemler olarak açıklamıştır. 12. maddede ise devletin icbar edilmesinin kapsamını yalnızca askeri baskıya yol açabilecek yasadışı fiziksel güç kullanımı şeklinde sınırlandırmıştır; Del Negro, A.e., s.43-47.

¹⁴⁵ Bu açıdan m.52, bir uluslararası andlaşmanın geçersizliğini BM Şartında benimsenen prensipler çerçevesinde salt kuvvet kullanımının yasadışılığı ile değil, kuvvet kullanma tehdidinin yasadışılığı ile de ilişkilendirerek gerekçelendirmiştir; Dörr, Schmalenbach, A.g.e., s.872.

¹⁴⁶ **VAHS m.52:** *"Tehdit veya kuvvet kullanılması yoluyla bir Devletin icbar edilmesi:*

Birleşmiş Milletler Şartı'na geçirilmiş olan milletlerarası hukuk ilkelerini ihlal edecek şekilde kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak veya kuvvet kullanmak suretiyle yapılması sağlanan bir andlaşma batıldır."

¹⁴⁷ United Nations Conference on the Law of Treaties, Final Act of the United Nations Conference on the Law of Treaties, Document: A/CONF.39/26, para.16, (Çevrimiçi), https://legal.un.org/diplomaticconferences/1968_lot/dtSearch/Search_Forms/dtSearch.html, 30.04.2020.

kullanımını kati şekilde kınamaktadır. Bu paragraf VAHS m.52'den birkaç noktada farklılık arz etmektedir. Birinci farklılık, paragrafta “*baskı/ pressure*” ifadesine yer verilmekle birlikte m.52’de “*kuvvet-güç kullanma/ force*” ifadesinin kullanılmasıdır. İkinci farklılık, m.52’nin yalnızca kuvvet kullanma tehdidini veya kuvvet kullanmayı kapsamasına karşın Deklarasyonun 1. paragrafında siyasi veya ekonomik zorlamalara işaret ediliyor olmasıdır. Farklılık olarak adlandırılabilir üçüncü bir durum ise m.52’nin BM Şartına geçirilmiş olan milletlerarası hukuk ilkelerini ihlal edecek şekilde bir kuvvet kullanma tehdidi veya kuvvet kullanmaya işaret etmesi karşısında, Deklarasyonun devletlerin egemen eşitliği ve serbest rıza ilkelerine aykırı baskı veya zorlamayı kınıyor oluşudur.

Gelişmekte olan ülkeler için önemli ve VAHS m.52’de yer alan ilkelerin en geniş şekilde yayılmasını sağlamak için değerli bir belge olarak tanıtılan Deklarasyon, bu anlamda göz önünde bulundurulması gereken bir araç olduğunu¹⁴⁸. maddenin yorumlanması ihtiyacının ortaya çıktığı durumlarda göstermektedir¹⁴⁸. Zira BM Şartı m.31/2-b hükmünde, bir uluslararası andlaşma yorumlanırken, andlaşma metninin yanı sıra önsözü ve ekleri de dahil olmak üzere bir veya daha fazla tarafça andlaşmanın imzalanmasıyla ilgili olarak yapılmış ve diğer taraflarca andlaşmayla ilgili olduğu kabul edilmiş araçların da andlaşma kapsamında değerlendirileceği ifade edilmiştir.

Bu bağlamda VAHS m.52’de yer alan “*BM Şartı’na geçirilmiş olan milletlerarası hukuk ilkelerini ihlal edecek şekilde kuvvet kullanmak*” ifadesiyle, maddenin yalnızca BM üyelerine uygulanmak üzere kaleme alınmadığı, aksine içeriğindeki ilkelerin evrensel bir kural olarak kabul edilmesini sağlama amacı taşıdığının vurgulanmak istendiği sonucuna da ulaşılabilir¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Mark E. Villiger, **Commentary on The 1969 Vienna Convention on The Law of Treaties**, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden- Boston, 2009, s.651-660.

¹⁴⁹ Malcolm Shaw, **A.g.e.**, s.682. UAD’de 1973 Almanya ve İzlanda arasındaki Balıkçılık Davası’na ilişkin kararında “*Birleşmiş Milletler Şartı’nda belirtildiği ve Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 52.maddesinde kabul edildiği gibi, çağdaş uluslararası kurallar uyarınca, kuvvet kullanma tehdidi veya kullanımı altında yapılan bir anlaşmanın geçersiz olduğuna dair çok az şüphe olabilir*” şeklindeki ifadesi ile m.52’de düzenlenen kuralın teâmülî bir nitelik kazandığını ortaya koymuştur; Federal Republic of Germany v. Iceland), (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/files/case-related/56/056-19730202-JUD-01-00-EN.pdf>, 27.06.2019.

D. Uluslararası hukukun emredici (Jus Cogens) kurallarına aykırılık

Emredici kurallar iç hukukta hukuk süjelerinin sözleşme ile aksini kararlaştıramadıkları ve uymakla yükümlü oldukları hukuk kurallarıdır. Uluslararası hukuktaki jus cogens kurallar da iç hukuktaki emredici kurallardan esinlenerek oluşturulmuştur¹⁵⁰. Uluslararası kamu ilkeleri ile eşanlamlı olarak kullanılan jus cogens kurallar, uluslararası hukuk kişilerinin karşılıklı rızaları ile değiştiremeyecekleri uluslararası kuralları ifade etmektedir¹⁵¹. Ancak bu tanım devletlerin rızası ile değiştirilemeyecek uluslararası hukuk kurallarının neler olduğu tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Bu hususta UHK, andlaşmalar hukukuna ilişkin taslak maddeler çalışmasının ‘genel uluslararası hukukun emredici (jus cogens) bir normuna aykırı andlaşmalar’ başlıklı 37.maddesinde, konuyla ilgili olarak şu ifadelere yer vermiştir:

“Uluslararası buyruk kurallarıyla (peremptory norm of general international law /jus cogens) çatışan andlaşma hükümleri batıldır. Emredici kuraldan anlaşılması gereken, istisnaya izin verilmeyen ve yalnızca aynı karaktere sahip sonraki bir emredici kuralla değiştirilmesi mümkün olan uluslararası hukuk normudur”.

1969 tarihli VAHS’nin 53.maddesinde bir andlaşmanın yapılış sürecinde milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışması söz konusu ise andlaşmanın batıl olduğu ifade edilmiştir.

UHK’ nın m.53’de yer alan emredici normlara ilişkin görüşü üç başlık altında özetlenebilir:

Komisyon, jus cogens kuralların iç hukuktaki emredici kurallara bir anlamda benzerlik göstererek genel uluslararası kurallardan ayırt edildiğini kabul etmektedir.

Uluslararası hukuk kişilerinin herhangi bir andlaşmayla jus cogens kurallarını yüklediği erga omnes yükümlükler dışında tutulması mümkün değildir.

¹⁵⁰ İrem Karakoç, “Uluslararası Hukukta Emredici Kural Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.8, S.1, 2006, s.89.

¹⁵¹ Georg Schwarzenberger, “International Jus Cogens”, **43 TEX. L. REV. (1965)**, s.455.

Uluslararası emredici kuralları etkileme iddiasıyla yapılan herhangi bir andlaşma, yeni uluslararası emredici kurallar içermedikçe geçersizdir¹⁵².

Ayrıca Komisyona göre bir kuralın jus cogens kural olarak kabul edilebilmesi için en azından diğer uluslararası kurallarla kıyaslandığında göreceli bir evrenselliğe sahip olması gerekmektedir. Bu anlamda egemenlik, rıza, tanıma, uluslararası sorumluluk, iyi niyet/ ahde vefa, denizlerde seyrüsefer serbestliği ve meşru müdafaa / kuvvet kullanma yasağı ilkeleri uluslararası hukukun evrensel nitelikte temel ilkeleri olarak kabul edilmekte ve jus cogens kategorisine girmektedir¹⁵³. Bununla birlikte bir kuralın hangi kıstaslar dikkate alınarak jus cogens kural sayılacağına hala belirsizliğini korumakta olduğu ve bu açıdan VAHS’de yer alan tanımın yeterli olmadığı söylenmektedir¹⁵⁴.

Yine VAHS m.64’te de uluslararası hukukta ortaya çıkan yeni bir emredici kuralın mevcut bir andlaşma hükmüyle çatışması durumunda andlaşmanın batıl hale geldiği belirtilmiştir. Bu çerçevede emredici kurallarla ilgili maktu bir katalog düzenlemesi yapılması mümkün olmamaktadır. Nitekim uluslararası ilişkilerin gelişim ve değişim göstererek zamanla köle ticaretinin, soykırımın ve deniz haydutluğunun yasaklanması ve jus cogens kural şeklinde kabul edilmeleri bu durumu desteklemektedir¹⁵⁵.

¹⁵² A.e., s.456.

¹⁵³ A.e., s.457-458. İlgili kararlar için bkz:

European Court of Human Rights / Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. The Netherlands, para.158, (Çevrimiçi),

[https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122255#{%22itemid%22:\[%22001-122255%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122255#{%22itemid%22:[%22001-122255%22]}), 01.05.2020.

ICJ Case Concerning Application Of The Convention On The Prevention And Punishment Of The Crime Of Genocide Bosnia And Herzegovina V. Serbia And Montenegro), 2007, para.161, (Çevrimiçi),

<https://www.icj-cij.org/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>, 01.05.2020.

ICJ Reports Of Judgments, Advisory Opinions And Orders Case Concerning Armed Activities On The Territory Of The Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic Of The Congo V. Rwanda), para.64, (Çevrimiçi),

<https://www.icj-cij.org/files/case-related/126/126-20060203-JUD-01-00-EN.pdf>, 01.05.2020.

Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. USA), 70 (ICJ Reports June 27, 1986), (Çevrimiçi) <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>, 06.02.2020.

¹⁵⁴ Erdal, A.g.m., s.86.

¹⁵⁵ A.e., s.86. İlgili kararlar için bkz: 153 numaralı atıf.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI ANDLAŞMALARIN SONAERMESİ

I. Sona Erme Nedenleri ve VAHS’de Yer Alan Sona Ermeye İlişkin Hükümler

Uluslararası andlaşmalar, varlıkları sona erdirilebilen hukuki işlemlerdir¹⁵⁶. Uluslararası andlaşmaların çoğunda, andlaşma içerisinde gömülü olan ve tarafların ilişkilerini sonlandırma prosedürlerini tanımlayan hükümler mevcuttur¹⁵⁷. Bu hükümler, ilerleyen zamanlarda andlaşma akdedilmesindeki süreklilik ve düzen getirmeamacını zedeleyecek bir pürüz çıktığında, devletlerarası ilişkilere zarar vermeden tarafların tümü veya bir taraf açısından andlaşmanın sona erdirilmesini mümkün kılmaktadır¹⁵⁸. Bu hükümlere uygun olarak andlaşmayı sona erdirmeye, başka bir tarafın andlaşmayı ihlaline binaen andlaşmanın feshedilmesi veya andlaşmadan çekilme durumlarından ayırt edilebilir¹⁵⁹.

Devletlerin uluslararası andlaşmaların sona erdirilmesinde (termination) kullandıkları yöntemlerden en yaygın olanı, andlaşma metninde andlaşmanın ne zaman veya hangi durumlarda sona ereceğine ilişkin çıkış hükümlerine yer vermektir. Eğer bir uluslararası andlaşma belirli bir süre için akdedilmiş ve andlaşmanın geçerli olduğu o süre tamamlanmışsa ya da andlaşmanın yapılışında özel bir amaç varsa ve bu amaca ulaşılmışsa ilgili andlaşma sona erer¹⁶⁰.

¹⁵⁶ Acer, Kaya, **A.g.e.**, Seçkin Yayıncılık, s.100.

¹⁵⁷ Laurance R. Helfer, “Terminating Treaties”, **Oxford University Press Uncorrected Proof-FirstProof**, 2012, s.634.

¹⁵⁸ Çıkış hükümleri olarak adlandırılan bu hükümlerin ortak ve ayırıcı özelliği, hükümlerin yalnızca bir tarafa ya da tarafların tümüne toplu olarak andlaşmadan kaynaklanan yükümlülükleri sona erdirmeye yetkisi tanımasıdır; **A.e.**, s.634.

¹⁵⁹ **A.e.**, s.634.

¹⁶⁰ Henriksen, **A.g.e.**, s.58; Elif Uzun, **Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Sübjektif Sona Erme Nedenleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2019, s.49-52. Örneğin malların alım satımı için akdedilen bir uluslararası andlaşmayı ele alırsak, andlaşmanın akdedilmesindeki amaca, mallar teslim edilip ödeme

Andlaşmaların sona erdirilmesinde devletler tarafından tercih edilen diğer bir sona erme yöntemi, tarafların sonradan, anlaşarak andlaşmaya son vermeleridir. VAHS m.54 ve m.57’de devletlerin, andlaşma hükümlerine uygun olarak veya tüm tarafların rızası dahilinde andlaşmayı sona erdirebilecekleri veya askıya alabilecekleri hüküm altına alınmıştır^{161/162}. VAHS m.55 hükmü ise andlaşma başka türlü öngörmedikçe çok taraflı bir uluslararası andlaşmanın, yalnızca taraf sayısının andlaşmanın yürürlüğe girmesi için gerekli olan sayının altına düşmesi sebebiyle sona ermeyeceğini öngörmektedir.

Aynı konuda yeni bir uluslararası andlaşma akdedilerek tarafları aynı olan önceki uluslararası andlaşmanın geçersiz hale getirilmesi de mümkündür. Ancak bunun için VAHS m.59’da, tarafların daha sonra akdedilen bu andlaşma ile bağlanma niyetlerinin tespit edilmesi gerektiği belirtilmiştir¹⁶³.

Bir uluslararası andlaşma sona ermeye veya askıya almaya ilişkin içeriğinde bir hüküm barındırmıyorsa, tarafların tümünün andlaşmayı sona erdirmeye veya askıya almaya izin verme niyetinde olduğu açıkça tespit edilmedikçe, devletler bireysel olarak andlaşmayı sona erdirmeye veya askıya alma hakkına sahip olduklarını ileri süremezler¹⁶⁴. Fakat VAHS’de devletlerin, aralarında akdettikleri andlaşmalarda sona ermeye özgü kurallar üzerinde müzakere bulunmadıkları durumlarda uygulanacak sonlandırma, fesih ve çekilme kuralları da yer almaktadır¹⁶⁵. VAHS m.56’da sona erme, fesih veya çekilme hususunda hiçbir hüküm içermeyen bir uluslararası andlaşmanın iki olasılık kapsamında sona ermeye, feshe veya çekilmeye

yapıldığında ulaşılabilecektir; Başak Çalı, **International Law For International Relations**, New York, Oxford University Press, 2010, s.117.

¹⁶¹ **VAHS Madde 54:** “*Bir andlaşmanın hükümlerine göre veya tarafların rızası ile sona erdirilmesi veya ondan çekilme*

Bir andlaşmanın sona erdirilmesi veya bir tarafın çekilmesi aşağıdaki gibi olabilir:

a- *andlaşma hükümlerine göre;*

b- *herhangi bir zamanda diğer akit Devletlerle istişare ettikten sonra bütün tarafların rızası ile.”*

¹⁶² **VAHS Madde 57:** “*Bir andlaşmanın yürürlüğünün andlaşmanın hükümlerine göre veya tarafların rızası ile askıya alınması*

Bir andlaşmanın bütün tarafları veya belirli bir taraf bakımından yürürlüğü, aşağıdaki hallerde askıya alınabilir:

a- *andlaşmanın hükümlerine göre; veya*

b- *herhangi bir zamanda diğer akit Devletlerle istişare ettikten sonra bütün tarafların rızası ile.”*

¹⁶³ Bkz: Uzun, **Uluslararası Andlaşmalarda Sübjektif Sona Erme Nedenleri**, s.133-134, 138-139.

¹⁶⁴ Çalı, **A.g.e.**, s.117.

¹⁶⁵ Helfer, **A.g.m.**, s.634.

tabi olduğu ifade edilmiştir¹⁶⁶.Maddenin devamında bu iki olasılık kapsamında, tarafların andlaşmayı sona erdirmeye veya andlaşmadan çekilme niyetlerini en az on iki ay önceden bildirme yükümlülüğü altında oldukları belirtilmiştir.

Uluslararası hukuk kapsamında andlaşmadan çekilmenin mümkün olduğu diğer durumlar VAHS m.60-61 ve m.62’de düzenlenmiştir. VAHS m.60’da akit devletlerden birinin andlaşmayı esaslı şekilde ihlal etmesinindiğer akit devletlere,andlaşmanın sona ermesi veya yürürlüğünün askıya alınması halinde,bu ihlale başvurma hakkını verdiği hüküm altına alınmıştır. VAHS m.61’de andlaşmanın konusuna ilişkin imkansızlıkhalinin varlığının kalıcı olduğu durumlarda, bu imkansızlıgabir sona erme gerekçesi olarak başvurulabileceği belirtilmiştir. VAHS m.62’de,mevcut andlaşma şartlarında meydana gelenesaslı değişikliklerin andlaşma ile üstlenilen yükümlülükler açısından köklü değişikliklereyol açması durumunda, taraflardan birininsöz konusu değişikliklere andlaşmayı sona erdirmeye, askıya almaveya andlaşmadan çekilmeyimümkün kılan bir gerekçe olarak başvurabileceği öngörülmektedir¹⁶⁷.

¹⁶⁶içerisinde sona ermeye ilişkin herhangi bir hüküm barındırmayan andlaşmalar, tarafların fesih veya çekilme ihtimalini kabul etme niyetlerinin tespit edildiği durumlarda sona erebilir. Fesih veya çekilme hakkının andlaşma niteliğinden zımnen çıkarılabildiği durumlarda da andlaşmanın sona erdirilmesi, feshi veya andlaşmadan çekilme mümkündür.

¹⁶⁷ Uzun, **Uluslararası Hukukta Andlaşmaların Esaslı İhlal Nedeniyle Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınması**, s.42-43.

VAHS Madde 61- “Sonraki imkansızlık

1. Bir tarafın bir andlaşmayı ifa etme imkansızlığını andlaşmayı sona erdirmeye veya ondan çekilme gerekçesi yapabilmesi için, imkansızlığın andlaşmanın ifası için kaçınılmaz olan bir nesnenin daimi olarak ortadan kalkması veya tahrip olmasından ileri gelmesi gerekir. İmkansızlık geçici ise, ancak andlaşmanın yürürlüğünü askıya alma sebebi yapılabilir.

2. İfa imkansızlığı, bir tarafın gerek anlaşmadan doğan bir yükümlülüğünü, gerekse andlaşmanın diğer herhangi bir tarafına karşı borçlu olunan diğer herhangi bir yükümlülüğünü ihlal etmesi neticesi meydana gelmişse, o taraf, andlaşmayı sona erdirmeye, andlaşmadan çekilme veya yürürlüğünü askıya alma gerekçesi olarak bu imkansızlığa dayanamaz”.

VAHS Madde 62- “Şartların Esaslı Şekilde değişmesi

1. Bir andlaşmanın akdedilmesi sırasında mevcut olan şartlarda meydana gelen taraflarca öngörülmeeyen esaslı bir değişikliğe, aşağıdaki şartlar yerine gelmedikçe, andlaşmayı sona erdirmeye veya andlaşmadan çekilme için bir gerekçe olarak başvurulamaz:

a- bu şartların mevcudiyeti, tarafların andlaşma ile bağlanma rızalarının esaslı bir temelini teşkil etmedikçe; ve

b- değişiklik andlaşmaya göre hala icra edilecek yükümlülüklerin kapsamını köklü bir şekilde değiştirme etkisini haiz olmadıkça.

2. Şartlarda meydana gelen esaslı bir değişikliğe bir andlaşmayı sona erdirmek veya ondan çekilmek için bir gerekçe olarak şu hallerde başvurulamaz.

a- andlaşma bir sınırı tesis ediyorsa; veya

Uluslararası andlaşmalardaki çıkış hükümlerinin yapısı ve işleyişi birçok hukukçu ve siyaset bilimci tarafından uzun süre göz ardı edilmekle birlikte son on yılda konuya olan ilgi artmış ve uzun süren sessizlik sona ermiştir¹⁶⁸. İnsan hakları, silah kontrolü, uluslararası ticaret, yatırım ve çevre kontrolü de dâhil olmak üzere kilit düzenleyici meseleleri ele alan iki taraflı ve çok taraflı andlaşmaların yaygınlaşması bu tür andlaşmalara, fesih veya çekilmeyi mümkün kılan hükümler eklenmesi ihtiyacını doğurmuştur. BM andlaşmalar serisinde yayınlanan yüz kırk iki andlaşmanın rastgele bir örneğine dayanan 2010 tarihli bir anket çalışması, ankete katılan andlaşmaların yüzde altmışının bir çıkış maddesi içerdiğini tespit etmiştir¹⁶⁹. Dolayısıyla VAHS'nin temel hükümleri de dâhil olmak üzere iki taraflı ve çok taraflı andlaşmaları sonlandırmaya ilişkin uluslararası hukuk kurallarına yönelik genel bir inceleme yapıldığındaki konvansiyon hükümlerinde tekrarlanan sona erme, fesih, çekilme ve askıya alma gibi bazı anahtar kavramları tanımlamak faydalı olacaktır.

A. Sona Erme, Askıya Alma, Fesih ve Çekilme

Uluslararası örf ve âdet hukuku ve andlaşmalar hukukunda bir andlaşmanın sona erdirilmesinde izlenecek usul ve esasların kaynağı, pacta sunt servanda ilkesi gereğince tarafların iradesidir. Pacta sunt servanda ilkesinin andlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesini öngörmesi, uluslararası andlaşmaların sona erdirilmesinin bu ilkeye aykırılık teşkil edeceği şeklinde bir çıkarım yapılmasına yol açabilir. Fakat VAHS'de andlaşmanın sona erdirilmesine ilişkin hükümleri pacta sunt servanda ilkesinin istisnaları şeklinde yorumlamak yerine, andlaşmaların sona erdirilmesini taraf iradeleri kapsamında mümkün hale getiren ve ilkeyi kuvvetlendiren düzenlemeler şeklinde kabul etmek daha isabetli olacaktır¹⁷⁰.

Fesih ve çekilme, bir uluslararası andlaşmaya taraf olan devletlerin, andlaşma üyeliğini sona erdirmek amacıyla gerçekleştirdikleri tek taraflı eylemi ifade

b- esaslı değişiklik ona başvuran tarafın ya andlaşmadan doğan bir yükümlülüğünü ihlal etmesinin ya da andlaşmanın diğer herhangi bir tarafına karşı herhangi bir milletlerarası yükümlülüğünü ihlal etmesinin neticesi ise”.

¹⁶⁸ Helfer, **A.g.m.**, s.635.

¹⁶⁹ **A.e.**, s.641.

¹⁷⁰ Uzun, **Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Sübjektif Sona Erme Nedenleri**, s.47-48.

etmek için çoğu zaman birbirinin yerine kullanılan iki terimdir. Fesih (denunciation), VAHS m.54 lafzında birterim olarak geçmese de andlaşma uyarınca veya diğer gerekçelerle andlaşmanın tek taraflı sona erdirilmesidir¹⁷¹. Fesih, iki taraflı andlaşmalarda taraflardan birinin tek taraflı irade beyanıyla andlaşmayı sona erdirmesi olarak tanımlanırken; çekilme (withdrawal), çok taraflı andlaşmaların taraflarından birinin andlaşmayı sadece kendisi açısından ortadan kaldırması olarak ifade edilmektedir¹⁷². Dolayısıyla çok taraflı andlaşmalardan çekilme, tüm taraflar için andlaşmanın devamlılığını etkilemez. Ancak iki taraflı uluslararası andlaşmaların feshi çok taraflı uluslararası andlaşmalardan çekilmenin aksine, her iki taraf açısından da andlaşmanın sona ermesi sonucunu doğurmaktadır¹⁷³. Çok taraflı bir uluslararası andlaşmanın tüm taraflar için sona ermesi ise, andlaşmanın tüm taraf devletler açısından sona ermesiyle gerçekleşmektedir¹⁷⁴.

¹⁷¹Henkin, Pugh, Schachter, Smit, A.e., s.476; Uzun, A.e., s.28-29. Andlaşmaların sona ermesini İngilizcede karşılayan 'termination' terimidir. Askıya alma için 'suspension', fesih için 'denunciation' ve andlaşmadan çekilme için 'withdrawal' terimleri kullanılmaktadır.

¹⁷² İslam Safa Kaya, "Uluslararası Andlaşmalardan Çekilme Hakkı ve Uluslararası Andlaşmaların Geçici Uygulanması: Enerji Şartı Andlaşması Örneği", *International Journal of Social Science*, No:44, 2016, s.195.

¹⁷³ Helfer, A.g.e., s.635.

¹⁷⁴**VAHS Madde 44** : "**Andlaşma hükümlerinin ayrılabilmesi**

1. Bir tarafın, bir andlaşmada öngörülen veya 56 ncı maddeden doğan, andlaşmayı feshetme, andlaşmadan çekilme veya yürürlüğünü askıya alma hakkı; andlaşma başka türlü öngörmedikçe veya taraflar başka türlü kararlaştırmadıkça, ancak andlaşmanın tamamı hakkında kullanılabilir.

2. Bir andlaşmayı geçersiz kılma, sona erdirmeye, ondan çekilme veya yürürlüğünü askıya alma için bu Sözleşmede tanınan bir gerekçeye, aşağıdaki paragraflarda veya 60 ncı maddede öngörülen durumlar müstesna, ancak andlaşmanın tamamı hakkında başvurulabilir.

3. Eğer gerekçe münhasıran belirli hükümlere ilişkinse, bu gerekçeye sadece bu hükümler hakkında şu hallerde başvurulabilir:

a- anılan hükümler uygulanmaları bakımından andlaşmanın geri kalan kısmından ayırdedilebiliyorsa;

b- bu hükümleri kabul etmenin, diğer taraf veya tarafların andlaşmanın bütünü ile bağlanma rızasının esaslı bir temeli olmadığı andlaşmadan anlaşılıyorsa veya başka türlü tespit ediliyorsa;

c- andlaşmanın geri kalan kısmının ifaya devam edilmesi gayri adil olmayacaktır.

4. Kırkdokuzuncu ve ellinci maddelerin kapsamına giren hallerde, hile veya ayartılmaya başvurma hakkı olan Devlet gerek andlaşmanın tamamı, gerekse 3. paragrafa tabi olarak sadece belirli hükümler hakkında bunu yapabilir.

5. Ellibirinci, elli ikinci ve elli üçüncü maddelerin kapsamına giren hallerde, andlaşma hükümlerinin hiçbir şekilde ayrılmasına izin verilmez".

VAHS Madde 60 – "**Bir andlaşmanın ihlal edilmesi sonucu sona erdirilmesi veya yürürlüğünün askıya alınması**

2. Çok taraflı bir andlaşmanın akit taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlali

a- diğer tarafların oybirliği ile andlaşmanın yürürlüğünü tamamen veya kısmen askıya almalarını veya andlaşmayı,

i- kendileriyle kusurlu Devlet arasındaki ilişkiler bakımından yada,

ii- bütün taraflar arasında,

VAHS'nin bir uluslararası andlaşmadan doğan yükümlülüklerin askıya alınmasıyla ilgili hükümleri, içerik olarak andlaşmaların sona erdirilmesi hükümleriyle benzeşmektedir. Askıya alma, bir uluslararası andlaşma ile yerine getirilmesi vaad edilen yükümlülüklerin icrasının geçici olarak durdurulması olarak tanımlanabilir. Andlaşmanın tarafı olan iki veya daha fazla devlet, andlaşma hükümlerinin uygulanmasını kendi aralarında geçici olarak askıya alabilir. Andlaşmadan doğan yükümlülüklerin askıya alınması andlaşma hükümleri çerçevesinde gerçekleştirilebileceği gibi, andlaşmanın askıya almaya ilişkin hükümler içermemesi durumunda da mümkün olabilir. Bu hükümlerin yokluğunda yalnızca iki şart andlaşmanın askıya alınmasını mümkün kılmaktadır: Birinci şart, askıya alma işleminin, andlaşmaya taraf diğer devletlerin andlaşmadan doğan haklardan yararlanmalarını ve yükümlülükleri yerine getirmelerini etkilemeyecek olmasıdır. İkinci şart ise, askıya alma işleminin, andlaşmanın konu ve amacıyla bağdaşmayacak bir nitelik taşımamasıdır¹⁷⁵.

VAHS m.72'ye göre bir uluslararası andlaşmanın askıya alınması, askıya alan tarafı, askıya alma süresince karşılıklı ilişkilerde andlaşmayı ifa etme yükümlülüğünden kurtarmaktadır. Bununla birlikte askıya alma, taraflar arasında andlaşma ile tesis edilen hukuki ilişkileri başka türlü etkilememektedir. Ayrıca askıya alma süreci boyunca taraflar, andlaşmanın yürürlüğünün kaldığı yerden

sona erdirme hakkını verir”.

¹⁷⁵ David M. Ackerman, “Treaties And Other International Agreements: The Role of The United States Senate”, **A Study Prepared For The Committee On Foreign Relations United States Senate By The Congressional Research Service Library Of Congress**, 106th Congress, 2d Session, 2001, s.187-188.

VAHS Madde 58- “Çok taraflı bir andlaşmanın taraflarının sadece bir kısmı arasında yapılan anlaşımla askıya alınması

1. Çok taraflı bir andlaşmaya taraf olan iki veya daha fazla taraf, aşağıdaki hallerde, geçici olarak ve sadece kendi aralarında andlaşma hükümlerinin yürürlüğünü askıya almak üzere bir anlaşımla yapabilirler:

a- böyle bir askıya alma imkanı andlaşmayla öngörülmüşse; veya

b- sözkonusu askıya alma andlaşma ile yasaklanmadıysa ve:

i- diğer tarafların andlaşmadan doğan haklarını kullanmalarını veya yükümlülüklerini yerine getirmelerini etkilemiyorsa;

ii- andlaşmanın konu ve amacı ile bağdaşıyorsa.

2. Paragraf 1 (a) kapsamına giren bir durumda, andlaşma aksini öngörmedikçe, söz konusu taraflar diğer tarafları anlaşımla yapma niyetlerinden ve yürürlüğünü askıya almayı düşündükleri andlaşma hükümlerinden haberdar ederler”.

devam etmesini engelleyecek hareketleri yapmaktan kaçınma yükümlülüğü altındadır.

Fesih, çekilme veya askıya alma hükümlerine başvuran devletler bu tek taraflı eylemi farklı amaçlara ulaşma gayesiyle gerçekleştirmiş olabilir¹⁷⁶. Fakat bir uluslararası andlaşmayı sona erdiren devlet, çeşitli yaptırımlar, itibarî sonuçlar ve andlaşmanın tarafı olan diğer devletlerce sergilenen farklı tutumlarla karşı karşıyadır. Kuzey Kore'nin Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Andlaşmasından (The Treaty on The Non- Proliferation of Nuclear Weapons/ NPT) veya ABD'nin son iki yıl içinde Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi kapsamında yer alan isteğe bağlı protokolden, diğer tabirle Uyuşmazlık Çözümü Ek Protokolü'nden, Küresel İklim Andlaşmasından (Paris Climate Agreement) ve İran ile BM beş daimi üyesi arasında imzalanan Kapsamlı Müşterek Eylem Planı (Joint Comprehensive Plan of Action/ JCPOA) adlı Nükleer Andlaşmasından çekildiğini açıklaması bu duruma örnek teşkil edebilir.

Bu tür çekilme bildirimlerinin olumsuz olarak nitelendirilebilecek tarafı, bir devletin uluslararası andlaşmadan çekilmesine neden olan ulusal çıkarları ile yerine getirmeyi öngördüğü uluslararası taahhütler arasında kopukluk meydana getirebilmesidir¹⁷⁷. Nitekim Kuzey Kore ve ABD'nin örnek verilen uluslararası andlaşmalardan çekilme bildirimleri diğer akit devletler tarafından, ABD açısından ilerdetek taraflı imzalayacağı uluslararası andlaşmaları tehlikeye düşüreceği şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımlardan dolayı nükleer teknoloji alanında araştırma ve geliştirme konusunda andlaşmayla öngörülen kısıtlamaları Ulusal Güvenlik Konseyi kararıyla askıyaaldığını belirten İran, uranyum zenginleştirme çalışmalarına andlaşmayla getirilen yüzde 3,67 zenginleştirme sınırını tanımayacağını belirtmiştir¹⁷⁸. Kuzey Kore'nin bildirimi için ise bu türden bildirimlerin, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Andlaşması

¹⁷⁶Örneğin devletler, ülke içindeki yerel çıkar gruplarının tercihlerinde veya andlaşma yükümlülüklerinde meydana gelen değişiklikler nedeniyle ya da devletlerarası kuruluşların işlevlerinin genişlemesi neticesinde andlaşmayı sona erdirmeye seçeneğine başvurabilirler; Laurance R. Helfer, "Exiting Treaties", *Virginia Law Review*, Vol. 91, No. 7 (Nov., 2005), s.1583.

¹⁷⁷A.e., s.1583.

¹⁷⁸ Detaylı bilgi için bkz:

(Çevrimiçi) <https://www.dw.com/tr/mz-tek-su%C3%A7lu-iran-rejimi-de%C4%9Fil/a-48668583>, 02.09.2019.

kararlarına aykırı bir eylem olduğu venükleer silahlanmanın yayılması noktasındabaşka ülkelere emsal teşkil ederek uluslararası andlaşmaların itibarını zedeleyeceği ifade edilmiştir¹⁷⁹.

1. Andlaşma Hükümlerine Uygun Olarak veya Rıza İle Andlaşmanın Sona Erdirilmesi

VAHS m.54/a hükmü, bir uluslararası andlaşmanın hükümlerine uygun olarak sonlandırılabilceği konusunda açık bir kural içermektedir. Geçmişte çoğu iki taraflı uluslararası andlaşma, içeriğinde yürürlükte kalacağı süreye dair bir hüküm barındırmamaktaydı. Bu durum, süre konusunda bir hüküm içermeyen andlaşmaların süresiz yürürlükte kalabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Ancak ilerleyen süreçte, andlaşma taraflarından birinin andlaşmayı sonlandırmak istemesi ihtimaline binaen, andlaşmalara sona ermeye ilişkin maddeler eklenmiştir. Bu maddeler genellikle, her iki tarafın da andlaşmanın diğer tarafına yazılı bildirimde bulunarak andlaşmayı feshedebileceğini öngörmektedir¹⁸⁰.

Yürürlükte kalacakları süreye ilişkin hüküm içermeyen çok taraflı uluslararası andlaşmaların çoğu, taraflarına koşulsuz andlaşmadan çekilme hakkını tanımaktadır.

¹⁷⁹ Detaylı bilgi için bkz:

(Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-40127326>, 27.08.2019; Kadir Sancak, “21.Yüzyılda Güvenlik Sorunları: Bir Tehdit unsuru Olarak Nükleer Silahlar”, **International Journal of Social Science**, Volume: 6, Issue: 8, 2013, s.504.

Ulusal çıkarlar ile uluslararası taahhütler arasında meydana gelen kopukluk andlaşmaların küresel barışın tesisi ve sürdürülebilirliği noktasında işlevselliğini yitirmesine de neden olabilir. ABD’nin İranla yapılan Nükleer Andlaşmasından çekilme bildirimini andlaşmaya taraf diğer devletler olumsuz karşılamış ve akdedilen nükleer andlaşmanın, İran’ın nükleer silahlara sahip olmaması açısından ellerindeki en iyi seçenek olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye ise, küresel ve bölgesel barışın devamlılığı adına andlaşmayı desteklediğini açıklamıştır; Detaylı bilgi için bkz:

(Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44039074>, 02.09.2019.

¹⁸⁰ Son dönemlerde akdedilen ikili ya da çok taraflı havayolu taşımacılığı andlaşmaları, andlaşmanın diğer taraflarına herhangi bir zamanda yazılı bildirimde bulunulduğunda ve eş zamanlı olarak Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatına da fesih bildirimini iletildiğinde sona ermenin mümkün olduğu hükmünü içermektedir. Söz konusu andlaşmalar, bildirimin diğer tarafça alındığı tarihin birinci yıldönümünden hemen önce, bildirim bu süre zarfında geri çekilmediği müddetçe sona erecektir. Örneğin; Türkiye bakımından 26 Mart 2011 tarihinden itibaren yürürlükte olan Montreal Sözleşmesi’nin “Fesih” (*Denunciation*) başlıklı 54. maddesi uyarınca, herhangi bir taraf devlet depoziter kurum olan Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatınayazılı bildirimde bulunmak şartıyla sözleşmeyi feshedebilmektedir. Bu tür fesih bildirimleri depozitere ulaştıktan 180 gün sonra yürürlüğe girmektedir. Detaylı bilgi için bkz: İlyas Gölcüklü, **Hava Hukuku**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018, s. 261,412. Güncel andlaşmalar için bkz:

(Çevrimiçi), <http://mevzuat.shgm.gov.tr/index.php/ikili-hava-ulastirma-anlasmalari/>, 20.05.2020.

Bu bağlamda Terörist Bombalamaların Önlenmesine İlişkin Uluslararası Andlaşma (Convention for the Suppression of Terrorist Bombings), BM nezdindeki uygulamanın tipik bir örneğidir. İlgili andlaşmanın 23.maddesi, tarafların BM Genel Sekreterliğine yazılı bildirimde bulunarak andlaşmadan çekilebileceklerini ve çekilmenin, Genel Sekreterlik tarafından bildirimin alındığı tarihten bir yıl sonra yürürlüğe gireceğini hüküm altına almaktadır¹⁸¹. Bununla birlikte yürürlükte kalacakları süreye ilişkin bir hüküm içermeyen bazı konvansiyonlarda andlaşmadan çekilmeyi düzenleyen hükümlere yer verilmemesi de mümkündür¹⁸².

VAHS m.54/b’de herhangi bir zamandatüm tarafların rızası alındıktan sonra andlaşmanın sonlandırılmasının mümkün olduğu ifade edilmiştir¹⁸³. VAHS m.54 ve devamında yer alan andlaşmaların sona ermesine ilişkin maddeler, VAHS m.26’da yer alan “*pacta sunt servanda*” prensibi ile doğrudan bağlantılıdır. VAHS m.26’da, yürürlükteki bir uluslararası andlaşmaya taraf olan her devletin andlaşmayla öngörülen yükümlülükleri iyi niyetleylerine getirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bir devlet uluslararası bir andlaşmaya taraf olma rızasını açıkladığında ve ulusal süreçleri tamamlayarak andlaşma ile bağlandığında, andlaşmadan kaynaklanan

¹⁸¹ Terörist Bombalamaların Ortadan Kaldırılması Hakkında Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve İçişleri ve Dışişleri Komisyonları Raporları(1/816), Dönem:21, Yasama Yılı:4, TBMM (S.sayısı:793), (Çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss793m.htm>, 18.09.2019.

Taraflarına koşulsuz çekilme hakkını tanıyan çok taraflı uluslararası andlaşmanın yanı sıra spesifik koşullar öngörerek çekilmeyi mümkün kılan andlaşmalar da mevcuttur. Bir örnek olarak 1968 tarihli Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Andlaşması (The Treaty on The Non-Proliferation of Nuclear Weapons/ NPT) gösterilebilir. İlgili andlaşma m.10/1 tarafların andlaşmadan çekilmelerini mümkün kılmakla birlikte, özel koşullar çerçevesinde andlaşmadan çekilmeye olanak sağlamaktadır. Maddede sıralanan özel koşullar; üç ay sonra geçerli olmak üzere çekilme bildiriminde bulunmak, bu bildirimin BM Güvenlik Konseyi ile tüm taraf devletlere gönderilmiş olması ve bildirimin andlaşmanın konusuyla ilgili ülkenin yüksek menfaatlerini tehlikeye attığı düşünülen olağanüstü olayların bir ifadesi olmasıdır;

The Treaty On The Non-Proliferation of Nuclear Weapons/ NPT (Çevrimiçi) <https://www.un.org/en/conf/npt/2005/npttreaty.html>, 31.01.2020.

Nitekim Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti’nin 2003 yılında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Andlaşması’ndan çekilme bildirimini, bu koşulları sağlamadığı iddia edilerek bazı devletler tarafından şekli açıdan kabul edilemez bulunmuştur; Ayrıntılı bilgi için bkz: Uzun, **Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Subjektif Sona Erme Nedenleri**, s.54-57.

¹⁸² 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi bu tür andlaşmalara örnek gösterilebilir,

(Çevrimiçi) <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf>, 20.02.2020.

¹⁸³ Henkin, Pugh, Schachter, Smit, A.g.e., s.475.

yükümlülüklerini iyi niyetle yerine getirmek zorundadır¹⁸⁴. Dolayısıyla andlaşmadan kaynaklanan yükümlülükleri iyi niyetle yerine getirme gerekliliği, içeriğinde hem andlaşmaya taraf olunan süre zarfında andlaşmaya uygun hareket etme vaadini hem deilerleyen süreçte, değişen koşullar nedeniyle andlaşmanın sona erdirilmesi ihtimali gündeme geldiğindesona ermenin, andlaşmada hüküm altına alınan durumlar çerçevesinde mümkün olduğu kabulünübarındırmaktadır¹⁸⁵.

Müzakere aşamasından andlaşmanın kesinleşmesine kadar devlet temsilcileri, temel ve gelecekte andlaşmayı sona erdirmeye ilişkin usul kurallarını belirlemede serbesttir. Bununla birlikte, bu kurallar nihai bir andlaşma metninin parçası olarak kabul edildiğinde, andlaşmayı onaylayan devletin andlaşma içeriğinde yer alan fesih, çekilme veya sona erme koşullarını da kabul ettiği ve kısıtlamalara tabi olduğu varsayılmaktadır. Bu sebeple, belirtilen koşullarla bağdaşmayan tek taraflı andlaşmadan çıkış girişimleri pacta sunt servanda ilkesine uygun bir hareket tarzı olmayıp, bu tür girişimlerin andlaşmayı sona erdirmeye noktasında herhangi bir etkisinden bahsedilemez¹⁸⁶. Andlaşmanın tarafları için bu şartlardan veya kısıtlamalardan feragat etme, andlaşmadan tek taraflı çekilme veya andlaşmayı feshetme, ancak diğer akit devletlerle istişareden sonra söz konusu olabilir¹⁸⁷.

VAHS'nin kodifikasyon sürecinde m.54'e ilişkin tartışmalar esnasında, andlaşmaların sona erdirilmesinde “*bütün tarafların rızası*” ifadesinden anlaşılması gereken ile bu oybirliği koşulunun yerindeliği sorgulanmıştır. VAHS m.2/1-f hükmüne göre akit devlet, yürürlüğe girip girmediğine bakılmaksızın bir uluslararası andlaşmayla bağlanma rızasını bildirmiş olan devlettir. Dolayısıyla m.54/b hükmünde yer alan “*bütün tarafların rızası*” ifadesi, andlaşmaya taraf olan devletler ile andlaşmaya taraf olma rızasını bildirmiş ancak andlaşma kendisi açısından henüz

¹⁸⁴ Helfer, “Exiting Treaties”, s.1581.

¹⁸⁵ Bilgin, **A.g.m.**, s.209.

¹⁸⁶ Helfer, **A.g.m.**, s.636.

¹⁸⁷ **A.e.**, s.636. Pacta sunt servanda ilkesiyle bağdaşmayan hareket tarzına somut bir olarak yukarıda değinilen İran ve BM beş daimî üyesi arasında akdedilen Kapsamlı Müşterek Eylem Planından ABD'nin çekildiğini bildirmesi ve akabinde İran'ın andlaşmayla öngörülen nükleer teknoloji alanında araştırma ve geliştirme konusundaki kısıtlamaları askıya alacağını açıklaması gösterilebilir. Nitekim uyumsuzluk halihazırda sürmekte olup, ABD dışındaki diğer üyeler İran'ı andlaşmada tutmak için diplomatik çaba sarf etmeye ve andlaşmayla öngörülen yükümlülüklerini yerine getirmesi noktasında uymaya devam etmektedir.

yürürlüğe girmemiş tüm devletlerle yapılan istişare sonucu andlaşmanın sona erdirilmesine ilişkin ortaya çıkan rıza şeklinde yorumlanmalıdır. Maddede yer alan istişare kelimesi üzerine hiçbir tartışmanın gerçekleşmemesi ise hükmün belirsizleşmesine neden olmuştur. Uluslararası hukuktaki iyiniyet ilkesi göz önünde bulundurulduğunda istişare ibaresinden anlaşılması gereken, akit devletlerin andlaşmanın sona erdirilmesi hususunda bilgilendirilmesidir.

Kodifikasyon sürecinde konuya ilişkin ortaya çıkan diğer bir tartışma, andlaşmaya henüz taraf olmamış fakat hazırlık sürecinde yer almış devletlerin rızalarının bir uluslararası andlaşmanın sona erdirilmesindeki rolü üzerine olmuştur. Hazırlık sürecinde bulunan devletlere bu şekilde belirleyici nitelikte bir hak tanınmasına olumlu yaklaşan üyeler ile aksi görüşü benimseyen üyeler arasındaki fikir ayrılıkları, Hollanda temsilcisinin m.54/b hükmünün “*bütün akit devletlerin rızası*” olarak değiştirilmesine yönelik bir önerge sunmasıyla şekillenmiştir. Önergenin gerekçeleri arasında, andlaşmayla bağlanma rızasını açıklamış devletlerin andlaşma henüz kendileri açısından yürürlüğe girmeden, andlaşmanın halihazırda tarafı olan devletlerce sonlandırılması ihtimaliyle karşı karşıya kalabilecekleri argümanı yer almaktadır.

Önergenin Hazırlık Komitesine iletilmesinden sonra ortaya çıkan yeni metin, konuya ilişkin bir uzlaşının sağlandığını göstermektedir. Komisyon başkanı, andlaşmanın hazırlık aşamasında yer almış devletlerle istişare yapılmasının o devletlere andlaşma üzerinde söz hakkı tanımak anlamına gelmediğini, fakat hazırlık aşamasında bulunan devletlerin de istişare edilme hakkına sahip olduklarının kabulünün gerektiğini ifade etmiştir. Komitede kabul edilen şekliyle önerge ise etkisini, maddenin günümüzdeki halini almasında gösterecektir¹⁸⁸.

2. Bir Uluslararası Andlaşmanın Yürürlükte Kalacağı Süreye veya Sona Ermeye Yönelik Herhangi Bir Hüküm İçermediği Durumlarda Fesih veya Çekilme

VAHS de dahil olmak üzere, içeriğinde yürürlükte kalacağı süreye veya çekilmeye ilişkin bir düzenleme yer almayan iki taraflı veya çok taraflı her

¹⁸⁸ Uzun, *Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Sübjektif Sona Erme Nedenleri*, s.59-65.

andlaşmanın, taraflarına sona erme hakkı tanımadığı ileri sürülebilir mi? Böyle bir durum söz konusuysa sona erme veya çekilme için tek seçenek tüm akit devletlerin rızasının olması mıdır? Bu sorulara, VAHS'nin en önemli ve tartışmalı andlaşmalardan çıkış hükümlerinden biri olan m.56/1 cevap olarak verilebilir.

VAHS m.56, devletlerin fesih veya çekilme konusunda açık bir hüküm içermeyen andlaşmaları sona erdirmelerinin mümkün olup olmadığına dair, gerek UHK (ILC) üyeleri arasında gerek çağdaş uluslararası hukukçuların kendi aralarında her an bozulabilecek nitelikteki bir uzlaşmayı yansıtması açısından önemlidir¹⁸⁹. Sir Gerald Fitzmaurice UHK'ya sunduğu 1957 tarihli raporunda, sona erme veya çekilme konusunda hiçbir hüküm ihtiva etmeyen andlaşmaların süresiz varsayılmasını ve andlaşmaların sona ermesinin yalnızca tüm tarafların ortak rızası dâhilinde gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte Fitzmaurice, bu varsayımın çeşitli istisnaları olduğunu ve tüm tarafların ortak rızalarının bazı andlaşmalar açısından ihmal edilebilir olduğu durumların varlığını da kabul etmiş görünmektedir. Fitzmaurice'e göre, eğer andlaşma, ittifak veya ticari andlaşmalar gibi aksi belirtilmediği takdirde taraflar için tek taraflı fesih imkanının var olduğu bir andlaşma grubuna ait ise veya andlaşmanın şartlarından kaynaklanan, belirli durumlarda andlaşmanın sona ermesini mümkün kılan ya da tarafların feshe yönelik niyetini gösteren çıkarımlar yapılabiliriyorsa, fesih veya çekilme için tüm tarafların karşılıklı rızasının bulunmasına gerek yoktur¹⁹⁰.

¹⁸⁹ Helfer, **A.g.m.**, s.637.

¹⁹⁰ **A.e.**, s.637. Daha sonraki bir tarihte Sir Humphrey Waldock, IHK'ya sunduğu raporda konuyu tekrar ele almıştır. Waldock'un raporu, sona erme ve feshe ilişkin hüküm barındırmayan andlaşmalarla ilgili ayrıntılı bir madde içermektedir. Temeli bu şekilde yürürlükte olan uluslararası andlaşmalarla ilişkin bir varsayıma dayanan madde, çıkış hükümleri içeren ve içermeyen andlaşma türlerini belirlemek için devlet uygulamalarına bakılarak karar verilmesi gerektiğini öngörmektedir. Bu kapsamda Waldock'un ele aldığı uluslararası andlaşma türleri; ticari andlaşmalar, belirli bir bölgede uluslararası rejimin tesisini sağlayan andlaşmalar, ittifak ve askeri iş birliği andlaşmaları, teknik, ekonomik, sosyal, bilimsel konularda yapılan iş birliği andlaşmaları, tahkim andlaşmaları ve uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarıdır. Yaptığı incelemeler neticesinde süresiz olarak yürürlükte kalacağı kanısına ulaştığı andlaşmaları; iki devlet arasında sınır oluşturan veya bir bölgenin ya da bölgenin büyük bir parçasının devrini sağlayan andlaşmalar, belirli bir bölge, alan, su, su yolu, hava sahası için özel uluslararası rejim tesis eden andlaşmalar, silahsızlanma ve sürdürülebilir barış andlaşmaları, uluslararası uyumsuzlukların nihai çözümüne ilişkin andlaşmalar ile genel uluslararası hukuk kurallarının kodifiye edilmesine ve gelişmesine katkıda bulunan çok taraflı uluslararası andlaşmalar olarak sıralamıştır; bkz: Uzun, **Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Sübjektif Sona Erme Nedenleri**, s.81.

İlerleyen yıllarda, uluslararası hukukçular arasında doğası gereği içeriğinde çekilme hakkını barındıran andlaşmaların varlığına yönelik tartışma beraberinde, böyle bir hakkın varlığının andlaşmanın içeriğinden çıkarılmadığı durumlarda tarafların andlaşmadan çekilme olasılığını kabul ettiklerini gösteren kanıtlara ilişkin tartışmayı getirmiştir¹⁹¹.

VAHS öncesi, fesih veya çekilme yasağına ilişkin herhangi bir hüküm içermeyen andlaşmaları tek taraflı sonlandırma yasağına yönelik devletlerin ortak eğilimi, yasağın kabulü şeklindeydi. Fakat VAHS'nin kodifikasyon sürecinde uluslararası andlaşmaları tek taraflı sonlandırma yasağına yönelik bazı eleştirilergündeme gelmiştir. Eleştirilerin dayanaklarından biri, andlaşmayı tek taraflı sona erdirmeye imkanının, andlaşmalara katılımın iradi olmasından kaynaklanan bir sonuç şeklinde kabul edilmesi gerekliliğidir. Hiçbir devlet bir uluslararası andlaşmanın tarafı olmaya zorlanamayacağı gibi taraf olduğu andlaşmalardan ayrılmasının da engellenmesi mümkün olmamalıdır. Diğer bir gerekçe, tek taraflı sona ermeye ilişkin herhangi bir hüküm içermeyen andlaşmalarda fesih veya çekilmenin bir yasak olarak öngörülmekten ziyade bir hak karinesi şeklinde kabul edilmesinin, pacta sunt servanda gibi uluslararası hukuk ilkelerini pekiştireceği inancıdır¹⁹².

VAHS m.56'da yalnızca iki istisna kapsamında bir uluslararası andlaşmanın tek taraflı sona erdirilebileceği hüküm altına alınmıştır. İstisnai durumların varlığını ispat yükü ise fesih veya çekilme yoluna başvurmak isteyen tarafa yüklenmiştir. Dolayısıyla VAHS, genel anlayışyani VAHS öncesi devlet uygulamalarına uygun şekilde, tek taraflı fesih veya çekilme yasağını karine olarak kabul etmektedir.

VAHS m.56'nın kodifikasyon süreci, yukarda değinilen tek taraflı sona erdirmeye yasağının bir karine olarak kabul edilmesine dair anlayış ile bu anlayışı

¹⁹¹ 1963 tarihli Taslak Maddeler Çalışmasında, tarafların andlaşmanın feshe veya çekilmeye tabi olmasına ilişkin niyetinin, andlaşmanın niteliğinde ve andlaşmanın akdedilmesi sırasındaki şartlarda veya tarafların beyanlarında görülebilir olmasına bağlı olduğu ifade edilmiştir. Bu ifadeden hareketle ortaya atılan bir görüşün savunucuları, tarafların andlaşmanın feshe/çekilmeye tabi bir andlaşma olduğuna ilişkin niyetlerinin makul şüphenin ötesinde kanıtlanması gerektiğini ifade ederken diğer bir görüş taraftarları, andlaşmaların hazırlık çalışmalarına bakılarak tarafların fesih/ çekilme olanağını hariç bıraktığı durumların mevcudiyetinin anlaşılabilirliğini savunmuştur; Uzun, **A.e.**, s.97-106.

¹⁹² Tartışmaya ilişkin detaylı bilgi için bkz: **A.e.**, s.87-96 ve 180 numaralı atıf.

çeşitli gerekçelerle eleştiren iki zıt görüş çerçevesinde gerçekleşmiştir. Gerçekleştirilen bu tartışmalar neticesinde devlet uygulamalarındaki tekdüzelik bozulmuştur. Bazı devletler, uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları da dahil olmak üzere andlaşmalarda sona erme veya çekilmeye ilişkin açık bir madde bulunmamasına rağmen çok taraflı andlaşmalardan çekilme bildiriminde bulunmuştur. Nitekim uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları için çekilme bildiriminde bulunan devletler kısa süre içerisinde örgütlere yeniden üye olarak, gerçekleştirdikleri davranışları örgüte katılımlarının geçici olarak durdurulması şeklinde nitelendirmişlerdir.

VAHS m.56 ile ilişkilendirilebilecek ve güncel sayılabilecek bir anlaşmazlık, Kuzey Kore'nin 1997 yılında Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeden (International Covenant on Civil and Political Rights / ICCPR) çekilme bildirimidir. Evrensel insan haklarına ilişkin çoğu uluslararası andlaşma, taraflara çekilme imkanı tanırken Kuzey Kore'nin çekilme bildirimine cevaben BM İnsan Hakları Komitesinin (UN Human Rights Committee / HRC) yorumu, ilgili andlaşmanın çekilme veya feshe ilişkin bir hüküm ihtiva etmediği şeklinde olmuştur. Komite, konuyla ilgili iki saptamada bulunmuştur. İlk saptama, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin ilk İsteğe Bağlı Protokolü ve sözleşmenin çağdaşı olan diğer uluslararası andlaşmaların açıkça çekilmeye ilişkin hüküm barındırmasına karşın, ilgili andlaşmada bir çıkış hükmünün bulunmayışının ihmal veya eksiklik olarak nitelendirilmemesidir. İkinci saptama ise, andlaşmayla korunan hakların “taraf devlet topraklarında yaşayan insanlara” ait olduğu ve bu aidiyetin devlet veya hükümet değişiklikleriyle değişmeyeceğidir. Sonuç itibariyle Komite Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin, sona ermeye ilişkin açık bir hüküm içermemesine karşın fesih hakkının kabul edildiği düşünülen andlaşmaların tipik karakterine sahip olmadığını, aksine böyle bir hakkın varlığını engeller nitelikte olduğunu ifade etmiştir¹⁹³.

¹⁹³ Helfer, **A.g.m.**, s.639. BM İnsan Hakları Komitesinin Kuzey Kore'nin çekilme bildirimine ilişkin 26 No'lu Genel Yorumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Uzun, **Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Subjektif Sona Erme Nedenleri**, s.119-128. VAHS, andlaşmanın mahiyeti itibariyle fesih hakkını barındıran bir andlaşma olarak tespitinde mahiyet ifadesinden anlaşılması gerekeni tanımlamamıştır. Dolayısıyla bu belirsizlik, devletlerin her zaman somut uyumsuzluklarda bir andlaşmanın feshe/çekilmeye tabi olduğunu ileri sürmesine olanak tanımaktadır; Uzun, **A.e.**, s.108.

B. Brexit: Birleşik Krallık'ın Lizbon Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği Üyeliğinden Çekilmesi

Avrupa Birliği (European Union/ AB) kurucularının ulus devletler olması bakımından bir uluslararası örgüt olmasına karşın uluslararası iş birliği konusundaki geleneksel fikirlerin ötesine geçen bir oluşumdur. Uluslararası örgüt kavramına ilişkin yapılan standart tanımların çoğu, üyeleri arasında gönüllü iş birliği ve koordinasyonu teşvik eden ancak özerk yetkileri veya üyelerine kararlarını dayatma yetkisine sahip olmayan bir kuruluşu tanımlamaktadır. AB ise bu şekilde tanımlanan kurumlardan farklı olarak uluslarüstü (supranasyonal/ supranational) nitelikte bir örgüttür¹⁹⁴.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da, özellikle Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomiyi canlandırmak ve iş birliğini geliştirmek amacıyla Avrupa bütünleşmesini destekleyen politikalar izlenmesi tercih edilmiştir. Avrupa bütünleşmesi adına atılan somut adımlardan en önemlisi Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın 1950'de kendi adıyla anılan Schuman Deklarasyonunu ilan etmesidir. Schuman Deklarasyonunun ilanından bir sene sonra Paris'te imzalanan andlaşmayla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur¹⁹⁵.

Avrupa bütünleşmesi kapsamında atılan adımlardan bir diğeri 1958 yılında Roma Andlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi

¹⁹⁴John McCormick, **The European Union Politics and Policies**, Amerika Birleşik Devletleri, Westview Press, Second Edition, 1999, s.10. AB'yi diğer uluslararası örgütlerden ayıran "uluslarüstü" yapı; birliği oluşturan devletlerin egemen yetkilerinin (yasama, yürütme, yargı) bir kısmını AB kurumlarına devretmelerini gerektirmektedir. Buradan hareketle uluslarüstü örgüt tanım olarak; bir andlaşmayla kurulan, üyelerinin egemenlik yetkilerinin bir kısmının kullanımını örgüte devrettikleri, bağlayıcı kararların oyçokluğu ile alındığı ve alınan kararların üye devletlerin ulusal hukuklarında doğrudan ya da dolaylı olarak hukuki etkide bulunduğu kuruluştur. Bununla birlikte, AB'yi kuran andlaşmaların hiçbirinde (Lizbon Andlaşması da dahil) AB'nin uluslarüstü bir örgüt olduğuna ilişkin bir hüküm yer almamaktadır. Fakat bahsedilen yetki devri ve birliğin sui generis yapısı, AB'nin uluslarüstü bir kuruluş olarak kabulünü güçlendirmektedir; Haluk Günöğür, "Avrupa Birliği Hukukunun Uluslarüstü (Supranasyonal) Niteliği", **Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM) 30. Yıl Armağanı "Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri"**, s.105-126.

¹⁹⁵ Belgin Akçay, İlke Göçmen, **Avrupa Birliği- Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2012, s.44.

Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda arasında imzalanan AKÇT Andlaşması ile imzacı devletler, savaşın hammaddesi olan kömür ve çelik üretimi ile ilgili ulusal politikaları konusundaki yetkilerini, oluşturulan "üst otoriteye" devretmeyi taahhüt etmişlerdir; AB'nin Tarihçesi, (Çevrimiçi) https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html, 15.10.2019.

Topluluğunun (AAET) kurulmasıdır. AET'nin kuruluş amacı, kömür ve çelik aracılığıyla gerçekleştirilen bütünleşmeyi Avrupa ekonomisinin geneline yaymak ve kalkınmayı sağlamak için ortak bir pazar ve gümrük birliği tesisidir. AAET'nin kuruluşundaki amaç ise atom enerjisinin barışçıl kullanımını teşvik ve nükleer sanayilerin gelişimi için gerekli koşulların sağlanmasıdır.

1990 yılına gelindiğinde Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet denetiminden kurtulması Avrupa'nın siyasi yapısını kökten değiştirmiştir. 1960'dan itibaren sürdürülen Avrupa bütünleşme süreci farklı bir boyutta ilerlemiş ve 1993 tarihli Maastricht Andlaşmasının (AB Andlaşması)yürürlüğe girmesiuluslarüstü yapısını koruyan AB için dönüm noktası olmuştur¹⁹⁶.

AB'nin bütünleşme sürecinin geldiği noktada son önemli aşama, 2009 yılında Lizbon (Reform) Andlaşması'nın imzalanmasıyla tamamlanmıştır. Lizbon Andlaşması ile AB'nin bütünleşme sürecinde yürürlüğe giren temel andlaşmalarda çeşitli yenilikler ve değişiklikler yapılmıştır¹⁹⁷. Konumuzla bağlantılı olması sebebiyle inceleyeceğimiz Lizbon Andlaşması m.50'deki düzenleme, andlaşmayla getirilen bir yenilik olarak, Birliğe üye bir devletinkendi anayasal düzenlemeleri doğrultusunda birlikten çıkmasına imkânsağlamaktadır¹⁹⁸.

¹⁹⁶ Maastricht Andlaşmasıyla 1999'a kadar parasal birliğin tamamlanması, Avrupa vatandaşlığının oluşturulması, ortak dış ve güvenlik politikası ile adalet ve içişlerinde iş birliği politikalarının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bahsedilen üç sütunlu Avrupa Birliği yapısının ilk sütununu Avrupa Toplulukları (AKÇT, AET, EURATOM), ikinci sütununu "Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası", üçüncü sütununu ise "Adalet ve İçişleri" oluşturmaktadır.

¹⁹⁷ Lizbon Andlaşması'nın getirdiği yenilikler ve değişiklikler; daha şeffaf bir demokrasi anlayışı çerçevesinde temel hakların güvence altına alınması için düzenlemeler yapılmasının hedeflenmesi, karar alma mekanizmalarındaki tikanıklıkların giderilmesi ve Birliğin daha işlevsel bir yapıya kavuşturulması amacıyla Avrupa Topluluğunu Kuran Andlaşmanın adının Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Andlaşma olarak değiştirilmesi, AB kurumlarının tüm AB vatandaşlarına eşit davranmasını öngören demokratik eşitlik ilkesi ile beraber Avrupa Parlamentosunda daha fazla söz hakkı tanınması anlamına gelen temsili demokrasi ilkesi ve katılımcı demokrasi ilkesinin andlaşmayla garanti altına alınması, Birliğin andlaşmayla tüzel kişilik kazanması ve bu kapsamda kendi yetki alanı çerçevesinde uluslararası andlaşmalar imzalayabilme- uluslararası kuruluşlara katılma yetkisine haiz olması, Euro dışında "Avrupa Anayasası" taslağında yer alan Birlik sembollerine (sembol, marş vb.) yer verilmemesi şeklinde özetlenebilir, The Treaty of Lisbon (Çevrimiçi), <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/5/the-treaty-of-lisbon>, 15.10.2019.

¹⁹⁸ **Lizbon Andlaşması m.50:**

*"1. Her üye devlet, kendi anayasal kurallarına uygun olarak Birlik'ten çekilmeye karar verebilir.
2. Çekilme kararı alan üye devlet, niyetini Avrupa Birliği Zirvesi'ne bildirir. Birlik, söz konusu devletle, Avrupa Birliği Zirvesi tarafından belirlenen yönlendirici ilkeler ışığında, bu devletin Birlik ile gelecekteki ilişkisinin çerçevesini dikkate alarak, çekilmeye ilişkin kuralları belirleyen bir*

AB'nin kurucu andlaşmalarında, üye devletlere Birlik'ten çekilme hakkı tanınmasına ilişkin bir hüküm, "Avrupa için bir Anayasa Oluşturma Taslağı"na kadar yer almamıştır. Taslağın yürürlüğe girmemesi nedeniyle çekilme hakkı Lizbon Andlaşması ile üye devletlere tanınmıştır¹⁹⁹. AB diğer uluslararası örgütlerden farklı olarak uluslararası bir niteliğe sahip olsa da Birliğin temelini oluşturan kurucu andlaşmalar birer uluslararası andlaşmadır. Lizbon Andlaşması'na kadar kurucu andlaşmalarda üyelikten çekilmeye ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamasından dolayı Lizbon Andlaşması yürürlüğe girmeden önce herhangi bir üye devletin Birlik'ten çekilebilmesi, Grönland örneğindeki gibi VAHS m.54 ile uyumlu olarak tüm tarafların rızasıyla mümkündür²⁰⁰. Ayrıca VAHS m.56'ya göre tarafların çekilme olasılığını kabul etme niyetlerinin tespit edildiği ya da andlaşmaların niteliğinden çekilme hakkının zımnen çıkarıldığı durumlarda da çekilme mümkündür. Ancak AB'nin kuruluş amacının üye devletler arası iş birliği ve ekonomiyi geliştirmek ve Avrupa bütünleşmesi olduğu dikkate alındığında Birliğin kurucu andlaşmalarının niteliğinden, VAHS m.56'nın uygulanmasına imkan sağlayan bir çekilme niyeti çıkarılamamaktadır²⁰¹.

VAHS m.56 hükmü, fesih veya çekilme yasağını bir karine olarak kabul etmektedir. Sona ermesiyle ilgili herhangi bir hüküm içermeyen andlaşmaların feshe veya çekilmeye tabi olduğunun ispatı feshe veya çekilmeye başvurmak isteyen tarafa

anlaşmayı müzakere eder ve akdeder. Bu anlaşma, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 218. maddesinin 3. paragrafına uygun olarak müzakere edilir. Anlaşma, Birlik adına, Avrupa Parlamentosu'nun muvafakatini aldıktan sonra, nitelikli çoğunlukla hareket eden Konsey tarafından akdedilir.

3. Antlaşmalar'ın ilgili üye devlete uygulanması, çekilme anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte, bunun gerçekleşmemesi halinde, Avrupa Birliği Zirvesi oybirliğiyle ve ilgili üye devletle mutabık kalarak süreyi uzatmadığı takdirde, 2. paragrafta belirtilen bildirimden iki yıl sonra sona erer.

4. 2 ve 3. paragrafların amaçları doğrultusunda, çekilen üye devletin Avrupa Birliği Zirvesi'ndeki veya Konsey'deki temsilcisi, Avrupa Birliği Zirvesi veya Konsey'de kendisini ilgilendiren görüşmelere ve kararlara katılamaz. Nitelikli çoğunluk, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 238. maddesinin 3. paragrafının (b) bendine göre belirlenir.

5. Birlik'ten çekilen bir devlet Birliğe yeniden katılmak isterse, talebi 49. maddede belirtilen usule tabi olur."

¹⁹⁹ Bilgin, A.g.m., s.206.

²⁰⁰ Birlikten ilk ve İngiltere'nin günümüzdeki bildirimine kadar olan süreçteki tek çekilme, 1985 yılında gerçekleşmiştir. 1979 yılında özerklik kazanan ve Roma Andlaşmasıyla kendisine deniz aşırı toprak ve ülke statüsü tanınan Grönland'ın birlikten çekilme talebine bütün üye devletler onay vermiştir. Böylelikle Grönland'ın birlik üyeliği sona ermiştir; Detaylı bilgi için bkz: Bilgin, A.e., s.217-218, Paul Gragl, "The Silence of The Treaties: General International Law and European Union", **German Yearbook of International Law**, Vol.57, 2014, s.2.

²⁰¹ Bilgin, A.e., s.225-226.

yüklenmekle birlikte, 56. madde, VAHS öncesi fesih veya çekilme yasağına ilişkin hüküm içermeyen andlaşmalar bakımından tek taraflı sonlandırma yasağına işaret eden bir genel kabulü yansıtmaktadır²⁰². Bu sebeple VAHS m.56'nın kodifikasyon süreci, yasağın karine olarak kabulü yönündeki görüş ile tek taraflı sona erdirme yasağına yönelik eleştiriler ekseninde gerçekleşmiştir.

Yasağın bir karine olarak kabul edilmesini eleştiren görüşün temelinde yatan düşünce, çok taraflı andlaşmalara katılımın iradiliği kabulüne dayanmaktadır. Görüşün savunucuları tarafından, tarafların andlaşmadan aynı şekilde iradeleri doğrultusunda ayrılmasının andlaşmalara katılımın iradiliğinin doğal bir sonucu olduğu, dolayısıyla yasağın karine olarak kabul edilmesinin benimsenen iradeci anlayışla mantıklı bir bütünlük oluşturmadığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda kodifikasyon sürecinde bu görüşü savunan devlet temsilcilerinin iddiaları, feshe veya çekilmeye ilişkin hüküm içermeyen andlaşmalarda fesih veya çekilme hakkı karinesinin kabulünün, pacta sunt servanda ilkesiyle çelişmekten ziyade ilkeyi pekiştirdiği inancına dayanmaktadır. Bu görüşün savunucularının böyle bir kabulün avantajı olarak ileri sürdükleri arasında;

- Öngörülen bildirim süresine uymak kaydıyla devletlerin taraf oldukları uluslararası andlaşmaları her zaman sona erdirebileceklerini göz önünde bulundurarak çok taraflı andlaşmalara katılımlarının kolaylaşacağı ve artacağı,
- Andlaşmadan hoşnut olmayan devletlerin andlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmemelerinin önüne geçileceği ve
- Andlaşmadan ayrılma sürecinin hukuki zeminde gerçekleşeceği

şeklindeki gerekçeler yer almaktadır. Böyle bir kabul, fesih veya çekilme hakkının sınırsız olduğu anlamına gelmemekte ve pacta sunt servanda ilkesine de aykırılık teşkil etmemektedir. Aksine, böyle bir kabul, andlaşmanın yorumlanmasıyla feshin veya çekilmenin mümkün olduğu durumlarda ilkeyi kuvvetlendirecektir²⁰³.

²⁰² Uzun, *Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Sübjektif Sona Erme Nedenleri*, s.87.

²⁰³ A.e., s.90.

Fesih veya çekilme yasağını bir karine olarak kabul edenler ise bu kabulü devlet uygulamaları kapsamında gerekçelendirmeye çalışmıştır. Tam tersi bir kabulün pacta sunt servanda ilkesini zedeleyeceğini ve uluslararası ilişkilerdeki düzeni bozacağını ifade etmişlerdir. Yükümlülük doğuran her bir andlaşmanın devletlerin egemenlik haklarını andlaşmada öngörülen şekilde kullanmalarına yönelik bir kısıtlama getireceğini kabul etmekle beraber; bu durumun, egemenlik hakkının uluslararası bir oluşuma dahil olma ayrıcalığı sağlayan niteliğinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla VAHS m.56'daki tek taraflı sonlandırma yasağının karine olarak kabul edilmesi, devletlerin egemenliğine aykırı bir durum olarak değerlendirilemeyecektir²⁰⁴.

Lizbon Andlaşması'nın 50.maddesiposedürü net olmamakla birlikte dört aşamalı bir çekilme süreci öngörmektedir:

1. Çekilme kararı (the decision to withdraw)
2. Çekilme kararının AB'ye bildirilmesi (notification of that decision to the EU)
3. Bir andlaşmanın müzakere edilmesi (negotiation of a deal)
4. Andlaşma şartlarının kabul edilmesi (agreement to the deal's term).

Bu aşamaların sonucunda Birleşik Krallık'ın AB üyeliğinden çekilmesinin imkan dahilinde gözüktüğü olası sonuçlar ise şu şekilde sıralanabilir;

Hem Brexit'in hem de AB'nin gelecekteki ilişkisinin ayrıntılarını içeren kapsamlı bir andlaşmadüzenlenebilir.Çekilme andlaşması Birlik üyeliğinin sona erdirilmesi için şart olmamakla birlikte AB'nin ulaştığı noktada çekilmek isteyen devlet ile Birlik'in ekonomik, siyasi vb. konularda zarara uğramaması adına önem arz etmektedir. Andlaşma olmaksızın çekilme ise Lizbon Andlaşması m.50/3 uyarınca çekilme kararının bildirilmesinden iki yıl sonra otomatik olarak gerçekleşecektir. Bu şekilde çekilmenin mümkün olması için yerine getirilmesi gereken tek şart anayasal düzenlemelere uygunluktur.

²⁰⁴ A.e., s.95-96.

Andlaşmanın içeriği açısından bir değerlendirme yapılırsa, andlaşma yalnızca Brexit ile ilgili olabilir. Ayrıca gelecekteki AB- Birleşik Krallık ilişkisi belirlenirken karşılaşılabilecek sorunlar için üzerindeanlaşmaya varılan geçiş düzenlemeleri yapılabilir²⁰⁵. Gelecekteki ilişkiler üzerinde anlaşmaya varılmakla birlikte geçiş düzenlemeleriyapılmadanbir Brexit Andlaşması da düzenlenebilir.

Tüm bunların olası sonuçlardan bağımsız olarak Birleşik Krallık AB’de kalma kararı da verebilir²⁰⁶.

AB Konseyi Başkanı Charles Michel ve Komisyon Başkanı Ursula Von Der Leyen, 24 Ocak 2020’de Brexit andlaşmasını imzalamıştır.Yaklaşık 600 sayfaya ulaşan andlaşmanın içeriğinde, vatandaşların hakları, İngiltere’nin 33 milyar sterlin değerindeki mali yükümlölükleri ve Kuzey İrlanda protokolüile birlikte İrlanda adasında açık bir sınırın korunmasına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır.

Von Der Leyen,AB Konseyi ve AB Komisyonu başkanı olarak taraflarıncaBrexit anlaşmasının imzalanmasının, Avrupa Parlamentosu (AP) tarafından onaylanmasının önünü açtığını belirtirken andlaşmayı görüşenAvrupa Parlamentosu Anayasa Komisyonu,Genel Kurul’a3’e karşı 23 oylaandlaşmayı onaylaması yönündeki görüşünü ilettili.29 Ocak’ta ise Brüksel’de düzenlenen Avrupa Parlamentosu Genel Kurulunda ise Brexit Andlaşmasıonaylandı. Tüm bu işlemlerin akabinde, 31 Ocak 2020 tarihinde İngiltere’nin AB üyeliği resmen sona ermiş oldu. Bundan sonraki süreçte Lizbon Andlaşması m.50’de öngörülen iki yıllık geçiş süresi

²⁰⁵ Geçiş düzenlemelerinden kasıt; Avrupa vatandaşlığı, serbest dolaşım, çekilen devlete sonradan yerleşen kişilerin hukuki durumları vb. konulardır.

²⁰⁶ Birleşik Krallık hükümetinin bu olası sonuçlar açısından tercihi, kapsamlı bir andlaşmayla çekilmenin iki yıl içinde gerçekleşmesi yönünde iken AB’nin tercihi, andlaşmanın yalnızca Brexit ile ilgili olması ve ayrıca geçiş düzenlemeleri yapılması şeklindedir. Hem AB hem de Birleşik Krallık geçiş düzenlemesi yapılmaksızın veya herhangi bir andlaşma yapılmaksızın çekilmenin gerçekleşmesini istememekle birlikte Birleşik Krallık’ın AB’de kalacağına dair sonuca ilişkin herhangi bir gelişme gözlemlenmemiştir. Bununla beraber Birleşik Krallık hükümetinin iki yıl içinde istediği gibi bir anlaşma yapması pek olası görünmemektedir. Müzakere süresinin uzatılması veya Birleşik Krallık’ın olası ikinci sonuçtaki gibi bir geçiş düzenlemesine girmesi muhtemeldir; Detaylı bilgi için bkz:

(Çevrimiçi),<https://www.ucl.ac.uk/constitution-unit/sites/constitution-unit/files/the-process-of-brexit.pdf>, 16.10.2019.

çerçevesinde İngiltere başta ticaret, güvenlik, ulaşım ve sağlık olmak üzere çeşitli alanlarda AB ile müzakereler yürütecektir²⁰⁷.

Konumuza dönecek olursak, sonuç itibarıyla Lizbon Andlaşması Birliğin diğer kurucu andlaşmalarından farklı olarak AB üyeliğinden çekilmeye ilişkin bir düzenleme içermektedir. Fakat m.50'nin, çekilme prosedürüne ilişkin net kurallar getirdiği de söylenemez²⁰⁸.

C. Güncel Bir Mesele: İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilmek Mümkün Müdür?

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi, diğer adıyla İstanbul Sözleşmesi, kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetle mücadele amacıyla, Avrupa Konseyi tarafından 11.05.2011'de İstanbul'da imzaya açılan sözleşmedir²⁰⁹. Sözleşmeyi

²⁰⁷ (Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/politics/2020/jan/24/sombre-eu-leaders-sign-brexith-withdrawal-agreement>, 23.05.2020.

²⁰⁸ Lizbon Andlaşması m.50/2-3'te çekilen üye devletin AB Konseyi veya AP Zirvesindeki temsilcisinin çekilmeye ilişkin görüşmelere katılmayacağı belirtilmiştir. Bu durumun ortaya çıkardığı belirsizlik, talepte bulunan üye devletin bildirimde bulunduğu an ile çekilmenin gerçekleşeceği zamana kadar olan süreçte, çekilme dışındaki konularla ilgili görüşmelere katılarak yetki kullanması ve muhtemelen çekilmeden sonra kendisini ilgilendirmeyecek bu konularda söz sahibi olmasının sıkıntı oluşturup oluşturmayacağıdır; Bilgin, **A.g.m.**, s.227.

Her ne kadar m.50/3'te çekilme andlaşmasının yapılamaması halinde AB Kurucu Andlaşması ve AB'nin İşleyişi Hakkında Andlaşma'nın çekilen devlete uygulanmasının çekilme bildiriminden itibaren iki yıl sonra sona ereceği açıkça belirtilse de iki yıldan sonra yatırımların, diğer AB'ye üye devletlerin vatandaşı olup İngiltere'de geçici veya daimi ikamet eden kişilerin veya İngiltere vatandaşı olduğu halde AB'ye üye diğer ülkelerde yaşayan insanların durumunun ne olacağı belirsizliğini korumaktadır; **European Energy Journal**, "On the Scene Brexit", Volume 6, Issue 4, 2017, s.78 (Çevrimiçi)

<https://www.ingentaconnect.com/content/ccp/eej/2017/00000006/00000004/art00010#>, 29.02.2020.

²⁰⁹ İstanbul Sözleşmesi, uluslararası hukukta kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet konusunda yaptırım gücü olan ilk uluslararası andlaşmadır. Kadına yönelik şiddetin açıkça insan hakları ihlali olduğunun vurgulandığı ve bağımsız bir denetim mekanizmasının öngörüldüğü sözleşmede, kadına karşı şiddet kavramının ister kamu ister özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara karşı gerçekleştirilecek fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü toplumsal cinsiyete dayalı tutum ve davranışı içerecek şekilde anlaşılması gerektiği ve Sözleşmenin düzenlenmesindeki amacın kadına yönelik şiddet ile aile içi şiddetin son bulduğu bir Avrupa yaratmak olduğu belirtilmiştir; Nazan Moroğlu, "Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi, 6284 Sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Mart-Nisan 2012, S. 99, s.366.

Sözleşmenin Türkçe metni için bkz: (Çevrimiçi), <https://rm.coe.int/1680462545>, 31.09.2020.

imzalayan ve parlamentosunda da onaylayarak iç hukukuna tatbik eden ilk ülke Türkiye’dir²¹⁰.

Sözleşmenin 75.maddesine göre; Avrupa Konseyine üye devletlerden en az sekizi dahil olmak üzere Sözleşmeyi imzalayan on devletin Sözleşmeyle bağlanma rızalarını bildirmelerinden itibaren üç aylık sürenin bitimini izleyen ayın birinci gününde ilgili Sözleşme yürürlüğe girmiş olacaktır²¹¹. Sözleşme katılıma açık olmakla birlikte Avrupa Konseyine üye olmayan ve Sözleşmenin hazırlık aşamasında yer almamış bir devletin de Sözleşmenin 76.maddesindeki koşullar çerçevesinde Sözleşmeye taraf olması mümkündür²¹².

İstanbul Sözleşmesindeki şekliyle aile içi şiddet kavramı, her zaman devletlerin sorumluluğunun doğduğu bir insan hakkı ihlali olarak nitelendirilmemiştir²¹³. Uluslararası hukuk 1990’ların başından itibaren kadına karşı

²¹⁰ İç hukukumuzda aile içi şiddete ilişkin ilk yasal metin,1998 tarihli ve 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanundur. Ancak bu kanunun kadına yönelik şiddetin önüne geçilmesinde yetersiz kalması üzerine Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) temel alınarak 2012 yılında 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kabul edilmiştir; Gizem Özkan, “Kadına Yönelik Şiddet- Aile İçi Şiddet ve Konuya İlişkin Uluslararası Metinler Üzerine Bir İnceleme”, **Hacettepe HFD**, 7(1), 2017, s.537.

²¹¹2019 yılı itibariyle toplamda kırk altı imzacısı olan Sözleşmeyi onaylayan devlet sayısı otuz dördür.AB ise 13.06.2017 tarihinde Sözleşmeyi imzalamıştır.

²¹²**Madde 75 – “İmzalama ve yürürlüğe girme**

1. Bu Sözleşme Avrupa Konseyi üye Devletlerinin, hazırlanma sürecine katılmış üye olmayan Devletlerin ve Avrupa Birliğinin imzasına açılacaktır.
2. Bu Sözleşme onaya veya kabule tabidir. Onay veya kabul belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine teslim edilecektir.
3. Avrupa Konseyi üye devletlerinden en az sekizi dahil olmak üzere, Sözleşmeyi imzalayan 10 devletin, 2. fıkranın hükümleri uyarınca Sözleşmenin bağlayıcılığına rıza gösterdiklerini ifade etmelerinden itibaren üç aylık sürenin bitimini izleyen ayın birinci günü yürürlüğe girecektir.
4. 1. fıkra söz edilen ve Sözleşmenin bağlayıcılığına rıza gösterdiğini sonradan bildiren devletler veya Avrupa Birliği açısından Sözleşme, onay veya kabul belgesinin teslim tarihinden itibaren üç aylık sürenin bitimini izleyen ayın birinci günü yürürlüğe girecektir”.

Madde 76 – “Sözleşmeye katılım

1. Bu Sözleşme yürürlüğe girdikten sonra, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, bu Sözleşmenin taraflarına danışıp oybirliği ile onaylarını alarak, Avrupa Konseyine üye 27 olmayan ve Sözleşmenin hazırlanmasında yer almamış bir Devleti, Avrupa Konseyi Kuruluş Belgesi Madde 20.d uyarınca sağlanan çoğunluk kararı ve Bakanlar Komitesinde yer almaya yetkili tarafların temsilcilerinin oybirliği ile aldığı karara dayanarak, bu Sözleşmeye katılmaya davet edebilecektir.
2. Yeni katılan bir devlet açısından Sözleşme, katılım belgesinin Avrupa Konseyi Genel Sekreterine teslim tarihinden itibaren üç aylık sürenin bitimini izleyen ayın birinci günü yürürlüğe girecektir”.

²¹³ Sözleşmenin “Tanımlar” başlıklı 3.maddesinde, ‘kadına karşı şiddet’ ve ‘aile içi şiddet’ kavramlarının farklı fıkralarda düzenlendiği görülmektedir. Sözleşmeye göre aile içi şiddet

şiddeti ve aile içi şiddeti insan hakkı ihlali olarak kabul etmektedir. Bu dönemde BM tarafından 1979 yılında kabul edilen ve 1981 yılında yürürlüğe giren Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi / Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), 1993 tarihli BM Genel Kurulunun kararıyla kabul edilen Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi ve Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesinin 19 No'lu Tavsiye Kararı gibi kadına yönelik gerçekleştirilen şiddet eylemlerinin insan hakları bağlamında ele alındığı bir dizi ilke karar kabul edilmiştir. Tüm bu gelişmeler ise kadına yönelik gerçekleştirilen şiddet eylemlerinin aslında birer insan hakkı ihlali ve önlenabilir bir olgu olduğunu; devletlerin bu hakları güvence altına almakta ve korumakta yetersiz kaldığı durumlarda ise sorumluluklarının doğabileceğini doğrulamaktadır²¹⁴.

kavramından, “eylemi gerçekleştiren, mağdurla aynı ikametgahı paylaşmakta olsun veya olmasın veya daha önce paylaşmış olsun veya olmasın, aile içinde veya aile biriminde veya mevcut veya daha önceki eşler veya birlikte yaşayan bireyler arasında meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik şiddet eylemleri” anlaşılmalı iken kadına karşı şiddet kavramından “ister kamu ister özel yaşamda meydana gelsinler, söz konusu eylemlerde bulunma tehdidi, zorlama veya özgürlüğün rastgele bir biçimde kısıtlanması da dahil olmak üzere, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar ve acı verilmesi sonucunu doğuracak toplumsal cinsiyete dayalı tüm şiddet eylemleri” anlaşılmalıdır. Dolayısıyla Sözleşmenin, kadına yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık konularında bugüne kadar yapılmış uluslararası düzenlemelerde en kapsamlı tanımlara yer verdiği görülmektedir.

²¹⁴ Bonita C. Meyersfeld, “Introductory Note To The Council Of Europe Convention On Preventing And Combating Violence Against Women And Domestic Violence”, **Cambridge University Press**, Vol. 51, No. 1 (2012), s. 106-132. İstanbul Sözleşmesi, toplumsal cinsiyet anlayışına dayalı kadına yönelik ve aile içi şiddete ilişkin ve bu bağlamda kapsamı ile konuya yaklaşımı benzersiz olan bir uluslararası andlaşmadır. Daha önce yasal olarak bağlayıcı bir uluslararası belgede bulunmayan kadına yönelik cinsiyete dayalı şiddet, aile içi şiddet ve durum tespiti tanımlarının yanı sıra, önleme tedbirleri, mağdurların korunmasına ilişkin yasal hükümler ve faillerin yargılanması konusunda ayrıntılı düzenlemeler içermektedir. Dubravka Šimonović, “Global and Regional Standards on Violence Against Women: The Evolution and Synergy of the CEDAW and Istanbul Conventions”, **The Johns Hopkins University Press**, Human Rights Quarterly, August 2014, Vol. 36, No. 3, s.602. Sözleşme, kadına yönelik şiddetin önlenmesi (prevention), mağdurun korunması (protection), şiddet uygulayıcısının cezalandırılması (punishment) ile konuyla alakalı bütüncül politikaların gerçekleştirilmesi (policy) başlıklarından oluşan 4P Yaklaşımı çerçevesinde hazırlanmıştır. 4P Yaklaşımının, Sözleşmenin altıncı kısmında düzenlenen tarafların yerine getirmesi gereken yükümlülükler kapsamında imzacı devletlere, kadına yönelik şiddeti ulusal mevzuatlarına uygun olarak önleme, soruşturma ve cezalandırma konusunda özen yükümlülüğü getirdiği görülmektedir. Bununla amaçlanan ise devletleremağdurun zararını giderme konusunda sorumluluk yüklenerek kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması için yasal önlemlerin alınması ve politikaların geliştirilmesi gerekliliğinin vurgulanmak istenmesidir; Ezgi Ergüneş Duran, **İstanbul Sözleşmesi’nin İç Hukuk Bakımından İncelenmesi Ve Sözleşme’nin Uygulanmasında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün Rolü**, T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara, 2014, s.16

Konumuz açısından İstanbul Sözleşmesi, içeriğinde sözleşmenin sona erdirilmesine ilişkin çıkış hükmü barındıran uluslararası andlaşmalardandır. Sözleşmenin 78.maddesi istisnai durumlar dışında Sözleşmeye çekince koyulmasını yasaklamakla beraber m.80 hükmü herhangi bir zamanda taraflardan birinin Avrupa Konseyi Genel Sekreterine yapacağı bir bildirimle Sözleşmeyi feshedebileceğini öngörmektedir. Fesih bildirimi Sözleşmenin Genel Sekretere ulaştığı tarihten itibaren üç aylık sürenin bitimini izleyen ayın birinci gününde yürürlüğe girecektir²¹⁵.

Fesih veya çekilme terimleri andlaşmaların sona erdirilmesinde çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Fakat İstanbul Sözleşmesinin 80.maddesinde düzenlenen durum, çok taraflı bir andlaşma olarak İstanbul Sözleşmesi'nin taraflarından birinin, Sözleşmeyi tek taraflı irade beyanıyla kendisi açısından sona

²¹⁵ **Madde 78 –“ Çekinceler**

1. 2. ve 3. fıkralarda belirtilen istisnalar hariç, bu Sözleşmenin hiçbir hükmüne ilişkin çekince konamaz.
2. Bir Devlet veya Avrupa Birliği, Sözleşmeyi imzaladığı esnada veya onay, kabul veya katılım belgesini teslim ederken, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bildirimde bulunup aşağıdaki maddelerin hükümlerini uygulamama hakkını veya yalnızca spesifik durumlarda veya koşullarda uygulama hakkını saklı tuttuğunu beyan edebilir:
 - Madde 30, 2. fıkra;
 - Madde 44, 1.e, 3. ve 4. fıkra;
 - Madde 55, küçük suçlara ilişkin Madde 35'e göre 1. fıkra;
 - Madde 37, 38 ve 39'a göre Madde 58;
 - Madde 59.
3. Bir Devlet veya Avrupa Birliği, Sözleşmeyi imzaladığı esnada veya onay, kabul veya katılım belgesini teslim ederken, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bildirimde bulunup Madde 33 ve 34'te belirtilen davranışlar için cezai yaptırımlar yerine cezai olmayan yaptırımlar uygulama hakkını saklı tuttuğunu beyan edebilir.
4. Taraflardan herhangi biri, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bildirimde bulunup, bir çekinceyi tamamen veya kısmen geri çekebilir. Bu bildirim, Genel Sekretere ulaştığı tarihten itibaren geçerli olacaktır”.

Madde 79–“ Çekincelerin geçerliliği ve gözden geçirilmesi

1.Madde 78, 2. ve 3. fıkralarda söz edilen çekinceler, bu Sözleşmenin ilgili Taraf açısından yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıllık bir süre için geçerli olacaktır. Ancak, bu çekinceler aynı süreler için yenilenebilir.

2 Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği, çekincenin geçerlilik süresinin bitiminden on sekiz ay önce, ilgili Tarafa bu sürenin biteceğine dair hatırlatma yapacaktır. Sürenin dolmasından en geç üç ay öncesine kadar ilgili Taraf çekincesini sürdüreceğini, değiştireceğini veya geri çekeceğini Genel Sekretere bildirecektir. İlgili Taraf bir bildirimde bulunmadığı takdirde Genel Sekreterlik bu Tarafa çekincesinin altı aylık bir süre için daha otomatik olarak geçerli sayılacağını bildirecektir. Bu sürenin bitiminden önce ilgili Taraf çekincesini sürdüreceğine veya değiştireceğine dair bir niyet bildirmediği takdirde çekince geçerliliğini kaybedecektir.

3 Taraflardan herhangi biri, Madde 78, 2. ve 3. fıkralara uygun olarak çekince koyduğu takdirde, bu çekince yenilenmeden önce veya talep üzerine, çekincenin devam etmesinin gerekçeleri hakkında GREVIO'ya bir açıklama yapacaktır”.

erdirmesidir. Kanaatimizce m.80’de yer alan “*fesih/denunciation*” ibaresini ‘çekilme/withdrawal’ olarak yorumlamak daha uygun olacaktır²¹⁶.

İstanbul Sözleşmesinden çekilmeye yönelik tartışmalar ülkemizde olduğu kadar diğer imzacı devletlerde de gündem konusu olmaktadır. Bulgaristan’da Sözleşme 2016 yılında imzalanmış ve 2018 yılında hükümet tarafından onaylanmıştır. Fakat parlamentoda onay sürecinde yaşanan tartışmalar nedeniyle konu Anayasa Mahkemesine taşınmıştır. Anayasa Mahkemesi ise Sözleşmenin cinsiyet kavramını biyolojik ve toplumsal cinsiyet şeklinde ele aldığını; bu ikilik oluşturan kabulün ise anayasaya aykırı olduğunu hükme bağlamıştır²¹⁷. Benzer düşünceler Macaristan ve Slovakya parlamentolarında ileri sürülerek anayasalarının evliliği heteroseksüel bir birliktelik olarak tanımladığı ve bu sebeple Sözleşmenin anayasalarına aykırılık taşıdığı gerekçesiyle parlamento onayı sırasında Sözleşmenin reddi yönünde oy kullanılmıştır²¹⁸.

Türkiye ise 2011 yılında imzaya açılan Sözleşmeyi ilk imzalayan ülke olmasına karşın son dönemde Sözleşmeden çekilmeye ilişkin tartışmalar gündeme gelmiştir. Sözleşmeden çekilmeyi destekleyenlerin argümanları Sözleşmede yer alan “*cinsel yönelim*” ve “*toplumsal cinsiyet kimliği*” gibi kavramların Türk toplum yapısına uymadığı şeklindedir²¹⁹. Olası bir çekilme kararına karşı kamuoyu

²¹⁶ Nitekim İstanbul Sözleşmesini 2012 yılında imzalayan ve 2015 yılında onaylayan Polonya, Sözleşmenin zarar verici nitelikte olduğu düşünülen ideolojik unsurlar barındırdığı gerekçesiyle Sözleşmeden çekilmeyi planlamaktadır. Polonya Adalet Bakanının konuya ilişkin açıklamasında kullandığı terim “*withdrawing/ çekilme*” olarak aktarılmakta olup fesih anlamındaki “*denunciation*” teriminin kullanılmaması bu düşüncemizi destekler niteliktedir.

(Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/world/2020/jul/26/poland-withdraw-from-treaty-violence-against-women-istanbul-convention>, 01.09.2020,

(Çevrimiçi), <https://tr.euronews.com/2020/07/27/polonya-istanbul-sozlesmesi-nden-cekiliyor>, 01.09.2020.

²¹⁷ (Çevrimiçi), <https://balkaninsight.com/2018/07/27/bulgaria-s-constitutional-court-says-istanbul-convention-not-in-line-with-basic-law-07-27-2018/>, 02.09.2020.

²¹⁸ Macaristan parlamentosunda ayrıca Sözleşmenin göçmenlere cinsiyet üzerinden iltica hakkı tanıdığı ve bu durumun ülkenin göç politikasını olumsuz etkileyeceği ileri sürülmüştür.

²¹⁹ İstanbul Sözleşmesinin bu anlamda tartışılan maddeleri şu şekildedir;

Madde2/2: “Taraflar bu Sözleşmeyi tüm aile içi şiddet mağdurları için uygulamaya teşvik edilir. Taraflar bu Sözleşmenin hükümlerinin uygulanmasında toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin kadın mağdurlarına özel olarak dikkat göstereceklerdir.”

Madde 4/3: “Taraflar bu Sözleşme hükümlerinin, özellikle de mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirlerin, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka tür görüş, ulusal veya sosyal köken, bir ulusal azınlıkla bağlantılı olma, mülk, doğum, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, sağlık durumu, engellilik, medeni hal, göçmen veya mülteci statüsü veya başka bir

eleştirilerinin temelini ise Sözleşmenin toplumsal yaşamda kadın- erkek eşitsizliğini gidermeyi, kadına yönelik şiddeti ortadan kaldırmayı, aile içi şiddeti önlemeyi ve tüm bunların gerçekleştirilmesi için ilgili kurumların birbirleri ile koordine bir şekilde çalışmasını sağlamayı amaçladığı; ayrıca 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddeti Önlenmesine Dair Kanun'un, Sözleşmenin 49 ve devamı maddeleri ile uyumlu olduğu, Sözleşmeden çekilmek yerine bu Kanunun öneminin vurgulanması gerektiği biçimindeki argümanlar oluşturmaktadır²²⁰.

C. ABD'nin Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler (Intermediate Nuclear Forces / INF) Andlaşmasından Çekilmesi

Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Andlaşması 1987 yılında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Ronald Reagan ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Mikhail Gorbacov tarafından imzalanan ve yedi yıllık müzakere süreci sonunda beş yüz- beş bin beş yüz kilometre menzilli, karadan fırlatılan nükleer başlıklı ve konvansiyonel balistik ve seyir (cruise) füzelerinin ortadan kaldırılmasını öngören; bunun için de yerinde doğrulama denetimleri getiren uluslararası andlaşmadır²²¹.

statü gibi, herhangi bir temele dayalı olarak ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını temin edeceklerdir”.

Madde 14/1: “Taraflar, yerine göre, tüm eğitim seviyelerinde resmi müfredata, kadın erkek eşitliği, toplumsal klişelerden arındırılmış toplumsal cinsiyet rolleri, karşılıklı saygı, kişisel ilişkilerde çatışmaların şiddete başvurmadan çözüme kavuşturulması, kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve kişilik bütünlüğüne saygı gibi konuların, öğrencilerin zaman içinde değişen öğrenme kapasitelerine uyarlanmış bir biçimde dahil edilmesi için gerekli tedbirleri alacaklardır”.

²²⁰(Çevrimiçi), <https://www.hukukihaber.net/istanbul-sozlesmesi-cekilmeli-mi-devam-mi-etmeli-makale.8130.html>, 02.09.2020.

²²¹Bu andlaşma ile Soğuk Savaş döneminin iki süper gücü, nükleer silahların sayısının azaltılması konusunda ilk kez ortak bir karara varmışlardır. INF Andlaşması üç bacaklı silahsızlanma sürecinin bir parçası olmakla birlikte bu sürecin bir diğer bacağını START olarak bilinen stratejik silahların sınırlandırılmasıyla ilgili görüşmeler ve diğerini de uzay silahları konusundaki müzakereler oluşturmaktadır. Bu bağlamda INF Andlaşması, Avrupa güvenliğinin temel taşlarından birini oluşturmaktaydı ve soğuk savaş döneminin tartışmasız en başarılı silah kontrol başarısıydı. INF Andlaşmasının akdedilmesinin en önemli sonucu ise, Doğu- Batı ilişkilerinde ekonomik kaynakların silahlanmaya aktarılmasında etkin bir unsur olarak devletlerarası güvensizlik ortamından, karşılıklı güven ortamına geçişi sağlamasıdır; Thomas Horlohe, “The Mysterious Case of the Russian INF Treaty Violation”, *Sicherheit und Frieden (S+F) / Security and Peace*, Vol. 33, No. 2, 2015, s.99.(Çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abd-nin-orta-menzilli-nukleer-kuvvetler-andlasmasindan-cekilmesi/1574033>, 08.09.2020.

(Çevrimiçi), <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2019/09/30/orta-menzilli-nuekleer-kuvvetler-antlasmasi-inf-olmadan-avrupa-guevenligi/index.html>, 08.09.2020.

Andlaşma kapsamında orta menzilli ve daha kısa menzilli füzelerin imhalarının yanı sıra taraflar, andlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren andlaşmada belirtilen silah sistemlerine bir daha sahip olamayacaklardır. Yerinde denetim uygulaması ise başlangıç denetimi (baseline inspections) , kapanan üsler denetimi (close out inspections), imha denetimi (elimination inspections), habersiz denetim (short-notice inspections) ve sürekli gözetim (continuous portal monitoring) olarak adlandırılan beş aşama çerçevesinde yerine getirilecektir²²².

20.10.2020’de Donald Trump, Amerika Birleşil Devletlerinin INF Andlaşmasından çekilme niyetinde olduğunu açıklamıştır²²³. Amerika Birleşik Devletleri 03.02.2019 tarihinde INF Andlaşmasından resmen çekildiğini bildirmiştir. Çekilme gerekçesi olarak 2014 yılından beri Rusya’nın anlaşma şartlarını ihlal ettiğini; andlaşma kapsamında kullanımı sınırlandırılan füze ve ekipmanların Rusya tarafından imha edilmeyerek andlaşma şartlarına bağlılık kurallarının yerine getirilmediğini ve bu sebeple artık bu anlaşmanın tarafı olmadığını ileri sürmüştür²²⁴. Amerika Birleşik Devletleri’nin INF Antlaşmasından çekilme kararında önemli bir diğer faktör de Çin’in potansiyel karadan fırlatılan orta menzilli füze deposu ve bunların Çin’in artan askeri gücüne olan katkılarıdır. Çekilmeyi savunan üst düzey yöneticiler, Amerika Birleşik Devletlerinin INF Antlaşması ile sınırlandırıldığı

²²²Başlangıç denetimi, andlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren otuz ile doksan gün arasında tarafların başlangıçta birbirlerine ilettikleri bilgilerin doğruluğunun denetlendiği aşamadır. Kapanan üsler denetimi, andlaşma kapsamındaki tesislerin kapandıktan sonra faaliyetlerinin devam etmediğinden emin olmak için yapılan denetimdir. İmha denetimi, imha tesislerinde ilgili andlaşma kapsamındaki füzelerin imha edildiğinin teyit edilmesidir. Habersiz denetim, ilk üç yıl için yılda yirmi, devam eden beş yıl için yılda beş ve son beş yıl için yılda on defa yapılabileceği öngörülen ani denetimlerdir. Sürekli gözetim aşaması ise tarafların karşılıklı olarak devamlı gözlem postası görevlendirmelerine imkan tanıyan süreçtir; Mesut Hakkı Caşın, **Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma**, SSM Yayınevi, Ankara, 1995, s.240.

²²³ Bu açıklamayı izleyen haftalarda Amerika Birleşik Devleti yetkilileri, Rusya’nın ne tür davranışlarının andlaşmanın ihlaline vücut verdiğine ilişkin ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bu bilgilerin açıklanmasının akabinde, 20.11.2018 tarihinde Almanya Başbakanı Angela Merkel “Rusya’nın INF Andlaşmasına bir süredir uymadığını biliyoruz” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Aynı yılın Aralık ayında ise NATO müttefikleri, ABD’nin Rusya’nın INF Antlaşması kapsamındaki yükümlülüklerini önemli ölçüde ihlal ettiğine dair tespitini şiddetle desteklediklerini açıklamışlardır.

²²⁴ INF Andlaşması, Barack OBAMA yönetiminin Rusya’nın 500 ila 5.500 kilometre arasındaki yasak menzillerde yeni bir yerden fırlatılan seyir füzelerini (GLCM) test ederek anlaşmayı ihlal ettiği suçlamasıyla kamuoyuna açtığı zamandan beri baskı altındaydı. ABD’nin iddialarının gerekçesi, Rusya’nın “Novator” adını verdiği “9M729” füzetechnolojisinin INF Andlaşması ile yasaklanan menzillere sahip olduğu şeklindedir; Ulrich Kühn, “Between a Rock and a Hard Place: Europe in a Post INF World”, **The Nonproliferation Review**, Vol. 26:1-2, s.155.

halde Andlaşmanın tarafı olmayan Çin'in füze depolarının sınırlandırılmamasının Asya'da stratejik dengesizliği artıracakını ifade etmişlerdir.

Rusya ise ABD'nin iddialarına karşılık olarak ABD'nin iddia konusu ettiği füzenin maksimum dört yüz doksan km menzile sahip olduğunu belirterek bu iddiaların doğru olmadığı ifade etmiş ve bu füzelerin andlaşmalarda belirtilen mesafe limitlerinde testinin dahi yapılmadığını ileri sürmüştür. Bu menzile sahip roketlerin testinin yapılması da zaten INF anlaşması çerçevesinde yasaklanmıştır²²⁵.

INF Andlaşmasının sona erdirilmesi, pek çok muhtemel sonucun doğmasına yol açacaktır. Çekilme, öncelikle bir diğer silahların kontrolü andlaşması olan Yeni Stratejik Silahların Azaltılması Andlaşmasının (Strategic Arms Reduction Treaty / START) devamlılığını da riske atmaktadır. Tarafların uyuşmazlığı barışçıl yollarla çözmesi mümkün olmadığı takdirde bu andlaşma da 2021 yılında sona erecektir. INF Andlaşmasından sonra Yeni Stratejik Silahların Azaltılması Andlaşmasının sona ermesi ise muhtemel nükleer silahlanma yarışına kapı aralamaktadır. Bununla birlikte INF Andlaşması ile imha edilmesi öngörülen füzelerin, Amerika Birleşik Devletleri tarafından çekilme sonrası yeniden geliştirilme olasılığı göz önünde bulundurulduğunda çekilmenin, Avrupa'yı da oldukça sorunlu bir konuma getirdiği anlaşılabacaktır.

Tüm bu muhtemel durumlar birlikte değerlendirildiğinde, kapıda olan silahlanma yarışı başta NATO (North Atlantic Treaty Organization/ Kuzey Atlantik Paktı Örgütü) olmak üzere gelecekte uluslararası askeri ittifak andlaşmalarını olumsuz yönde etkileyecektir.

E. Esaslı İhlal Nedeniyle Bir Uluslararası Andlaşmanın Sona Ermesi

VAHS'de ihlal kavramını ele alan tek hüküm, bir uluslararası andlaşmanın ihlali niteliğindeki eylemlerin sonuçlarına odaklanan m.60'tır²²⁶. VAHS m.60

²²⁵ Shahryar Pasandideh, "The End of The "INF Treaty" and The US-China Military Balance", **The Nonproliferation Review**, Vol.26: 3-4, s.268.

²²⁶ Yükümlülük kavramı mantıksal olarak bir ihlalin varlığını zorunlu kılar. UHK'nın Andlaşmalar Hukukuna ilişkin taslak maddeler çalışmasının 57.maddesi, bu meseleyi en azından bir yönüyle ele almaktadır. Maddeye ilişkin açıklamada, bir andlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerin ihlalinin

uyarınca devletler, tarafı oldukları iki taraflı veya çok taraflı uluslararası andlaşmaların ihlal edilmesi sonucunu doğuran durumların varlığında andlaşmanın yürürlüğünü askıya alma, andlaşmayı sona erdirmeye veya andlaşmadan çekilme hakkına sahiptir. Bu hakkın niteliğinin belirlenmesi, taraflardan birinin andlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmeyi reddetmesi durumunda diğer tarafın da andlaşma kapsamındaki yükümlülüklerden sorumlu tutulamayacağı ilkesinin uygulanması açısından önem taşır. İlkenin hayata geçirilmesiyle esasında, negatif mütekabiliyete başvurmak suretiyle pacta sunt servanda ilkesinde bir uyarılama yapılmış olmaktadır²²⁷.

başka yükümlülüklerin ihlalinde olduğu gibi, anlaşmanın diğer tarafına saldırı niteliğine varmayan bir karşılık hakkı verebileceği ve bu karşılıkların kusurlu tarafın andlaşma kapsamındaki haklarına uygun olması gerektiği ifade edilmiştir; Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, 1966, s.253, (Çevrimiçi),

https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf, 09.12.2019.

²²⁷ Uzun, **Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Sübjektif Sona Erme Nedenleri**, s.97.

Bir uluslararası andlaşmanın yürürlüğünü askıya alma veya sona erdirmeye yetkisi, andlaşmalar hukuku literatüründe yalnızca ihlal edilen andlaşmayla sınırlı olmak üzere uygulanan ve ihlallere karşı yasal bir cevap niteliğindeki şiddet içermeyen bir tür kendini koruma şeklidir. Andlaşmanın sona erdirilmesi zorunlu olarak ihlale verilen cevabın son aşamasını oluştururken askıya alma geçici bir önlem niteliği taşıyabilir; Mohammed M. Goma, **Suspension or Termination of Treaties on Grounds of Breach**, The Hague, Martinus Nijhoff Publishers, 1996, s.117,118.

Nitekim UAD, Macaristan ve Slovakya arasındaki Gabčíkovo- Nagymaros Davasına (Macaristan-Slovakya) ilişkin 1997 tarihli danışma görüşünde benzer ifadelerle yer vermiştir. 1977 yılında Macaristan ile Çekoslovakya arasında Tuna nehri üzerinde hidroelektrik santral kurulması ve nehrin ulaşımında kullanılmasını sağlayacak çevre düzenlemelerinin yapılması ve taşkınların önlenmesine yönelik bir andlaşma imzalanmıştır. Tuna nehrini ve çevresini ciddi şekilde etkileyecek olmasından dolayı projeye karşı oluşan kamuoyu baskısı nedeniyle Macaristan 1989 yılında projenin yürürlüğünü tek taraflı olarak askıya almış ve çalışmalara son vermiştir. Bunun üzerine 1992 yılında Çekoslovakya, projeyi kendi ülkesinden geçirecek şekilde, Variant C olarak adlandırdığı yeni bir planı uygulamaya sokmuştur. Macaristan ise bu planın 1977 tarihli andlaşmaya aykırı olduğunu belirterek andlaşmanın sona erdiğini bildirmiştir. 1993 yılında Çekoslovakya'nın ayrılması ve proje konusu olan alanın Slovakya sınırları içerisinde kalmasından dolayı Macaristan ve Slovakya özel bir andlaşma imzalayarak; Macaristan'ın projenin yürürlüğünü askıya almasının, Variant C planının ve Macaristan'ın andlaşmayı sona erdirmesinin hukuki olup olmadığına ilişkin UAD'den danışma görüşü talep etmiştir. UAD'nin kararında yer alan konuyla alakalı kısım; "Macaristan'ın, Variant C planı nedeniyle Slovakya'ya karşı geliştirmiş olduğu tepki "hukuksal yönden meşruluğu olmayan", "erken bir girişim"dir. Slovakya'nın hak ihlali ve plan kapsamında ortaya çıkan uluslararası sorumluluğu Ekim 1992 itibariyle başlamıştır, Kasım 1991-Ekim 1992 arasında yani Varianta yönelik çalışmaların Slovakya kesiminde sürdürüldüğü ve taraflar anlaşabilselerdi sonlanması mümkün olan dönemde, o dönemde gerçekleştirilen faaliyetler açısından Slovakya'nın Macaristan'a karşı uluslararası sorumluluğu söz konusu değildir. Macaristan'ın 19 Mayıs 1992 tarihinde yaptığı fesih bildirimi, Slovakya'nın uluslararası sorumluluğunun henüz ortaya çıkmadığı bu döneme isabet eden erken bir tepkidir, hukuka uygunluk sebebi teşkil edemez. Macaristan'ın 1989 yılındaki projeyi durdurma ve bırakma eyleminin 1977 Andlaşmasının ihlali anlamına gelmekle beraber Slovakya'nın andlaşmaya aykırı davranışlarının, Macaristan'ın daha önce gerçekleştirdiği ihlallere karşılık bir önlem veya cevap teşkil ettiği görülmektedir. Söz konusu davranışlar andlaşma yükümlülüklerinin ihlali olarak nitelendirilemez. Ancak Slovakya, Macaristan'ın 1977 Andlaşmasını ihlal etmesinin, onun Uluslararası Suyolları Hukukundan doğan, doğal kaynaklardan adil ve eşit bir yararlanma hakkına

UHK'nın uluslararası teâmül kurallarının kodifiye edilmesi görevini üstlendiği sıradayalnızca önemli bir hükmün ihlalinin bir andlaşmanın sona erdirilmesi veya askıya alınmasını haklı kılan bir gerekçe olup olmadığı açık değildi. Bir hükmün bu etkiyi doğurabilmesi için önemli addedilen bir hüküm olup olmaması ise daha da belirsizdi²²⁸. Bundan dolayı komisyon, andlaşma şartlarında köklü değişiklikler ile andlaşma hükümlerinin ihlaline ilişkin maddelerin devletler için, taraf oldukları uluslararası andlaşmalardaki yükümlülüklerinden kaçınmada hukuki boşluklar yaratabileceğinden endişe ediyordu. Nitekim raportör Sir Humphrey Waldock, 'önemli ve ciddi' ihlallere ilişkin devlet uygulamalarına dikkatlice atıfta bulunarak esaslı ihlal kavramının anlamca aşırı genişlemesini engellemeye çalışmıştır.

Sonuçta VAHS, bir ihlalin uluslararası andlaşmaların sona erme nedeni olarak öne sürülebilmesi için "esaslı bir ihlal" niteliği taşıması gerektiğini hüküm altına almıştır²²⁹.

Uluslararası bir andlaşma; andlaşmaya taraf bir devletin andlaşmayla öngörülen yükümlülüklerin bağlayıcılığını yitirdiği kanaatine ulaşması ve bu kanaatini uluslararası düzeyde ilan etmesiyle inkâr edilebilir²³⁰.

halel getirmeceği nedeniyle projeyi hayata geçirmesinden dolayı Macaristan'a verdiği zararları tazmin etmelidir." şeklindedir; Martin Dixon, "The Danube Dams and International Law", **The Cambridge Law Journal**, Vol:57, No:1, 1998, s.3, Aksar, **Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk**, s.147, Şule Anlar Güneş, "Gabcikovo- Nagymaros Davası", **AÜHFD**, C.55, S.2, 2006, s.106.

Gabcikovo- Nagymaros Case/ Judgement of 25 September 1997, (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-00-EN.pdf>, para.86,87.88, 26.05.2020.

²²⁸ Frederic L. Kirgis Jr, "Some Lingerin Questions about Article 60 of the Vienna Convention on the Law of Treaties", **Cornell International Law Journal**, Vol:22, Issue:3,1989, s.553.

²²⁹ **VAHS 60/3**;

"Bu madde bakımından bir andlaşmanın esaslı bir şekilde ihlali aşağıdakilerden ibarettir:

a) Bir uluslararası andlaşmanın VAHS'nin öngörmediği biçimde inkâr edilmesi (repudiation) veya

b) Söz konusu uluslararası andlaşmanın konu ve amacının gerçekleştirilmesi için mevcudiyeti zorunlu olan hükmün ihlal edilmesi (violation of a provision essential to the accomplishment of the object and purpose of the treaty)".

²³⁰ UHK tarafından reddetme/ inkâr kelimesinin tercih edilmesi komisyonun, andlaşmayla öngörülen yükümlülüklerin askıya alınması veya sonlandırılması gibi bir eyleme değil de ilgili devletin kendisini tüm yükümlülüklerden bağışık tutacak araçlara işaret etmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Bununla, andlaşmayı askıya alma veya sona erdirmeye için başvurulabilecek tüm nedenleri kapsayacak şekilde bir terimin kullanılması amaçlanmıştır. Nitekim VAHS m.72 uyarınca bir andlaşmanın askıya alınması, taraflardan birinin andlaşmanın gereklerini yerine getirme yükümlülüğünden geçici olarak feragat ermesi anlamına geldiğinden, belirli olmayan bir süre için askıya alma söz konusu olduğunda bu durum bir nevi inkâr örneği olarak nitelendirilmektedir; Dörr, Schmalenbach, **A.g.e.**, s.1104.

Bir uluslararası andlaşmanın VAHS'nin öngörmediği biçimde inkâr edilmesiuygulamada sık karşılaşılan bir esaslı ihlal biçimi değildir. Bu kapsamda değerlendirilmemekle birlikte,1966 tarihli 2145 sayılı BM Genel Kurul kararını 1970 tarihinde teyit eden, 276 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararına Rağmen Güney Afrika'nın Namibya Üzerinde Devam Eden MevcudiyetininDiğer Devletler Bakımından Doğurduğu Hukuki Sonuçların Değerlendirilmesine ilişkin UAD Danışma Görüşü,bir inkâr örneğolarak adlandırılabilir. İlhak hakkı ve Namibya vatandaşlarının Güney Afrika yönetimine tabi olmak istedikleri varsayımı altında Güney Afrika, Namibya'yı işgal etmeye başlamıştır. Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 22.maddesiyle kurulan manda sistemi, ilhak etmeme ve himaye altındaki topluluğun refahını temin etme şeklinde iki önemli ilkeyi temel almaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin kararı ise, Güney Afrika'nın Namibya'daki mevcudiyetinin hukuki olmadığıve diğer BM üyesi devletlerin Güney Afrika'nın Namibya'daki işgalini destekleyecek her türlü yardımdan kaçınması gerektiği şeklindedir. Danışma görüşünde Divan;BM'nin Milletler Cemiyeti'nin devamı niteliğinde, denetleyici bir kuruluş olarak görülmesi gerektiğini, Güney Afrika'nın BM Güvenlik Konseyi kararını dikkate almaksızın Namibya üzerinde kontrolünü sürdürmesinin, denetlenme yükümlülüğüne uyma konusundaki başarısızlığının itiraza açık olmayan bir göstergesi olduğunu ve bu durumunMilletler Cemiyeti Sözleşmesi ile kurulan vesayetin (mandate) inkârı (disavow/ repudiation) anlamına geldiğini vurgulamıştır²³¹.Bu bağlamdaUAD kararında, Güney Afrika'nınBM kararlarını dikkate almaksızın Namibya'da mevcudiyetini sürdürmesi, manda ülkesinin yönetimi bakımından yükümlülüklerini yerine getirmediği, Namibya halkının maddi-manevi refahını sağlayamadığı ve fiilen mandayı tanımadığışeklinde yorumlanmıştır. Kararda ayrıca yükümlülüklerin kasten ve devamlı şekilde ihlal edilmesinin özellikle bir andlaşmayla kurulan manda-mandater ilişkisinin amacını ve konusunu tahrip eder nitelikte olduğu ve dolayısıyla BM kararlarının manda-

²³¹ Legal Consequences For States Of The Continued Presence Of South Africa In Namibia (South-West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970) Advisory Opinion of 21 June 1971, (Çevrimiçi) <https://www.icj-cij.org/files/case-related/53/5597.pdf>, 03.12.2019.

mandater ilişkisini sona erdirmeye hakkının kullanılması olarak görülmesi gerektiği ifade edilmiştir²³².

VAHS m.60/3-b’de yer alan konu ve amaç teriminin belirsizliği ise, yalnızca esaslı ihlal nedeniyle bir andlaşmanın sona erdirilmesinde değil uluslararası hukuk bağlamında bir dizi sorun doğurmaktadır. Andlaşmalar hukukunda nispeten sık kullanılan konu ve amaç ibaresi, VAHS m.60 dışında m.18²³³, m.19(c), m.20(2), m.31, m.33, m.41 ve m.58’de karşımıza çıkmaktadır.

Konu ve amaç terimi, pek çok ulusal ve uluslararası mahkeme kararının yanı sıra UAD kararlarında da tartışılmıştır. UAD’nin konuya ilişkin en önemli kararı, Soykırım Sözleşmesi Çekinceler Davasına ilişkin 1951 tarihli danışma görüşüdür. Karar, BM Genel Kurulu tarafından 1948 yılında oybirliği ile kabul edilen Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Sorumlularının Cezalandırılmasına Dair Sözleşmeyle ilgili çekincelerdir. Sözleşme çekince konusunda bir hüküm içermediğinden BM Genel

²³²Karar değerlendirmesi için bkz:

(Çevrimiçi), <http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/hukuk.istanbul.edu.tr/wpcontent/uploads/2015/12/Namibya-davas%C4%B1.pdf>, 06.12.2019.

²³³ VAHS’de konu ve amaç ibaresi ilk olarak 18.maddede karşımıza çıkmaktadır. Madde 18’e göre uluslararası andlaşmaya taraf devletler, andlaşma yürürlüğe girinceye kadar andlaşmanın konu ve amacını ortadan kaldıracak hareketlerden kaçınmak zorundadır. Madde 18’e ilişkin ihtilaf konularından biri, Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurucu andlaşması olan Roma Statüsünü 2000 yılında imzalayan ABD’nin 2002 yılında Statüden imzasını çekmesi ve kendi vatandaşlarının UCM’nin yargı yetkisinden muaf tutulmasını sağlamak için Statüde imzası olan devletlerle iki taraflı dokunulmazlık andlaşmaları yapmasıdır. Madde 98 Andlaşmaları olarak da adlandırılan ikili dokunulmazlık andlaşmalarının UCM’nin etkisini azaltacak sonuçlar doğurabileceği düşünüldüğünde, bu tür andlaşmaların imzalanmasının Roma Statüsünün amacına aykırılık teşkil edeceği ortadadır. Nitekim ABD, Statüyü imzaladığı ve imzasını çektiği geçici zaman aralığında (interim period) VAHS m.18 uyarınca andlaşmanın amacına aykırı hareket etmeme yükümlülüğü altındadır. Fakat Statüden imzasını çekerek artık andlaşmaya taraf olmak istemediğini göstermekte ve böylece imzadan kaynaklanan konu ve amaca aykırı hareket etmeme yükümlülüğünden kaçınmayı amaçlamaktadır. Halen geçici zaman aralığında ABD açısından bu yükümlülüğün kapsamı belirsizliğini korumaktadır; Yusuf Aksar, “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve ABD”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:52, S.2, 2003, s.136; Jonas, Saunders, A.e., s.569; Alina Kaczorowska, **Public International Law**, New York, Routledge, Fifth Edition, 2015, s.84. Konu ve amaca ilişkin verilebilecek güncel tartışma örneklerinden bir diğeri Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Andlaşmasıdır (Comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty/ CTBT). ABD 1996 tarihinde bu andlaşmayı imzalamıştır fakat henüz onaylamamıştır. Andlaşma imza ile yürürlüğe girmedeği süreçte, yalnızca imza ile andlaşmanın tüm hükümlerinin ABD açısından bağlayıcı olduğu şeklinde bir yorum yapılamaz. Fakat imza, beraberinde andlaşmanın konu ve amacına aykırı davranmama yükümlülüğünü getirmektedir. Ne yazık ki bu yükümlülüğün kapsamıyla ilgili net bir uzlaşma olmadığından örneğin ABD hükümeti tarafından andlaşmanın amacını bozmadan bir veya on nükleer test yapılabileceği ileri sürüldüğünde, bu varsayım inandırıcı olabilir; David S. Jonas, Thomas N. Saunders, “The Object and Purpose of a Treaty: Three Interpretive Methods”, **Vanderbilt Journal of Transnational Law**, Vol.43, No.3, 2010, s.567- 568.

Kurulu UAD'den, Sözleşmeye çekince konulup konulamayacağına ilişkin danışma görüşü talep etmiştir. UAD isesözleşmenin konu ve amacına aykırı çekincelerin, yalnızca çekinceyi ileri süren devlet için andlaşma yükümlülüklerinin bütünlüğünü değil aynı zamanda tüm taraflar açısından andlaşmanın özünü tehdit ettiğini belirtmiştir. Dolayısıyla Divan, çekince ileri süren devletin Sözleşmenin tarafı olarak kabul edilebilmesi için söz konusu çekincelerin andlaşmanın konu ve amacına aykırılık teşkil edecek nitelikte olmaması gerektiğine karar vermiştir²³⁴.

VAHS'nin esaslı ihlal durumunda andlaşma taraflarına andlaşmanın tümünden çekilmek yerine tanıdığı bir imkan olarak değerlendirilebilecek m.60/2-a hükmü, andlaşma ilişkisini tarafların yalnızca bir kısmı bakımından sona erdirmektedir²³⁵.

Maddeye göre andlaşmayı ihlal eden taraf dışında diğer taraflar, oy birliği ile andlaşmayı tamamen veya kısmen sona erdirmeye hakkına sahiptir. VAHS m.54 kapsamında taraflardan yalnızca birinin andlaşmadan tümüyle çıkması anlamına gelecek şekilde sona ermeye izin verilmediği göz önünde bulundurulduğunda, m.54 hükmünün bu hükümle tutarsız olduğu şeklinde bir çıkarım yapılabilir. Bunun yanı sıra çok taraflı andlaşmaları (tarafların sadece bazıları arasında) değiştirmek için yapılan andlaşmalara ilişkin VAHS m.41²³⁶ hükmü ile m.60/2-a hükmü birlikte

²³⁴Örneğin; Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women/ CEDAW) kadınların temel haklarından biri olan eşit muamele görme hakkını düzenlemektedir. Fakat sözleşmeye taraf bazı devletler, bu hakkı Sözleşmenin koruma alanından çıkaracak kadar geniş çekinceler ekleme girişiminde bulunmuşlardır. Bu tür çekincelere izin verilip verilmeyeceği hususundaki ihtilaf, çekincelerin ilgili Sözleşmenin (CEDAW) konu ve amacı ile uyumlu olup olmadığı tartışması üzerinden dönmektedir; Jonas, Saunders, A.e., s.567.

Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Case, Advisory Opinion (1951), I.C.J Reports, (Çevrimiçi)

<https://www.icj-cij.org/files/case-related/12/4285.pdf>, 13.12.2019.

²³⁵**VAHS m.60/2:**

“Çok taraflı bir andlaşmanın akit taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlali

a- diğer tarafların oybirliği ile andlaşmanın yürürlüğünü tamamen veya kısmen askıya almalarını veya andlaşmayı,

i- kendileriyle kusurlu Devlet arasındaki ilişkiler bakımından, ya da,

ii- bütün taraflar arasında,

sona erdirmeye hakkını verir”.

²³⁶**VAHS Madde 41-** “Çok taraflı andlaşmaları (tarafların sadece bazıları arasında) değiştirmek için yapılan andlaşmalar :

1. Çok taraflı bir andlaşmanın iki veya daha fazla tarafı aşağıdaki şartlarla sadece kendi aralarında andlaşmayı değiştirmek için bir anlaşma yapabilirler:

a. andlaşma tarafından böyle bir değişiklik ihtimali öngörülüyse; veya
b. sözkonusu değişiklik andlaşma tarafından yasaklanmadıysa ve:

değerlendirildiğinde, sona ermenin de bir değişiklik olması nedeniyle,yapılacak bir andlaşma ile yine aynı sonuca ulaşabilmek mümkündür²³⁷.

F. Sonraki İmkânsızlık

Değişimekarşı süreklilik uluslararası hukuk tarihinde süregelen bir tartışma konusudur. Bu bağlamda pacta sunt servanda ilkesinin sınırları çerçevesindehangi değişen koşullar altında bir devletin andlaşma yükümlülüklerinden kaçınabileceği sorusu da devamlılığını korumaktadır²³⁸.

Süreklilik ve değişim kavramlarına ilişkin en yoğun tartışma, iki dünya savaşı arasındaki dönemde yaşanmıştır. Milletler Cemiyeti Misakının 19. maddesinde; Genel Kurul'un cemiyet üyelerini, uygulanmaz duruma gelmiş andlaşmaların ve süregitmesi dünya barışını tehlikeye sokabilecek uluslararası durumların varlığında; andlaşmaların ve durumların yeniden gözden geçirilmesi için çağırabileceği hüküm altına alınmıştır. Genel Kurula böyle bir yetki verilmesi, andlaşmaların değişen koşullarda revize edilmesi için kurumsallaştırılmış bir çözüm arayışının olduğunu göstermektedir. Fakat Cemiyet, barış ortamının sürdürülmesinde başarısız olmuş ve bu başarısızlığınakabinde (1945 sonrası) andlaşmalar hukukunda değişen koşullara

i. bu değişiklik diğer tarafların andlaşmadan doğan halklarından istifade etmelerini veya yükümlülüklerinin yerine getirilmesini etkilemiyorsa;

ii. değişiklik, kendisinden sapılması halinde, bir bütün olarak andlaşmanın konu ve amacının etkin bir şekilde yerine getirilmesiyle bağdaşmayacak bir hükümle ilgili değilse.

2. Paragraf 1 (a) kapsamına giren bir durumda, andlaşma başka türlü öngörmedikçe, söz konusu taraflar, diğer tarafları andlaşma yapma niyetlerinden ve andlaşma için öngördüğü değişiklikten haberdar edecektir”.

²³⁷ Uzun, **Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Sübjektif Sona Erme Nedenleri**, s.53.

²³⁸ Beklenilmeyen bir durum meydana geldiğinde bazı yasal sistemler pacta sunt servanda ilkesini andlaşmaları sonlandırmada çok az bir esneklikle uygulamakta (yalnızca mücbir sebepler/ force majeure veya fiziksel ve yasal imkansızlık /physical and legal impossibility söz konusuysa) veya en azından andlaşmayı değişen koşullara göre uyarlamaktadır. Bazı yasal sistemler de tarafların lehine olacak şekilde andlaşmanın sonlandırılmasına imkan sağlamaktadır. Bu iki farklı sistemin ılımlı şekilde harmanlandığı üçüncü tür yasal sistemlerde ise andlaşmalar, sık sık tarafların andlaşmayı imzalamalarındaki amaca göre yorumlanmaktadır. Şüphesiz bahsedilen bu son sistem daha makul ve yerinde görülmektedir. ‘Beklenilmeyen durum’ ifadesinin karşılığı olarak üç terim (frustration, impossibility, changed circumstances) kullanılmakla beraber terimlerin içeriğini oluşturan durum temelde aynıdır. Beklenilmeyen durumlar, herhangi bir yasal sistemde sözleşmenin akdedilmesinden sonra öngörülemeyen olayların gerçekleşmesi, yasal veya fiziksel olarak sözleşmenin uygulanmasının imkansız hale gelmesi veya sözleşme taraflarının belirli yararlarının zarar görmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır; Hossein Fazilatfar, “The Impact of Supervening Illegality on International Contracts in A Comperative Context”, **The Comparative and International Law Journal of Southern Africa**, Vol. 45, No. 2(July 2012), s. 158-159.

yönelik geliştirilen mekanizmalar, andlaşma taraflarınca gerçekleştirilen eylemlere odaklanmıştır. VAHS m.61 ve m.62 bu geliştirilen mekanizmalara örnek teşkil etmekte olup sırasıyla, andlaşmanın uygulanmasının imkansızlığının ve andlaşmanın akdedilmesi sırasında öngörülen koşullardaki değişikliklerin andlaşmaların sona erme nedeni yapılabileceğini belirtmektedir²³⁹.

VAHS m.61'e göre, uluslararası bir andlaşmanın uygulanması içinvarlığı zorunlu bir nesnenin kalıcı olarak kaybolması veya yok olması nedeniyle bir devletin andlaşmaya dayalı herhangi bir yükümlülüğünü yerine getirmesi imkansızhale gelirse, ilgili devlet bu sebeple andlaşmayı sona erdirebilir²⁴⁰. Diğer bir deyişleandlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi olanaksız hale gelmişse, bu imkansızlıkbir sona erme sebebi olabilir. Andlaşmanın uygulanmasının geçici bir süreliğine imkansız hale gelmesi durumunda ise söz konusu imkansızlık, ilgili andlaşmanın sadece askıya alınması için bir neden olabilir.

VAHS m.61'de hüküm altına alınan sonraki imkansızlık nedeniyle bir andlaşmanın uygulanamaz hale gelmesi uluslararası mahkemeler tarafından şimdiye kadar yalnızca iki kez ele alınmış ve uyuşmazlıkların çözümünde haklı bir gerekçe olarak kabul görmemiştir. Konuya ilişkin uyuşmazlıklardan biri 1991 tarihli LAFICO- Burundi hükümeti davasıdır. Libya hükümeti ile Burundi hükümeti1975 yılında bir andlaşma akdederek, Libyan Arab Republic- Burundi Holding Company (HALB) adlı şirketi kurmuştur. Şirketin kuruluş amacı, Burundi ekonomisinin belirli sektörlerinde faaliyet gösteren şirketlere yatırım yapmak olarak belirlenmiştir. 1981 yılında Libya, HALB şirketindeki hisselerini LAFICO (Libyan Arab Foreign Investment Company) adlı şirkete devretmiştir. 1989 yılında Burundi, Libya ile diplomatik ilişkilerini koparma, Burundi'de ikamet eden tüm Libya vatandaşlarını

²³⁹ VAHS'de şartlar değiştiğinde iki ana çıkış hükmü çerçevesinde bir uluslararası andlaşmanın sonlandırılması mümkündür. VAHS m.62 hükmüne göre şartlardaki köklü değişiklikler nedeniyle andlaşmanın sona erdirilebilmesi taraflar açısından klasik bir çözüm iken istisnai olarak, VAHS m.61 de taraflara, sonradan andlaşmanın uygulanmasının imkansızlığına dayanarak andlaşmayı sona erdirmeye imkanı sunmaktadır; Christina Binder, "Stability and Change in Times of Fragmentation: The Limits of Pacta Sunt Servanda Revisited", **Leiden Journal of International Law**, Vol.:25, Issue: 4, 2012, s.909- 912.

²⁴⁰ Henriksen, **A.g.e.**, s.58.İmkansızlığın bir andlaşmanın sona erme sebebi olarak ileri sürülebilmesi için aranan iki koşul, andlaşmanın uygulanması açısından vazgeçilmez nitelikteki bir nesnenin varlığı ve bu nesnenin kalıcı şekilde ortadan kalkması veya tahrip edilmesidir; Taslim Olawale Elias, **New Horizons in International Law**, Hollanda, Springer, 1980, s.44

sınır dışı etme ve Burundi topraklarına girişlerini yasaklama kararı almıştır. Söz konusu kararın bir sonucu olarak, HALB şirketinde üst düzey yönetici konumunda iki Libya vatandaşının kırk sekiz saat içinde Burundi'den ayrılmaları gerekmektedir. Bu durum üzerine LAFICO şirketi ve Burundi hükümeti temsilcileri bir toplantı yapmışlardır. Toplantıda LAFICO şirketi, HALB'in faaliyetlerine devam etmesine ilişkin arzusunu dile getirirken Burundi hükümeti HALB'in tasfiye sürecine girme isteğini dile getirmiştir. Sonrasında LAFICO şirketi ile Burundi hükümeti meselenin tahkime taşınması hususunda anlaşma sağlamıştır. Burundi hükümetinin iddiaları, alınan önleminin barış ve güvenlik tehlikesine karşı kendisini korumak için bir araç niteliğinde olduğu şeklindedir. Mahkeme ise öncelikle, sınır dışı etme kararının uluslararası teamül hukukunun ihlali olup olmadığını; devamında Burundi hükümeti tarafından alınan tedbirin, 1975 tarihinde akdedilen andlaşmanın 15. maddesinin ihlali olup olmadığı sorusuyla ilgili olarak, tedbirin mücbir sebepler (force majeure) veya bir devlet zorunluluğu (state of necessity) ile gerekçelendirilip gerekçelendirilemeyeceğini değerlendirmiştir. Sonuç itibarıyla mahkeme, Burundi hükümeti tarafından alınan tedbirin yasal bir dayanağının olmadığını VAHS 61/2 hükmü çerçevesinde ele almıştır.

Bir diğer uluslararası karar olan Gabcikovo- Nagymaros davasında da UAD, Macaristan'ın Slovakya ile yapılan 1977 anlaşmasının temel amacının kalıcı olarak ortadan kalktığı ve bu nedenle andlaşmanın gerçekleştirilmesinin imkansız olduğu şeklindeki iddialarını; 1977 tarihli andlaşmanın özellikle 15, 19 ve 20. maddelerinin taraflara her aşamada gerçekleştirilecek görüşmeler aracılığıyla, meydana gelen ekonomik ve coğrafi zorluklar için yeni düzenlemeler yapma imkanı sunduğunu fakat şartlarda meydana gelecek değişikliklerin öngörülemez nitelikte olması gerektiğini; eğer ortak yatırımın gerçekleşme ihtimalinin olmaması gibi bir durum ortaya çıkmışsa bunun temel sebebinin, bizzat Macaristan'ın ilgili andlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklandığını belirtilerek yerinde bulunmamıştır²⁴¹.

²⁴¹ Aksar, **Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk**, s.147, Kararın detayları için bkz: 209 numaralı atıf.

VAHS m.61/2'ye göre andlaşmalardaki esaslı değişikliklerin, değişikliğe başvuran tarafın ya andlaşmadan doğan bir yükümlülüğünü ya da andlaşmanın diğer tarafına karşı herhangi bir milletlerarası yükümlülüğünü ihlal etmesinin neticesi olması durumunda, andlaşmaların sona erme sebebi olarak ileri sürülebilmesi mümkün değildir²⁴².

G. Andlaşma Şartlarında Esaslı Değişikler

Uluslararası andlaşmalar genellikle, andlaşmanın akdedilmesi için gereken koşulların değişmeden kalacağı varsayımına dayanarak oluşturulmaktadır. Tarafların ortak beklentileri andlaşmalar aracılığıyla belirlenmekte vepacta sunt servanda ilkesi çerçevesinde bu ortak beklentilerin koruma altına alınması amaçlanmaktadır. Ancak pacta sunt servanda ilkesinin koruyuculuğunun etkisi, akdedilen tüm andlaşmaların süresiz olarak dokunulmaz kalmasını sağlamak şeklinde yorumlanmamalıdır.

Bir uluslararası andlaşmanın akdedilmesi sırasında mevcut olan koşullar değiştiğinde ve tarafların andlaşmayla taahhüt ettikleri yükümlülükler aşırı derecede külfetli hale geldiğinde devletlerin barışçıl yollarla, 'rebus sic stantibus' teorisi çerçevesinde andlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerden muaf tutulması söz konusu olabilir. Ancak uluslararası hukukçular arasında bazen "clausula rebus sic stantibus" olarak adlandırılan doktrin, günümüze dek uzanan pek çok tartışmanın konusunu oluşturmaktadır. Genel kanı, andlaşma şartlarında meydana gelen her türlü değişikliğin andlaşmanın bağlayıcı gücünü sona erdirmediğinin kabulü olmakla birlikte, hangi değişikliklerin bu tür bir etkide bulunacağına ilişkin geniş çapta farklı görüşler mevcuttur²⁴³.

²⁴² State of Necessity in International Law: A Study of International Judicial Cases, (Çevrimiçi), <http://www.law-kobegakuin.jp/~jura/law/files/34-4-04.pdf>, 25.12.2019, Binder, A.g.m., s.913-914.

²⁴³ Grotius, Pufendorf ve Vattel gibi Erken Klasik Dönem-Klasik Dönem düşünürlerinin konuya ilişkin görüşleri, değişikliğin uluslararası andlaşmaların bağlayıcı gücü üzerinde etkisinden bahsedilebilmesinin ancak, tarafların bu durumu referans alarak andlaşmaya taraf olduklarında ve sürekliliğin andlaşma yükümlülüklerin üstlenilmesini sevk eden belirleyici bir faktör şeklinde öngörüldüğü durumlarda mümkün olduğu şeklindedir. Alman hukukçu Klüber de benzer ifadeler kullanarak ister andlaşmanın doğasından kaynaklansın ister andlaşmada açıkça belirtilsin, andlaşmanın geçerliliğinin taraflarca gerekli olduğu varsayılan esaslı değişiklik oluşturan durumlarda sona ereceğini ifade etmiştir. Teoriye ilişkin ikinci bir görüş, değişikliklerin zorunlu, temel veya hayati nitelikte olması gerektiği şeklindedir. Bu görüşü benimseyenlerce değişiklikler, önemli-önemsiz, temel nitelikte olan-olmayan şeklinde kategorize edilmiştir. Bu tür bir kategorize bir nevi,

UHK'nın BM'ye sunduğu 1966 tarihli Andlaşmalar Hukukuna ilişkin taslak maddeler çalışması m.59'da, bir uluslararası andlaşmanın imzalandığı tarihte meydana gelen beklenmedik temel değişikliklerin, aşağıdaki koşullar mevcut olmadıkça andlaşmayı sona erdirmek veya andlaşmadan çekilmek için gerekçe olmayacağı ifade edilmiştir;

- 1) Bu koşulların varlığı, tarafların anlaşmayla bağlı kalması konusunda mutabakata varılması için önemli bir temel oluşturduysa,
- 2) Değişiklik gelecekte, ilgili anlaşma mucibince uygulanması gereken yükümlülüklerin kapsamında köklü bir değişikliğe yol açıyorsa²⁴⁴.

Doktrinin içeriğinin sınırlandırılması açısından ele alınabilecek bir uluslararası karar olarak Savoy bölgesinin tarafsızlaştırılmasına ilişkin Fransa ve İsviçre arasındaki uyuşmazlık, rebus sic stantibus doktrininin esaslarının değerlendirilmek üzere Uluslararası Daimi Adalet Divanının (the Permanent Court of International Justice) önüne gelen tek dava olması sebebiyle önem arz etmektedir²⁴⁵. 1815 Andlaşmaları ile Fransa'nın bir kısmında İsviçre yararına bir serbest bölge

meydana gelen değişiklikleri gerekli ve gerekli olmayan değişiklik şekline dönüştürme girişimidir. Çok sayıda hukukçu bu görüşü desteklemektedir. Bu düşüncüyü benimseyen Oppenheim, görüşünü; *"Andlaşma koşullarında meydana gelen hayati değişikliklerin, bir tarafın andlaşma yükümlülüklerinden muaf tutulmayı talep etmesini haklı kılacak bir gerekçe olduğu neredeyse evrensel bir gerçektir"* şeklinde dile getirirken, L. H. Woolsey doktrini tanımladıktan sonra, akit tarafların kötüye kullanma olasılığı nedeniyle sadece hayati değişikliklerin bu tür bir etkisi olduğunu ifade etmiştir. Uygar devletlerin çoğu rebus sic stantibus ilkesini savunmaktadır ve tüm andlaşmaların doğasında bu ilkenin zımni olarak var olduğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte ilkeye çok istisnai durumlarda başvurulabileceği ve andlaşma koşullarında meydana gelen her türlü değişiklikte devletlerin bu ilkeden faydalanmalarının onları haklı göstermeyeceği kabul edilmektedir. Üçüncü bir görüş de meydana gelen değişikliklerin andlaşmanın sona ermesini gerektirecek bir nitelikte olup olmadığını test ederek bir sonuca ulaşır. Koşullarda bir değişiklik meydana geldikten sonra andlaşmanın yerine getirilmesinin taraflardan biri için zarar verici olması, söz konusu tarafın sözleşmeyi feshetme hakkına sahip olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Görüldüğü üzere, uluslararası hukukçular arasında devletlerin belirli durumlarda ilkeye başvurma hakkının olduğu kabul edilmekteyken izlenecek prosedür konusunda da ciddi görüş farklılıkları mevcuttur; "Article 28. Rebus Sic Stantibus", *The American Journal of International Law*, 1935, s.1098-1102 (Çevrimiçi) <https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/article-28-rebus-sic-stantibus/5D3E2B71303C92CFDA81FCCED7FBC679>, 29.02.2020.

²⁴⁴ Andlaşma şartlarında meydana gelen her türlü değişiklik andlaşmanın sona erdirilmesinde veya en azından tadilinde gerekçe olarak başvurulabilecek bir neden değildir. Koşullarda meydana gelen değişiklik, ilgili andlaşmanın uygulanmasını bir manada imkansız hale getirmedikçe andlaşmanın sona erdirilmesinde gerekçe olarak dikkate alınmayacaktır; Ayman Salama, "The Principle of Fundamental Change in Circumstances and Its Impact on the Nile Basin Agreements", *African Perspective*, Vol.:11, Issue: 39, 2013, s.38.

²⁴⁵ Yukarı Savoy ve Gex Serbest Bölgeleri Davası/ 1929-1932, (Çevrimiçi) http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1932.06.07_savoy_gex.htm 29.01.2020.

oluşturulmuştur. Uyuşmazlığa konu olayda Fransa, bu bölgenin iptalinde gerekçe olarak ilkeye başvurmuş, İsviçre ise bölgesel haklar için ilkeye başvurulamayacağını ileri sürmüştür. Divan, Fransa'nın konuya ilişkin argümanlarının gerçekleri yansıtmamasından dolayı rebus sic stantibus ilkesiyle bağlantılı, teorinin uluslararası hukukun bir kuralı olarak ne ölçüde değerlendirilebileceği gibi herhangi bir sorunu incelemenin gereksiz olduğuna karar vermiştir. Bununla birlikte Mahkeme, 1932'de İsviçre'nin lehine karar vermesine rağmen ilkenin Fransa'nın iddiaları için geçerli bir temel olabileceği fikrini reddetmemiştir. Lauterpacht'in bu karara ilişkin yorumu, *"Mahkemenin, bir koşul değişikliğinin anlaşma yükümlülüğünün devamı üzerinde etkisi olabileceği ilkesini (ne ölçüde söylemeyi reddetse de) kabul etmeye hazır olduğu açıktır."* şeklinde olmuştur²⁴⁶.

Uluslararası hukukta VAHS m.62 ve UHK'nın 1966 tarihli Andlaşmalar Hukukuna ilişkin taslak maddeler çalışması m.59 ile ilişkilendirilebilecek rebus sic stantibus ilkesi, andlaşma şartlarında meydana gelen beklenmedik bir değişikliğin antlaşmanın temelini etkilemesi halinde, andlaşmanın tek taraflı sona erdirilmesini düzenlemektedir²⁴⁷. 1966 tarihli komisyon taslağının 59.maddesi bu hakkın

²⁴⁶ 1925 tarihli Bremen- Prusya davasında da Alman Yüksek Mahkemesi tarafından verilen kararda doktrine ilişkin benzer yorumlar yer almıştır. 1904 yılında Bremen, Prusya ile yapılan bir andlaşmanın gözden geçirilmesini talep etmiştir. Bölgenin belirli bölümlerinin taraflar arasında mübadelesine ilişkin andlaşma, Bremen tarafından kabul edilmiş kısmın münhasıran limanlar ve seyrüsefer için kullanılmasını, Bremen'in balık avını veya ticaretini kolaylaştıracak herhangi bir çalışmadan kaçınması gerektiğini öngörmektedir. Bremen ise koşullarda meydana gelen bazı değişiklikler nedeniyle bu kısıtlamaların değiştirilmesini talep etmiştir. İddiası, akdedilen andlaşmanın temel amacının deniz ticaretini geliştirmek olduğu ve andlaşmanın temelini oluşturan ilişkilerin Versay Andlaşmasının bir sonucu olarak değiştiği şeklindedir. Mahkeme'den, bu tür andlaşma hükümlerini iptal etmesini, sınırlandırmasını veya değişen koşullara göre uyarlamasını talep etmiştir. Prusya tamamen değişen koşullar nedeniyle andlaşmanın feshedilebileceğini kabul etmekle birlikte tarafların tümünün rızası olmadıkça bir andlaşmanın feshedilebileceği veya değişen şartlara uygun olarak uyarlanabileceği fikrini reddetmiştir. Mahkeme ise pek çok uluslararası hukukçunun konuya ilişkin görüşlerini dikkate alarak "değişen koşullar nedeniyle anlaşmanın fesih olasılığının yani "clausula rebus sic stantibus" ilkesinin, kısmen de olsa uluslararası hukukta geniş anlamda tanındığı" sonucuna ulaşmıştır. Mahkeme doktrinin genel uygunluğunu tartışmamakla birlikte, Bremen ve Prusya arasındaki anlaşmanın kapsamı ve amacı göz önüne alındığında Bremen'in iddiasının kabul edilemez olduğunu gerekçe göstererek kuralın temelini belirlemekten kaçınmıştır; Article 28. Rebus Sic Stantibus", **The American Journal of International Law**, s.1105, Mukaddes Korkmaz Sürer, "1966 Andlaşmalar Hukuku Taslak Maddeleri ve Şerhi", **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.4, S.1, 2018, s.185.

²⁴⁷ Snjólaug Árnadóttir, 'Termination of Maritime Boundaries Due to a Fundamental Change of Circumstances', **Utrecht Journal of International and European Law**, 2016,32(83), s.94–111s.95. Rebus sic stantibus teorisi, pacta sunt servanda ilkesinin istisnasıdır. 1969 tarihli VAHS m.62'de uluslararası andlaşmaların sona ermesinde bir neden olarak rebus sic stantibus prensibine hangi koşullarda başvurulabileceği, bir anlamda bu ihtiyacın karşılanması amacıyla düzenlenmiştir; Barış

kapsamını sınırlandırmayı amaçlamakla birlikte, uluslararası hukukta konuya ilişkin şimdiye kadar ortaya koyulan en kapsamlı ve devletlere münhasır yetki veren düzenlemedir.

Rebus sic stantibus ilkesinin işlevsellik kazanabilmesi için öncelikle uluslararası bir andlaşmanın akdedilmesi sırasında öngörülen şartlarda esaslı değişiklikler meydana gelmelidir. Bazı devletler tarafından, etkide bulunduğu alanın genişliğiyle paralel olarak özellikle ekonomik ve bilimsel alanlarda hayati nitelik taşıyan değişiklikler, sanayi ve arz dengesini büyük ölçüde değiştirebilecek nitelikteki gelişmeler şeklinde yorumlanmıştır²⁴⁸. Örneğin 1974 tarihli Birleşik

Cihan Cantürk, Ed. Burak Huysal, Uluslararası Hukukta Andlaşmaların Sona Erdirilmesi Kurumunun Bir Dayanağı Olarak “*Rebus Sic Stantibus*” İlkesi, **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.:10, S.133-134, 2015, s.87, John P. Bullington, “International Treaties And The Clause “Rebus Sic Stantibus”,” **University of Pennsylvania Law Review and American Law Register** , Vol.:76, 1927, s.153.

²⁴⁸ Cantürk, A.e., s.89. Pek çok devlet tarafından, hızla gelişen bir uygarlaşmanın sonucu olarak önemli ekonomik ve siyasi değişikliklerin önceden öngörülemedikleri zamanlarda, andlaşmaların uyarlanması ve sona erdirilmesinde başvurulabilecek bir neden olduğu iddia edilmiştir. Bazı uluslararası hukukçular tarafından da bu görüşe benzer ifadeler kullanılmış ve koşullar değiştiğinde koşulların değişmesinden hoşnut olmayan tarafın, andlaşmayla yerine getirmeyi öngördüğü yükümlülüklerle bağlı olmayacağı, tek taraflı olarak ilgili andlaşmayı sona erdirebileceği ileri sürülmüştür. Nitekim Bullington’a göre rebus sic stantibus ilkesi, andlaşma imzalandığı sırada mevcut iktisadi veya siyasi durumda önemli olarak nitelendirilebilecek bir değişiklik meydana geldiğinde taraflardan birinin ilgili andlaşmayı feshedebilmesi anlamına gelmektedir. Devletlerin de bu düşünce çerçevesinde hareket ettiklerini gösteren birer somut örnek olarak; Rusya’nın 1870 yılında bir bildirimle Karadeniz’in tarafsızlaştırılması nedeniyle 1856 tarihli Paris Andlaşmasından çekilmesinde bu ilkeye dayanması, 1919 yılında Fransa hükümeti tarafından Savoy’un tarafsızlaştırılmış bölge olmasına ilişkin 1815 Andlaşmalarının sona erdirilmesinde, söz konusu andlaşma şartlarının artık gerçek koşullara karşılık gelmediğinin iddia edilmesi ve Berlin Andlaşması ile kendisine Bosna’nın işgal ve yönetim hakkı tanınan Avusturya- Macaristan tarafından 1908 yılında, Bosna’nın ilhak edilmesi için gerekçe olarak rebus sic stantibus ilkesine başvurulması gösterilebilir. İsviçre’nin Almanya ve İtalya ile imzalanan 1909 tarihli Saint Gothard demiryolu tüneline ilişkin andlaşmanın uyarlanmasına ilişkin Almanya’nın da rıza gösterdiği talebini rebus sic stantibus prensibine dayandırması, Çin’in 1926 yılında 1865 Sino-Belgian Andlaşmasını, koşulların değişmesi gerekçesiyle, zaman zaman andlaşmaların gözden geçirilmesini mümkün kılan Milletler Cemiyeti Sözleşmesi’nin 19.maddesine atıfta bulunarak feshetmesi, konuya ilişkin verilebilecek diğer örneklerdir. Bu tür gerekçelendirmeler nedeniyle rebus sic stantibus prensibinin andlaşma şartlarının değişmesinden memnun olmayan tarafa verdiği hakların kapsamı uluslararası hukukta tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Çağdaş uluslararası hukukçular tarafından da prensibin sadece değişen andlaşma şartlarından memnun olmayan tarafa andlaşmayı sona erdirmeye, askıya alma, andlaşmadan çekilme veya değişen koşullara göre uyarlanmasını talep etme hakkı verdiği ifade edilmiştir. Fakat çağdaş uluslararası hukukçular bu hakkın, Rusya veya Avusturya- Macaristan’ın yaptığı gibi andlaşma yükümlülüklerinin bağlayıcı olmadığına ilişkin tek taraflı bildirimlerden ziyade, ilk olarak andlaşmanın yeniden gözden geçirilme nedenleri değerlendirilerek ve diğer taraflara danışılarak kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir; J. W. Garner, “The Doctrine of Rebus Sic Stantibus and the Termination of Treaties”, **The American Journal of International Law**, Vol. 21, No. 3, 1927, s.510-515, Maria Adele Carrai, “China’s Unilateral Abrogation Of The Sino- Belgian Treaty”, Ed. Michael Ng, Zhao Yun, **Chinese Legal Reform and the Global Legal Order: Adoption and Adaptation**, Cambridge University Press, 2017, s.272, Halis Ayhan, **Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda**

Krallık- İzlanda Balıkçılık Yetki davasında (Fisheries Jurisdiction Case/ United Kingdom v. Iceland) İzlanda, ekonomisi açısından balıkçılığın hayati önemine dikkat çekerek İzlanda'yı çevreleyen sularda balık avlama tekniklerindeki gelişmelerin iki devlet arasında imzalanan andlaşma(1961 tarihli Mektup Teatisi) şartlarında, balık kaynaklarının giderek kötüye kullanılmasından kaynaklanan köklü değişikliklere neden olduğunu ileri sürmüştür²⁴⁹.

Andlaşmaların sona erdirilmesi, askıya alınması veya andlaşmadan çekilme için şartlarda meydana gelen esaslı değişikliklere gerekçe olarak başvurulamayacağı istisnai durumlar, VAHS m.62/2-a ve b'de hüküm altına alınmıştır. Maddeye göre andlaşmanın bir sınırı tesis etmesi veya şartlarda meydana gelen değişikliklerin, değişikliğe başvuran tarafın herhangi bir uluslararası yükümlülüğünü ya da andlaşmadan kaynaklanan bir yükümlülüğünü ihlal etmesinin neticesi olduğu durumlarda, değişiklikler andlaşmaların sona erdirilmesinde bir neden olarak ileri sürülemeyecektir²⁵⁰. Dolayısıyla uluslararası arenada kabul edilmesine ve

Şartların Esaslı Değişikliği İlkesi, Ankara, Adalet Yayınevi, 2018, s.20. Bunun yanı sıra rebus sic stantibus ilkesinin uygulanabilmesi için aranan koşullardan biri, şartlarda meydana gelen değişikliklerin varlığının andlaşmanın diğer tarafları veya bir yargı organı tarafından kabul edilmesidir. İlke olarak koşulların değiştiğini ileri süren tarafın ilgili andlaşmayı tek taraflı sona erdirmeye hakkına sahip olmadığı düşünülmektedir; Pazarcı, “Ege Adalarının Lozan ve Paris Andlaşmalarıyla Saptanan Askerden Arındırılmış Statüsü Değişmiş midir?”, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/38306>, s.208, 15.01.2020.

²⁴⁹İzlanda'nın tek taraflı olarak 12 deniz mili olan balıkçılık bölgesini bu sebeple 50 deniz miline çıkarması Birleşik Krallık tarafından andlaşmanın ihlali olarak yorumlanarak uyuşmazlık UAD'ye taşınmıştır. UAD ise andlaşma şartlarındaki değişikliklerin bir andlaşmayı sona erdirmeye sebebi olabilmesi için, andlaşma ile taahhüt edilen yükümlülüklerin kapsamında öngörülemeyen köklü değişiklikler meydana getirmesi gerektiğini belirtmiştir. Divan tarafından İzlanda ve Birleşik Krallık arasında imzalanan andlaşma yükümlülüklerinin ise andlaşma akdedildiği sırada ne ise o şekilde kalmaya devam ettiği ifade edilerek andlaşmanın şartlarında esaslı bir değişikliğin olmadığı gerekçesiyle andlaşmanın geçersizliği iddiaları reddedilmiştir; Fisheries Jurisdiction Case (United Kingdom of Great Britain v. Iceland) I.C.J Reports 1973,

(Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/en/case/55/judgments> 13.01.2020.

²⁵⁰İlk olarak UHK özel raportörü Waldock, 1963 tarihli andlaşmalar hukuku taslak çalışmaları sırasında sunduğu ikinci raporunda, bölgesel ya da sınırlarla ilgili andlaşmaları veya hükümlerini feshetmek amacıyla şartlarda esaslı değişikliklere bir gerekçe olarak başvurulamayacağını ileri sürmüştür. UHK Komisyon üyeleri, özel raportör Fitzmaurice'in 1957 tarihli taslak çalışmasında savunduğu görüşü destekler nitelikteki bu katkıyı büyük ölçüde eleştirmişlerdir. Elias, Savoy Bölgesinin tarafsızlaştırılmasına ilişkin 1932 tarihli Yukarı Savoy ve Gex Serbest Bölgeleri Davası'nda ilkenin unsurlarını ele alırken, Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın böyle bir sınırlama getirmediğini ileri sürmüştür. Bölgesel haklara ve sınırlara saygının önemini kabul etmekle beraber, mahkemelere genel bir kural koymak yerine bireysel davalarda karar verme yetkisi tanınmasını tavsiye etmiştir. Bartos da raportörün taslak çalışmasını kabul etmedeki isteksizliğini, son zamanlardaki örneklerin, sınır çizgilerinin andlaşmaların akdedilmesi sırasında mevcut olan ancak sonradan değişen koşullar çerçevesinde tam olarak çizilebileceğini gösterdiğini belirterek ifade etmiştir. Waldock ise çalışmasının ikinci paragrafında yer alan bu görüşteki amacın, yürürlükteki tüm

geçerliliğini sürdürmesine rağmen, ilkeye andlaşmaların sona erdirilmesinde bir gerekçe olarak başvurulmasının VAHS sonrası dönemde sınırlamalara tabi tutulduğu ve ne şekilde uygulanacağı konusunda ciddi anlaşmazlıkların olduğu görülmektedir²⁵¹.

Gabcikovo- Nagymaros Davasında Macaristan'ın 1977 tarihli Andlaşmayı tek taraflı sona erdirmeye bildirimini meşru kılmak için ileri sürdüğü gerekçelerden biri de ilgili andlaşma koşullarında köklü değişiklikler meydana geldiği iddiasıdır. UAD ise nihai kararında öncelikle, andlaşmanın yapıldığı şartlarda köklü değişiklikler olmasının örf-adet kuralı niteliğinde olduğunu ve VAHS m. 62 hükmünü de mevcut örf adet kuralını yazılı hale getiren bir düzenleme olarak kabul ettiğini belirtmiştir. Siyasi yapıda meydana gelen radikal bir değişikliğin varlığı Divan tarafından kabul edilmekle beraber kararda, andlaşma ile bağlanma rızasının temeli ile andlaşmanın konu ve amacının Tuna Nehri üzerinde baraj yapımı, enerji üretimi ve nehrin ıslahı ve ulaştırmada kullanılması olduğu, bu sebeple siyasi yapıda meydana gelen esaslı değişikliğin andlaşmada belirtilen yükümlülükleri ifa etmeyi engeller nitelik taşımadığı ifade edilmiştir. Divan ayrıca projenin gerçekleştirilmesinin ekonomik açıdan sağlayacağı yararın azalmasını, tarafların yükümlülüklerini yerine getirmemesi bakımından esaslı bir neden olarak değerlendirmemiştir. Ayrıca çevre hukukundaki gelişmelerin önceden öngörülemediğine ilişkin iddiaları da yerinde bulunmuş ve ilgili andlaşmanın 15,19 ve 20. maddelerinin, şartlardaki değişime uyum sağlamak üzere tasarlandığını, tarafların bu tür durumlarda belirtilen hükümlere başvurmalarının mümkün olduğunu ifade etmiştir²⁵².

andlaşmaları değil; yalnızca bölgesel veya bir sınırı belirleyen andlaşmaları hariç tutmak olduğunu; bu hariç tutmadaki amacın ise söz konusu andlaşmaların süreklilik gerektiren andlaşmalar kategorisinde yer almasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Sonuç olarak, sınır oluşturan andlaşmalar tam olarak uygulanıp uygulanmadıklarına bakılmaksızın, tek taraflı fesih veya askıya alınmaya tabi olmayacaktır. Yukarı Savoy ve Gex Serbest Bölgeleri davasında İsviçre'nin bölgesel haklar oluşturan andlaşmalar açısından ilkenin uygulanamayacağı şeklindeki savı, ilkenin henüz bir uluslararası belgede kanunlaşmamış olması ve öğretideki farklı görüşler, uluslararası mahkemeler tarafından rebus sic stantibus'un kısmen uygulanmasına neden olmuştur; ; Árnadóttir, **A.g.m.**, s.102.

²⁵¹ Ayhan, **A.g.e.**, s.84-85.

²⁵² Gabcikovo- Nagymaros Case /Judgement of 25 September 1997, (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-00-EN.pdf>, para.104, 26.05.2020.

H. Milletlerarası Genel Hukukun Emredici Bir Normunun Ortaya Çıkması

VAHS m.53'e göre bir andlaşmanın, akdedilmesi sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normuyla çatışması durumunda andlaşmabatıl hale gelecektir. Milletlerarası genel hukukun emredici normları, bir bütün olarak uluslararası toplumun uygulamaktan hiçbir gerekçeyle kaçınamayacağı ve ancak aynı nitelikte daha sonraki bir emredici norm ile değiştirilebileceği hususunda mutabık olunan normlardır.

Waldock'un 1963 tarihli andlaşmalar hukuku taslak çalışmaları sırasında UHK'ya sunduğu üçüncü raporda, uygulanması uluslararası hukuka uygun olmayan andlaşmaların feshedilmesine ilişkin hüküm, içeriğinde jus cogens kavramını barındırmaktaydı²⁵³. UHK ise sonrasında bu hükmün VAHS m.53'teki ana hükme ilave edilmesi gerekip gerekmediğini tartışmıştır. Nihayetinde 1963 tarihli taslak maddeler çalışmasına, emredici hükümlerle çatışan andlaşma hükümlerinin

²⁵³Kapsam olarak buyruk kuralları, doğal hukukçu Verdross'un katkılarından önemli ölçüde etkilenmiş ve geliştirilmiştir. Verdross, uygar uluslarda kabul gören ve devletlerin yükümlülükleri üzerinde bir kısıtlama teşkil eden genel ahlak ilkelerinin, uluslararası hukukta jus cogens nitelikte kurallar olduğuna inanmaktaydı. Buradan hareketle Verdross bu ilkelerin, bir devletin kendi topraklarında yasa ve düzeni sürdürmesini engelleme, nüfusunu azaltma, yurtdışındaki vatandaşlarını korumasını yasaklama veya ordusunu dış saldırılara karşı savunmasız bırakma gibi birtakım ahlaka aykırı amaçlar içeren andlaşmaları geçersiz kıldığını düşünmektedir. Uluslararası hukukta uluslararası toplumun bir bütün olarak üstün yararını karşılamak için jus cogens karaktere sahip mutlak kurallar olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle, güç kullanımının yasaklanması ve insani bir amacı olan genel uluslararası hukuk kuralları gibi, bazı jus cogens kural örneklerine atıfta bulunmuştur. Tüm bu katkılar UHK'nın Andlaşmalar Hukuku ile ilgili çalışmalarını etkileyerek VAHS m.53'te bu görüşün hüküm altına alınmasını sağlamıştır. Sonuç olarak emredici norm kavramı 1969 tarihli VAHS'nin 53. ve 64. maddeleriyle uluslararası hukukun bir parçası haline gelmiştir. Bu normların temel işlevi uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak, bireyleri korumak ve bir bütün olarak uluslararası toplumun temel değerlerini yüceltmektir. Tek taraflı eylemler ve jus cogens kuralları arasındaki ilişki, tek taraflı eylemler üzerinde milletlerarası hukuktaki emredici kuralların uygulanıp uygulanmadığına ilişkin doktrinel bir tartışmaya yol açmıştır. Uluslararası hukukçuların büyük bir kısmı, tek taraflı eylemlerin de emredici kuralların kapsamında olması gerektiğini, VAHS m.53'te hüküm altına alınan emredici normlara aykırılık yasağının sadece uluslararası andlaşmalar açısından değil aynı zamanda tek taraflı eylemleri de içine alan kapsamlı bir yasak olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle bir uluslararası hukuk kişinin iradesine dayanan herhangi bir eylem veya hukuki durum jus cogens'e uygun olmalı, aksi durumda geçersiz kabul edilmelidir. Diğer taraftan, jus cogens'in tek taraflı eylemler için uygulanamayacağını iddia ederek önceki yaklaşımı reddeden ve bu yaklaşımın sebebinin VAHS'nin sadece iki veya çok taraflı eylemlerle ilgili olduğunu; dolayısıyla tek taraflı eylemleri kapsam dışı bıraktığını savunan bazı hukukçular da vardır. Bu görüşü savunan uluslararası hukukçulara göre, tek taraflı eylemleri geçersiz saymak için jus cogens kurallara aykırılığın gerekçe olarak sunulması mantıklı görünmemektedir; Ibrahim Sief Abdel Hameed Menshawy, "Unilateral Acts and Peremptory Norms (Jus Cogens) in the International Law Commission's Work", **Review of Economics and Political Science**, Vol. 4, No. 3, 2019, s. 182-196.

ayrılabilirliğine ilişkin ikinci bir paragraf ile birlikte bağımsız bir hükmün dahil edilmesine karar verilmiştir²⁵⁴.

Buradan hareketle, taslak maddeler çalışmasına dahil edilmesine karar verilen ve yeni ortaya çıkan bir milletlerarası emredici norm ile ilgili ile olan VAHS m.64 hükmü ile milletlerarası hukuktaki mevcut emredici kurallarla ilgili olan m.53 hükmünün, birbirleriyle oldukça ilişkili olduğu söylenebilir. VAHS m.64'te düzenlenen durum, emredici buyruk kuralının mevcut bir emredici kuralı değiştirmiş olması ihtimali bir yana, daha önce mevcut olmayan bir kuraldır. Dolayısıyla VAHS m.64'te hüküm altına alınan yeni buyruk kuralı, m.53'te belirtilen şartlara uygun olarak oluşmakta ve mevcudiyet kazanmaktadır²⁵⁵.

VAHS m.53 hükmüne göre bir andlaşma, yapılması sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır. VAHS bakımından milletlerarası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak devletlerin, milletlerarası toplumunkendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı normdur.

VAHS m.64 hükmüne göre ise başlangıçta geçerli olan bir uluslararası andlaşma sonradan batıl hale gelecektir²⁵⁶.

VAHS m.71'de hem m.53 hem m.64 uyarınca uluslararası andlaşmaların batıl hale gelmesinin tarafların yükümlülükleri ve hukuki durumlarına etkisi düzenlenmiştir. Buna göre, m.53 uyarınca batıl olan andlaşmanın tarafları, genel milletlerarası hukukun emredici bir normu ile çatışan herhangi bir hükme güvenerek icra ettikleri bir işlemin sonuçlarını mümkün olduğu ölçüde bertaraf edecekler ve karşılıklı ilişkilerini emredici kurallara uygun hale getireceklerdir. VAHS m.64 uyarınca bir uluslararası andlaşmanın sona ermesinden taraflar, sona ermeden itibaren

²⁵⁴1968-1969 Viyana Konferansında kabul gören genel görüş de sonradan ortaya çıkan bir emredici normun yalnızca, bu normun olduğu andan itibaren mevcut olan andlaşmalar üzerinde etkili olabileceği şeklindedir.

²⁵⁵Villiger, A.g.e., s.793.

²⁵⁶**VAHS m.64:** "Milletlerarası genel hukukunun yeni bir emredici normunun ortaya çıkması Eğer milletlerarası genel hukukun yeni bir emredici normu ortaya çıkarsa, bu normla çatışan mevcut herhangi bir andlaşma batıl hale gelir ve sona erer."

andlaşmanın gereklerini yerine getirme yükümlüğünden kurtulmaktadır.Sona ermeden önce tarafların andlaşmanın yerine getirilmesinden doğan hak, yükümlülük veya hukuki durumlarıise söz konusu andlaşma emredici normlarla çatışmadığı ölçüde sona ermeden etkilenmeyecektir²⁵⁷.

II. ULUSLARARASI ANDLAŞMALARIN SONA ERMESİNDE İZLENECEK USUL VE SONA ERMENİN SONUÇLARI

VAHS m.65 hükmü bir uluslararası andlaşmanın geçersizliği, sona ermesi, hükümlerinin askıya alınması veya anlaşmadan çekilmede izlenecek prosedürü düzenlenmiştir. Ayrıca VAHS m.65, VAHS m.42’de yer alan andlaşmaların geçersizliği ile ilgili uyuşmazlıklarda, VAHS m.66 ve m.67 ile birlikte okunması gerektiğini öngörmektedir²⁵⁸.

VAHS m.65/1, maddenin uygulandığı durumları tanımlamakta ve ilk olarak tarafların prosedürü nasıl yürütebileceğini açıklamaktadır. Buna göre VAHS m.65/1 hükmü, taraflardan birinin andlaşmayla bağlanma rızasında ya da andlaşmanın geçerliliği, sona ermesi veya hükümlerinin askıya alınması için başvuru gerektiren bir sakatlık olduğu iddia edilendurumlarda uygulanmaktadır²⁵⁹. VAHS m.65/1’e göre andlaşmayla bağlanma rızasındaki bir sakatlığa ya da andlaşmanın

²⁵⁷ VAHS m.53 ve m.64’ün uygulanması veya yorumu ile ilgili taraflar arasında bir ihtilaf ortaya çıktığında, taraflardan herhangi biri müşterek rızalarıyla ihtilafı hakeme havale etme konusunda mutabık oldukları müddetçe yazılı bir dilekçe ile anlaşmazlığı UAD kararına sunabilir. Uluslararası yargı kararları özellikle de UAD kararları ve danışma görüşleri, uluslararası hukuktaki emredici kuralların bazı hukuki yönlerini aydınlatmada oldukça önemli bir rol oynamıştır. Nitekim Nikaragua Kararında Divan, kuvvet kullanımının yasaklanmasının uluslararası teamül kurallarından biri olduğuna dikkat çekerken bu kuralların içeriğini, niteliğini ya da etkilerini belirtmeden emredici kuralların en belirgin örneklerinden biri olduğuna değinmiştir; (Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. USA), 70 (ICJ Reports June 27, 1986), (Çevrimiçi) <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>, 06.02.2020.

²⁵⁸ Villiger, **A.g.e.**, s.805; VAHS m.65-68’de yer alan düzenlemelerin amacı, uluslararası andlaşmaların tek taraflı ve hatta keyfi şekilde sona erdirilmesini engellemek olduğundan, taraflardan birinin sadece bu düzenlemelerde yer alan prosedürü başlatması nedeniyle andlaşmanın sona ermesi anlamsız olacaktır. Esasında, bir uluslararası andlaşma sona erdirilirken taraflar yalnızca çeşitli geçersizlik ve sona erme nedenlerine başvurabilirler. Dolayısıyla yürürlükteki bir andlaşma, VAHS m.65-68’de yer alan sona ermeye ilişkin prosedür tamamlanıncaya kadar yürürlükte kalmaya devam edecektir.

²⁵⁹ Andlaşmaların sona erdirilmesinde başvuru gerektiren gerekçeler, başka andlaşmalardan ziyade VAHS kapsamında (esas olarak VAHS bölüm V’de düzenlenen m.46-64 arası hükümler) yer alan sona erme nedenleri olacaktır. Buradan hareketle VAHS m.65-68’in, VAHS’nin diğer bölümleri ile özellikle de bir andlaşmanın yorumlanması ve uygulanmasıyla ilgili uyuşmazlıklarla ilgili olmadığı çıkarımı yapılabilir; Villiger, **A.e.**, s.807.

sona erdirilmesi, hükümlerinin askıya alınması veya andlaşmadan çekilme nedenlerine başvuran taraf; iki taraflı andlaşmalarda andlaşmanın diğer tarafına, çok taraflı andlaşmalarda diğer tüm taraflara bu iddiasını VAHS m.67/1 uyarınca yazılı olarak bildirmek zorundadır.

VAHS m.78 hükmü, VAHS uyarınca herhangi bir devlet tarafından yapılacak tüm bildirimlerin kapsamıyla ilgili olmakla birlikte, m.65'teki bildirimin taşıması gereken özelliklere ilişkin üç koşul öngörmektedir:

- 1) Bildirim tarafın iddiasını sınırlamalı, diğer tarafın andlaşmayı ihlal ettiği iddiası gibi andlaşmanın yürürlüğünü askıya alma, andlaşmayı sona erdirmeye veya andlaşmadan çekilme gerekçelerini belirtir nitelikte olmalıdır.
- 2) Bildirim, andlaşma ile ilgili alınması önerilen tedbirleri (andlaşmanın geçersiz hale geldiğini, sona erdiği veya yürürlüğünün askıya alındığını) belirtir nitelikte olmalıdır²⁶⁰.
- 3) Bildirim, iddia ile önerilen tedbir arasındaki bağlantı ve orantılılığı açıklayacak nitelikte olmalıdır.

VAHS m.65/2'de açıkça, andlaşmanın diğer taraflarının bildirimle itiraz edebileceği bir süre öngörülmektedir ve bu sürenin acil durumlar hariç bildirimin alındığı tarihten itibaren üç aydan az olmaması gerektiği hüküm altına alınmıştır.

VAHS m.65/3 hükmü ise iki taraflı andlaşmalarda diğer tarafın, çok taraflı andlaşmalarda taraflardan herhangi birinin itirazda bulunması durumunda, tarafların BM Şartı'nın 33.maddesi uyarınca; görüşmeler, dostça girişim, arabuluculuk, araştırma, soruşturma, hakemlik, mahkeme, bölgesel örgütlere ve andlaşmalara başvurma ve ihtiyari diğer yollar olarak belirtilen barışçıl uyuşmazlık çözüm yollarıyla uyuşmazlığa bir çözüm bulmaları gerektiğini öngörmektedir²⁶¹. İtirazın ileri sürüldüğü tarihten itibaren 12 ay içinde bu uyuşmazlık çözüm yolları ile de bir

²⁶⁰ Bildirimin taşıması gereken bu nitelikler, VAHS m.26'da hüküm altına alınan pacta sunt servanda ve iyi niyet ilkesinden kaynaklanmaktadır; Villiger, A.e., s.808.

²⁶¹ Uluslararası hukukta ortaya çıkan uyuşmazlıkların diplomatik ve yargısal olmak üzere iki tür çözüm yolu bulunmaktadır. Görüşme, dostça girişim, arabuluculuk, uzlaştırma, araştırma ve soruşturma diplomatik çözüm yöntemleri arasında yer alırken, uluslararası hakemlik ve mahkemeler yargısal çözüm yöntemleri arasındadır; İslam Safa Kaya, "Uluslararası Örnekler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C.7, S.2/1, Y.2017, s.153-163.

sonuca ulaşamadığında ve söz konusu ihtilaf VAHS m.66'da işaret edildiği üzere m.53 ve m.64'ün uygulanması veya yorumu ile ilgili olduğunda, taraflar karşılıklı rızaları çerçevesinde yazılı bir dilekçe sunarak uyuşmazlığı UAD'ye taşıyabilir.

VAHS'nin beşinci kısmında yer alan diğer maddelerden herhangi birinin uygulanması ve yorumuyla ilgili uyuşmazlıklarda ise taraflar, BM Genel Sekreteri'ne bir talepte bulunarak, VAHS'nin Ek'inde belirtilen usul harekete geçirebilir.

VAHS m.67/2 hükmüne göre, bir andlaşmayı andlaşma hükümlerine göre veya m.65/2-3'te yer alan usule uygun olarak geçersiz ilan eden, sona erdiren veya yürürlüğünü askıya almayı öngören herhangi bir işlem, diğer taraflara iletilen bir belge ile yapılır. Hükümet Başkanı, Devlet Başkanı veya Dışişleri tarafından bu belgenin imzalanmaması durumunda belgeyi ileten temsilciden yetki belgesi ibraz etmesi istenebilir.

Geleneksel olarak uluslararası hukukta geçersizlik nedenleri mutlak ve nispi olarak ikiye ayrılmaktadır. Mutlak geçersizlik nedenlerinin varlığı durumunda andlaşma baştan itibaren hükümsüz iken diğer durumlarda andlaşma gerekleri, andlaşmanın geçersizliği ilan edilinceye kadar yerine getirilir ve ancak o zaman andlaşmaya dayanarak yapılan işlemler geriye dönük olarak geçersiz sayılır. Hata, hile ve temsilcinin ayartılması gibi nispi geçersizlik nedenleri söz konusu olduğunda ise yapılan işlemler geriye dönük olarak geçersiz sayılmamakta, iptal edilinceye kadar geçerli kabul edilmektedir²⁶².

VAHS m.69-73 arası hükümler, bir uluslararası andlaşmanın geçersizliğinin, yürürlüğünün askıya alınmasının ve sona ermesinin doğurduğu sonuçlara ilişkindir. VAHS m.69 uyarınca geçersizliği VAHS'ye göre tespit edilen bir uluslararası andlaşma hükümsüzdür. Yine de geçersiz olduğu kabul edilen bir andlaşmaya güvenerek yapılan işlemlerin varlığında her bir taraf diğer taraftan, VAHS m.69/2 uyarınca, karşılıklı ilişkilerinde işlem yapılmamış olsaydı hangi durum söz konusu olacaksa mümkün olduğu ölçüde o durumun tesis edilmesini talep edebilir. Geçersizliğe başvurulmadan önce iyi niyetle yerine getirilen işlemler ise sırf geçersizlik nedeniyle hukuka aykırı hale gelmeyecektir. Fakat hile, devlet

²⁶² Villiger, A.g.e., s.856.

temsilcisinin ayartılması ve icbar edilmesi veya bir devletin tehdit yoluyla icbar edilmesinin söz konusu olduğu durumlarda, bu eylemlerin isnat edildiği devlet bakımından VAHS m.69/2 hükmü uygulanmaz.

VAHS m.70/1-a ve b, bir uluslararası andlaşmanın sona erdirilmesinin iki ana sonucunu düzenlemektedir. VAHS m.70/2 hükmü ise, çok taraflı uluslararası andlaşmalara taraf olan devletlerin özel durumuyla ilgilidir.

VAHS 70/1-a öz olarak, bir andlaşmanın sona erdirilmesinin, tarafları andlaşma gereklerini yerine getirme yükümlülüğünden kurtardığını belirtmektedir. Andlaşma yükümlülüklerinden kurtulma, sona ermeden sonra gerçekleşeceğinden, sona ermenin yükümlülükler açısından geriye dönük etkisinden bahsedilemez.

VAHS m.70/1-b hükmü ise andlaşmaların sona erdirilmesinden önce tarafların kazandıkları haklar, yerine getirmeyi taahhüt ettikleri yükümlülükler ve hukuki durumları ile ilgilidir. Buna göre andlaşmaların sona erdirilmesi, andlaşmanın icra edilmesi yoluyla tarafların kazandıkları hakları, hukuki durumları ve yükümlülükleri etkilemeyecektir. Diğer bir deyişle bir uluslararası andlaşmanın sona erdirilmesi, andlaşmanın yürürlüğü sırasında tarafların gerçekleştirdikleri işlemlerin geçerliliğini etkilemeyecek, andlaşma kapsamında sona ermeden önce edinilen hakları ortadan kaldırmayacaktır²⁶³.

VAHS m.70/1-b'nin uygulanmasıyla bağlantılı güncel bir mesele, İngiltere'nin Lizbon Andlaşması m.50 uyarınca AB'den ayrılma sürecidir. İngiltere'nin AB'den ayrıldıktan sonra AB üyesi olan devlet vatandaşları gibi AB andlaşmalarının üçüncü taraflarının, haklarını korumak için uluslararası teâmül kuralları çerçevesinde kazanılmış haklar doktrinine güvenip güvenemeyeceği tartışma konusu olmuştur. Lordlar Kamarasının raporu incelendiğinde, öncelikli olarak m.70/1-b hükmünde yer alan kazanılmış hak, hukuki durum ve yükümlülüklerin kapsamı hakkında bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir²⁶⁴.

²⁶³ Villiger, A.e., s.872-873.

²⁶⁴ Raporda ilk olarak Douglas-Scott, Lowe ve Barnard gibi önemli uluslararası hukukçuların VAHS m.70/1-b'de geçen 'taraf' kelimesinden anlaşılması gerekenin ne olduğuna ilişkin değerlendirmelerine yer verildiği görülmektedir. Douglas-Scott, taraf kelimesinin değerlendirilmesinde kritik noktanın kelimenin atıfta bulunduğu süjeler olduğunu; madde kapsamında bireylere veya şirketlere değil

Değerlendirme neticesinde Lordlar Kamarası tarafından ulaşılan sonuç, uluslararası hukukta kazanılmış haklar doktrininin İngiltere'nin AB'den ayrıldıktan sonra birliğe üye olması sebebiyle önceden sahip olduğu hakların temin edilmesine yönelik çok az koruma sağlayacağı şeklindedir. Kazanılan hakların kapsamı, Birlik üyesi olma neticesinde korunan haklarla örtüşse bile uygulanabilirliği çok düşük olan bazı sözleşmeden doğan haklarla ve mülkiyet haklarıyla sınırlıdır. Tüm bu sebeplerden dolayı Lordlar Kamarası tarafından AB'ye üye olmakla kazanılan hakları korumanın bir aracı olarak VAHS m.70/1-b hükmüne dayanılması, yanlış gerekçelere güvenme olarak değerlendirilmiştir.

Şüphesiz, andlaşmalar üzerine kurulmuş kapsamlı bir uluslarüstü kuruluştan ayrılma kararınınlamına gelen Brexit, sadece İngiltere ve AB'nin karmaşık sorunlarını değil aynı zamanda uluslararası kamu hukuku meselelerini de gündeme getirmiştir. Lizbon Andlaşmasının Birlik üyeliğinden çekilmeyle ilgili eksik kalan yönleri olmakla birlikte bir çekilme prosedürü öngördüğü açıktır. Bununla beraber VAHS m.70/1-b hükmü de geçerliliğini koruyan bir uluslararası teâmül kuralını yansıtmaktadır. Bu durumun olası sonuçlarında biri, İngiltere'nin Birlik üyeliğinden çekilmeden önce AB andlaşmaları kapsamında yerine getirmekle sorumlu olduğu finansal yükümlülüklerinin devam etmesidir²⁶⁵. Buna bağlı olarak ortaya çıkması muhtemel diğer bir önemli sonuç ise, uluslararası hukuktaki kazanılmış haklar

devletlere işaret edildiğini belirtmiştir. Barnard da VAHS m.70 hükmünün bireylerden ziyade devletlerin kazanılmış haklarıyla ilgili olduğunu ifade etmiştir. Raporda ayrıca UHK'nın VAHS m.70'e ilişkin taraf kelimesinin hiçbir şekilde "bireylerin kazanılmış hak meselesiyle ilgili olmadığı" şeklindeki yorumuna yer verilmiştir. Lowe da bu bağlamda, taraf kelimesinden anlaşılması gerekenin VAHS'ye taraf devletler olduğunu; bireylerin ve şirketlerin konvansiyona taraf olmamasından dolayı m.70/1-b'nin bunların hak, yükümlülük ve hukuki durumlarıyla ilgili hiçbir düzenleme içermediğini açıklamıştır. Ayrıca bir uluslararası andlaşma sona erdirildiğinde, yürürlüğü sırasında andlaşmadan etkilenen bireylerin ve şirketlerin hukuki durumunun VAHS kapsamında düzenlenmediğini, VAHS m.43'e atıfta bulunarak açıklamıştır. Raporun 25.sayfasında 6.kısım başlığı altında 60.maddede yer alan "*VAHS m.70/1-b hükmünde geçen 'taraf' teriminin bireyleri veya şirketleri değil devletleri işaret ettiği açıktır. Dolayısıyla müzakere edilmiş bir çözüm yolu bulunmadığı takdirde bu hükmün, hiçbir zaman İngiltere'nin Birlikten çekilmesinin bir sonucu olarak kaybedilen AB Hukuku kapsamında korunan bireysel hakları garanti altına aldığı söylenemez*" şeklindeki cümle, tüm bu görüşlerin değerlendirilmesiyle raporda ulaşılan genel kanıyı açıklamaktadır; House of Lords, European Union Committee, 10th Report of Session 2016–17,

(Çevrimiçi) <https://publications.parliament.uk/pa/ld201617/ldselect/lddeucom/82/82.pdf>, 16.02.2020.

²⁶⁵ VAHS m. 70/1-b, İngiltere'nin AB üyeliğinden doğan mali yükümlülükleri için kesin hüküm niteliğindedir çünkü ayrılmanın bu hakları ve yükümlülükleri etkilemediğini açıkça belirtmektedir; The Brexit Bill and the Law of Treaties,

(Çevrimiçi), <https://www.ejiltalk.org/the-brexit-bill-and-the-law-of-treaties/>, 16.02.2020.

doktrininin, devletlerin halefiyet senaryolarına benzer şekilde Brexit öncesi AB andlaşmalarıyla oluşturulan fiili durumları koruyacağıdır.

Lordlar Kamarası raporunda yer alan Lizbon Andlaşması m.50'nin, VAHS m.70/1-b hükmünün bir istisnası veya çekilmeye ilişkin belirli bir prosedür içermesinden dolayı VAHS'ye nazaran özel hüküm (lex specialis) niteliğinde olması ve VAHS m.70/1-b'nin İngiltere'nin AB üyeliğinden kaynaklanan mali yükümlülükleriyle ilgisiz olduğu şeklindeki tespitlere bir karşıt görüş olarak, m.50'nin tek işlevinin VAHS'de yer alan usul kurallarını değiştirmek olduğu ileri sürülmüştür. Örneğin VAHS m.56/2'de düzenlenen bir yıllık bildirim süresi Lizbon Andlaşması m.50'de iki yıla uzatılmıştır. Ayrıca Lizbon Andlaşması m.50, VAHS m.70/1-a hükmüne benzer şekilde, bildirim süresinin sonunda andlaşmalar kapsamındaki yükümlülüklerin yerine getirilmesinden kurtulmayı da teyit etmektedir.

Özetle Lordlar Kamarası raporunda belirtilenin aksine, Lizbon Andlaşması'nın, sadece Birlikten çekilme prosedürünü düzenleyen 50.maddesi kapsamında VAHS'ye göre özel hüküm niteliği taşıdığı söylenebilir. Bununla birlikte VAHS m.70/1-b'de kodifiye edilen uluslararası teamül hukuku kuralı da varlığını korumakta, herhangi bir uluslararası andlaşmadan çekilmeden önce tarafların hak ve yükümlülüklerine dokunulmadığını muhafaza etmektedir. Dolayısıyla tüm bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda ulaşılabilecek önemli sonuç, İngiltere'nin AB üyeliğinden kaynaklanan mali yükümlülüklerinin de bu kapsamda değerlendirilerek devam edeceği gerçeğidir²⁶⁶.

VAHS m.72'de bir uluslararası andlaşmanın askıya alınmasının sonuçları düzenlenmiştir. Andlaşmaların sona erdirilmesinin sonuçlarına benzer şekilde, bir uluslararası andlaşma hükümlerinin askıya alınması, askıya alma süresince tarafları karşılıklı ilişkilerinde andlaşma yükümlülüklerini yerine getirmekten kurtarır. Fakat askıya alma, taraflar arasında ilgili andlaşma ile kurulan diğer hukuki ilişkileri etkilememektedir. VAHS m.72/2 hükmü ise taraflara, askıya alma süresince andlaşmanın yeniden yürürlüğe girmesini engelleyen hareketlerden kaçınma yükümlülüğü yüklemektedir.

²⁶⁶ The Brexit Bill and the Law of Treaties, (Çevrimiçi) <https://www.ejiltalk.org/the-brexit-bill-and-the-law-of-treaties/>, 16.02.2020.

SONUÇ

Uluslararası kamu hukukunun inceleme alanının temelini, uluslararası hukuk kişileri arasındaki ilişkiler oluşturmaktadır. Uluslararası hukukta kişi, uluslararası düzeyde hak sahibi olabilen, yükümlülük altına girebilen ve haklarını uluslararası mekanizmaları harekete geçirebilmek suretiyle koruyabilen varlık olarak tanımlanmaktadır.

Uluslararası hukuk düşüncesinin kuramsal altyapısını doğal hukuk ve pozitivist anlayış oluşturmaktadır. Uluslararası hukuktaki doğal hukuk anlayışı farklı teorilerle temellendirilmeye çalışılsa da bu teorilerin özünü oluşturan düşünce, uluslararası hukuk kurallarının kaynağının, ilkeleri evrensel ve ebedi olan ideal bir düzen olduğudur. Uluslararası hukuktaki doğal hukuk anlayışının en önemli temsilcilerinden biri olan Hugo Grotius, akılcı doğal hukuk düşüncesinden hareketle, devletlerin toplum halinde yaşama eğiliminde olduğunu ve bu eğilim nedeniyle evrensel bir toplumu oluşturduğunu ifade etmiştir. Devletin iradesi, gücü ve zorunluluğunu öne çıkaran pozitivist yaklaşım da doğal hukuk anlayışına benzer şekilde, uluslararası hukukun kaynağını, devletlerin toplum halinde yaşama ihtiyacına dayandırmaktadır.

Doğal hukukçu ve pozitivist akımların varlığını devam ettirdiği modern dönemde uluslararası örgütlerin de kurulmasıyla çeşitlenen uluslararası hukuk sükeleri, uluslararası topluluk düşüncesinde değışimlere yol açmıştır. Başlangıçta tek bileşeninin devletler olduğu kabul edilen uluslararası toplum kavramı, uluslararası aktörlerin çeşitlenmesiyle birlikte ortak değerler ve çıkarlar çerçevesinde bir araya gelen farklı sükelerin oluşturduğu modern uluslararası sistemi ifade eder hale gelmiştir.

Uluslararası hukuk sükelerinden devletler ile uluslararası örgütlerin gerek birbirleriyle gerek kendi aralarında rızaları doğrultusunda bağlayıcılığı öngörülen kurallar oluşturmaların tek yolu, uluslararası andlaşmalar akdetmeleridir. Uluslararası iş birliği ve dayanışmanın artırılması, ticari, ekonomik ve kültürel

ilişkilerin sürdürülmesi ve güvenilirliğinin sağlanması açısından şüphesiz andlaşmalar, uygulamada devletler ve uluslararası örgütler tarafından tercih edilen en önemli kaynaktır. İki taraflı ve çok taraflı uluslararası andlaşmaların esas özelliği, tarafların karşılıklı rızası dâhilinde oluşturulmaları ve andlaşmaların bağlayıcı olduğuna ilişkin inancıdır. Bu bağlamda 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, büyük oranda uluslararası teâmül kurallarının konsolide edilmesi sonucu ortaya çıkan ve taraflarının yalnızca devletler olduğu andlaşmalara ilişkin en temel belgedir. Uluslararası örgütlerin taraf olduğu andlaşmalara ilişkin usul ve esaslar ise 1986 yılında imzalanan Viyana Devletler ve Uluslararası Örgütler Arasında veya Uluslararası Örgütler Arasındaki Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinde yer almaktadır.

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 26.maddesinde hüküm altına alınan pacta sunt servanda prensibi, andlaşmaların taraflar için bağlayıcı olduğunu ve andlaşma yükümlülüklerinin iyi niyetle yerine getirilmesi gerekliliğini öngörmektedir. Fakat bir uluslararası andlaşmaya taraf olmayla icra edilmesi gereken yükümlülüklerin değişen koşullar, ortaya çıkan yeni gelişmeler veya taraflardan birinin andlaşmayı ihlal etmesi gibi nedenlerle yerine getirilememesi söz konusu olabilir. Bu kapsamda, pacta sunt servanda prensibi ihlal edilmeden uluslararası andlaşmaların hangi koşullar çerçevesinde sona erdirilebileceği Andlaşmalar Hukuku'nda tartışılan konulardan biri olmuştur.

Uluslararası andlaşma metnlerinin görüşmeler ve çeşitli müzakerelerle oluşturulmasından andlaşmanın yürürlüğe girdiği evreye kadar olan süreç, birtakım prosedürlerin yerine getirilmesini gerektirmektedir. Bu prosedürlerin tamamlanmasına ilişkin işlemlerin gerçekleştirilmesinde yetkilendirilmesine gerek olmayan devlet başkanı, hükümet başkanı ve dış işleri bakanı gibi kişiler dışında yetki belgesi ibraz ederek süreci takip etme yetkisine haiz kişiler de bulunmaktadır. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi m.47'de hüküm altına alınan bir durum olarak temsilcinin yetki belgesindeki sınırlandırmalara uymaksızın işlemler gerçekleştirmesi, uluslararası andlaşmaların geçersizliğine yol açan nedenlerden biridir. Bunun dışında andlaşmanın iç hukuk hükümlerine veya uluslararası hukukta emredici kabul edilen jus cogens kurallara aykırılık teşkil

etmesi, bir devlet temsilcisinin ya da devletin kuvvet kullanma yoluyla icbar edilmesi ve hile gibi taraflardan birinin andlaşmayla bağlanma rızasının milletlerarası hukuka aykırılık teşkil edeneyylemler aracılığıyla sağlandığı durumlar da Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinde andlaşmaları geçersiz kılan nedenler olarak düzenlenmiştir. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinde tarafların andlaşmayla bağlanma rızalarını geçersiz kılan birer gerekçe olarak düzenlenen tüm bu nedenler, taraflarca andlaşma hükümlerinin geçici bir süreliğine askıya alınması gibi önlemlere başvurulmasını mümkün kılmakla birlikte iki taraflı andlaşmalarda bu önlem andlaşmanın feshi, çok taraflı andlaşmalarda ise andlaşmadan çekilme şeklinde uygulanmaktadır.

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinde yukarda değinilen andlaşmaların geçersizlik nedenleri kategorize edilmemekle birlikte, bu nedenleriniki taraflı ve çok taraflı andlaşmalara etkilerinin farklılıkları göz önüne alındığında, mutlak ve nispi geçersizlik nedenleri olarak sınıflandırılmaları mümkün gözükmemektedir. İki taraflı andlaşmalarda hem nispi hem mutlak geçersizlik nedenleri andlaşmanın bağlayıcılığını yitirmesi sonucunu doğururken çok taraflı andlaşmalarda ancak mutlak geçersizlik nedenleri bu sonucu doğurabilecek niteliktedir. Çok taraflı andlaşmalar açısından nispi geçersizlik nedenleri yalnızca belirli devletler için andlaşmanın bağlayıcılığını yitirmesine yol açacaktır. Bundan dolayı çok taraflı uluslararası andlaşmalarda, nispi geçersizlik nedenlerinin varlığını ileri sürmeyen taraflar açısından andlaşmanın bağlayıcılığı devam edecektir.

Karşılıklı rıza ile metni oluşturulan ve bağlayıcılığı kabul edilen uluslararası andlaşmaların, andlaşmanın konu ve amacının sonradan imkansız hale gelmesi, anlaşma şartlarında esaslı değişiklikler olması, taraflardan birinin andlaşmanın esaslı ihlalini oluşturacak eylemler gerçekleştirmesi veya milletlerarası hukukun andlaşma hükümleriyle çatışan emredici bir normunun ortaya çıkması vb. nedenlerle sona erdirilmesi gündeme gelebilir. Devletlerin bir uluslararası andlaşmayı sona erdirmede kullandıkları yöntemlerden en yaygın olanı, andlaşma metninde andlaşmanın sona ermesi için gerekli koşulların yer aldığı çıkış hükümlerine yer vermektir. Bununla birlikte tarafların, müşterek rızaları doğrultusunda her zaman andlaşmayı sona erdirmeleri de mümkündür. Diğer yandan, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi

m.56, devletlerin sona erme hükümlerine ilişkin müzakerelerde bulunmadığı, içeriğinde çıkış hükmü barındırmayan uluslararası andlaşmalarda uygulanacak fesih ve çekilme kurallarını düzenlemektedir. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 56.maddesi uyarınca sona erme, askıya alma veya çekilmeye ilişkin bir hüküm ihtiva etmeyen uluslararası andlaşmaların iki muhtemel durum kapsamında sona ereceği kabul edilmektedir. Bu muhtemel durumlar, tarafların fesih veya askıya alma niyetlerinin tespitinin mümkün olduğu veya andlaşmayı sona erdirmeye, askıya almaya da andlaşmadan çekilme hakkının andlaşmanın niteliğinden zımnen çıkarılabildiği durumlar şeklinde ifade edilmiştir.

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 56.maddesiyle ilişkili güncel bir mesele, İngiltere'nin Lizbon Andlaşması çerçevesinde Avrupa Birliği üyeliğinden çekilme süreci olarak adlandırılan Brexit'tir. Avrupa Birliği diğer uluslararası örgütlerden farklı olarak uluslarüstü bir niteliğe sahip olsa da, Birliğin temelini oluşturan kurucu andlaşmalar birer uluslararası andlaşmadır. Dolayısıyla ilk defa Birlik üyeliğinden çekilmeye ilişkin bir hüküm barındıran Lizbon Andlaşması (m.50), andlaşma yürürlüğe girmeden önce Birlik üyeliğinin ne şekilde sonlandırılabilceğinin mümkün olduğuna yönelik tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda Lizbon Andlaşması m.50 hükmünün Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi m.56 ve m.70/1-b düzenlemeleriyle ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda nasıl bir çekilme prosedürü öngördüğü, uluslararası andlaşmaların sona erme nedenleri kapsamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın son kısmında uluslararası andlaşmaların geçersizliği, sona erdirilmesi, askıya alınması veya andlaşmadan çekilmenin Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinde belirtilen hangi usul kuralları doğrultusunda gerçekleşeceği ve sona ermenin sonuçları aktarılmaya çalışılmıştır. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi m.69-72 arası düzenlemeler andlaşmaların geçersizliğinin, askıya alınmasının, sona erdirilmesinin veya andlaşmadan çekilmenin sonuçlarına ilişkin olmakla birlikte, bu hükümlerin ortak noktası, andlaşmayla öngörülen yükümlülükleri askıya alma süresince ya da sona erme itibarıyla kaldıracak olmasıdır. Fakat bu durum, bir uluslararası andlaşmanın yürürlüğü süresince

andlaşmaya güvenerek yapılan işlemleri, sırf andlaşmanın geçersiz sayılmasından dolayı hukuka aykırı hale getirmeyecektir.

KAYNAKÇA

Acer,Yücel,Kaya, İbrahim,	Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 9.bs., 2018.
Acer, Yücel, Kaya, İbrahim,	Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı , Ankara, Usak Yayınları, 2010.
Ackerman, David M.,	“Treaties And Other International Agreements: The Role Of The United States Senate”, A Study Prepared ForThe Committee On Foreign Relations United States Senate By The Congressional Research Service Library Of Congress , 106th Congress, 2d Session, 2001.
Akçay, Belgin, Göçmen, İlke,	Avrupa Birliği- Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2012.
Akdoğan, Erkan,	Belirsizlik Kuramı Yönünden Uluslararası Andlaşmalarda Çekinceler , Ankara, Yetkin Yayıncılık, 2018.
Akkutay, Ali İbrahim	“Anayasacılığın Uluslararası Hukuk Bakımından Uygulanabilirliğinde Dikkate Alınması Gereken Bazı Temel Hususlar”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi- Hukuk Araştırmaları Dergisi , C.24, S.1, Haziran 2018.
Aksar, Yusuf,	Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017.

Aksar, Yusuf,	Teori ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017.
Aksar, Yusuf,	“Uluslararası Ceza Mahkemesi ve ABD”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , Cilt:52, S.2, 2003.
Anghie, Anthony,	“Francisco de Vitoria ve Uluslararası Hukukun Kolonyal Kökenleri”, Çev. Umut Koloş, Milletlerarası Hukuk Bülteni , C.33, S.1, 2013.
Anlar, Güneş, Şule	“Gabcikovo-Nagymaros Davası”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , C.55, S.2, 2006.
Armstrong, David, Farrell, Theo, Lambert, Helene,	International Law and International Relations , New York, Cambridge University Press, 2012.
Árnadóttir, Snjólaug	Termination of Maritime Boundaries Due to a Fundamental Change of Circumstances’, Utrecht Journal of International and European Law , 2016,32(83)
Aust, Anthony:	Modern Treaty Law And Practice , Cambridge, Cambridge University Press, Third Edition, 2016.
Aybay Rona, Oral, Elif,	Kamusal Uluslararası Hukuk , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
Ayhan, Halis,	Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Şartların Esaslı Değişikliği İlkesi , Ankara, Adalet Yayınevi,

	2018.
Bassiouni, M. Cherif,	“A Functional Approach to General Principles Of International Law”, Michigan Journal Of International Law , Volume: 11, Issue: 3, 1990.
Besson, Samantha:	Jean D’aspremont, The Oxford Handbook of The Sources of International Law , New York, Oxford University Press, 2017.
Bilgin, Aslı:	“Avrupa Birliğinden Çekilme Hakkı: Sonun Başlangıcı Mı?” Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , C. XVIII, S.:3-4, Y.2014.
Binder, Christina,	“Stability and Change in Times of Fragmentation: The Limits of Pacta Sunt Servanda Revisited”, Leiden Journal of International Law , Vol.:25, Issue: 4, 2012.
Bodansky, Daniel M. :	“The Consept Of Customary International Law”, Michigan Journal of International Law , Volume:16, Issue: 3, 1995.
Bolintineanu, Alexandru	Treaty in the Light of the 1969 Vienna Convention”, American Journal of International Law , Vol.68, No.4, 1974.
Briggs, Herbert W.	“Unilateral Denunciation of Treaties: The Vienna Convention and the International Court of Justice”, American Journal of International Law , Volume: 68, Issue:1, 1974.

Bullington, John P.,	“International Treaties And The Clause "Rebus Sic Stantibus", University of Pennsylvania Law Review and American Law Register , Vol.:76, 1927.
Büyük, Mehmet Emin,	Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri , İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2017.
C. Neff, Stephen,	“A Short Story Of International Law”, International Law, Ed.by Malcolm Evans, New York, Oxford University Press , 2014.
Cantürk,Barış Cihan,	Uluslararası Hukukta Andlaşmaların Sona Erdirilmesi Kurumunun Bir Dayanağı Olarak “ <i>Rebus Sic Stantibus</i> ” İlkesi, Ed. Burak Huysal, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , C.:10, S.133-134, 2015.
Carrai, Maria Adele,	“China’s Unilateral Abrogation Of The Sino-Belgian Treaty”, Ed. Michael Ng, Zhao Yun, Chinese Legal Reform and the Global Legal Order: Adoption and Adaptation , Cambridge University Press, 2017.
Caşın, Mesut Hakkı,	Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları , İstanbul, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 2019.
Caşın, Mesut Hakkı,	Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma , SSM Yayınevi, Ankara, 1995.

Cheng, Bin,	General Principles Of Law As Applied By International Courts And Tribunals , New York, Cambridge University Press, 1993.
Clapham, Andrew,	Brierly's Law of Nations-An Introduction to the Role of International Law in International Relations , Amerika Birleşik Devletleri, Oxford University Press, Seventh Edition, 2012.
Conforti, Benedetto, Labella, Angelo,	An Introduction to International Law , Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2012.
Conforti,Benedetto, Labella, Angelo:	"Invalidity and Termination of Treaties: The Role of National Courts", European Journal of International Law (EJIL) , 1990.
Corten, Olivier, Klein, Pierre	The Vienna Convention on The Law of Treaties/ A Commentary , Vol. II, New York, Oxford University Press, 2011.
Crawford, James,	Brownlie's Principles of Public International Law , Birleşik Krallık, Oxford University Press, 8th Edition, 2012.
Çakmak, Cenap,	Uluslararası Hukuk: Giriş, Teori ve Uygulama Bir Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı , Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2014.
Çalı, Başak,	International Law For International Relations , New York, Oxford University Press, 2010.

Del Negro, Guilherme,	“The Validity of Treaties Concluded Under Coercion of The State: Sketching A Twail Critique”, European Journal of Legal Studies , Vol.10, No.1.
Demirel, Murat,	“Hedley Bull Perspektifinden “Uluslararası Toplum” Kavramsallaştırması ve Kurumları”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , Kış, S.3, Y.2017.
Dixon, Martin	International Law , New York, Oxford University Press, 6th Edition, 2007.
Dixon, Martin	“The Danube Dams and International Law”, The Cambridge Law Journal , Vol:57, No:1, 1998.
Dörr, Oliver, Schmalenbach, Kirsten:	Vienna Convention on The Law of Treaties A Commantary , Heidelberg, Springer, 2012.
Elias, Taslim Olawale,	New Horizons in International Law , Hollanda, Springer, 1980.
Ergüneş Duran, Ezgi,	İstanbul Sözleşmesi’nin İç Hukuk Bakımından İncelenmesi Ve Sözleşme’nin Uygulanmasında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün Rolü , T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara, 2014.
Erkiner, Hakkı Hakan,	“Uluslararası Hukuk Düşüncesinde Klâsik Öğretinin Kuruluşu: Hugo Grotius ve Postgrotien Yazarlar Samuel Von Pufendorf, Richard Zouche, Cornelius

	Van Bynkershoek ve Samuel Rachel'e İlişkin İnceleme ve Değerlendirme”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi – Hukuk Araştırmaları Dergisi , C. 18, S. 3, 2012.
Erkiner, Hakkı Hakan,	Uluslararası Topluluk Kavramı, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi-Hukuk Araştırmaları Dergisi , C. 16, S. 1–2, Y. 2010.
Evans, Malcolm David,	International Law , New York, Oxford University Press, Third Edition, 2010.
Fazilatfar, Hossein,	“The Impact of Supervening Illegality on International Contracts in A Comperative Context”, The Comparative and International Law Journal of Southern Africa , Vol. 45, No. 2(July 2012).
Fitzmaurice, Malgosia,	“The Practical Working of the Law of Treaties”, International Law , Ed.by Malcolm Evans, New York, Oxford University Press, 4th Edition, 2014.
Fox, Hazel,	Time, “History, And Sources Of Law Peremptory Norms: Is There A Need For New Sources Of International Law?”, Time, History and International Law , Ed. Matthew Craven, Malgosia Fitzmaurice and Maria Vogiatzi, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2006.
Garner, J. W.,	“The Doctrine of Rebus Sic Stantibus and the Termination of Treaties”, The American Journal of International Law , Vol. 21, No. 3, 1927.

Gomaa, Mohammed M.,	Suspention or Termination of Treaties on Grounds of Breach , The Hague, Martinus Nijhoff Publishers, 1996.
Gölcüklü, İlyas,	Hava Hukuku , İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018.
Gragl, Paul,	“The Silence of The Treaties: General International Law and European Union”, German Yearbook of International Law , Vol.57, 2014.
Gündüz, Aslan,	Milletlerarası Hukuk , Ed. Reşat Volkan Günel, Ankara, Beta Yayıncılık, 8.bs., 2015.
Günuğur, Haluk,	“Avrupa Birliği Hukukunun Uluslararası (Supranasyonal) Niteliği”, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM) 30. Yıl Armağanı “Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri” .
Hatip, Emine	“Avrupa Birliği Karar Alma Mekanizmalarında Kıbrıs Sorunu ve Sürecin Sonu Annan Belgesi”, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi , C.1, S.1, 2018.
Helfer, Laurance R.	“Terminating Treaties”, Oxford University Press Uncorrected Proof- FirstProof , 2012.

Helfer, Laurance R.	“Exiting Treaties”, Virginia Law Review , Vol. 91, No. 7 (Nov., 2005)
Henkin, Louis, Pugh, Richard Crawford, Schachter, Oscar, Smit, Hans:	International Law Cases and Materials , Second Edition, American Casebook Series, West Publishing Co., 1987.
Henriksen, Anders,	International Law , Oxford, Oxford University Press, 2017.
Horlohe, Thomas,	“The Mysterious Case of the Russian INF Treaty Violation”, Sicherheit und Frieden (S+F) / Security and Peace , Vol. 33, No. 2, 2015.
Hutchinson, David,	“The Juridical Nature of Article 7 of the Vienna Convention on the Law of Treaties”, Australian Year Book of International Law , 1996.
Jonas, David S., Saunders, Thomas N,	“The Object and Purpose of a Treaty: Three Interpretive Methods”, Vanderbilt Journal of Transnational Law , Vol.43, No.3, 2010.
Kaczorowska, Alina	Public International Law , New York, Routledge, Fifth Edition, 2015.
Karakoç, İrem:	“Uluslararası Hukukta Emredici Kural Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , C.8, S.1, 2006.
Kaya, İslam Safa,	Uluslararası Hukuk Temel Bilgiler , Ankara, Adalet

	Yayınevi, 2017.
Kaya, İslam Safa,	“Uluslararası Andlaşmalardan Çekilme Hakkı ve Uluslararası Andlaşmaların Geçici Uygulanması: Enerji Şartı Andlaşması Örneği”, International Journal of Social Science , No:44, 2016.
Kaya, İslam Safa,	“Uluslararası Örnekler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları”, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi , C.7, S.2/1,Y.2017.
Kılıçoğlu, Ahmet M.	Borçlar Hukuku Genel Hükümler , Ankara, Turhan Kitabevi, 2018.
Kirgis Jr, Frederic L:	“Some Lingerin Questions about Article 60 of the Vienna Convention on the Law of Treaties”, Cornell International Law Journal , Vol:22, Issue:3,1989.
Korkmaz Sürer, Mukaddes	“1966 Andlaşmalar Hukuku Taslak Maddeleri ve Şerhi”, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , C.4, S.1, 2018.
Ku, Charlotte, Diehl, Paul F.	International Law- Classic and Contemporary Readings , Colorado, Lynne Rienner Publishers, 1998.
Kühn, Ulrich,	“Between a Rock and a Hard Place: Europe in a Post INF World”, The Nonproliferation Review , Vol. 26:1-2.

Lauterpacht, Hersh,	International Law Volume I/General Works , Ed.by E. Lauterpacht, New York, Cambridge University Press, 2009.
Lowe, Vaughan,	International Law , New York, Oxford University Press, 2011.
Malanczuk, Peter,	Akehurst's Modern Introduction to International Law , New York, Routledge Taylor& Francis Group, Seventh Revised Edition, 1997.
McCormick, John,	The European Union Politics and Policies , Amerika Birleşik Devletleri, Westview Press, Second Edition, 1999.
Menshaw, Ibrahim Sief Abdel Hameed:	"Unilateral Acts and Peremptory Norms (Jus Cogens) in the International Law Commission's Work", Review of Economics and Political Science , Vol. 4, No. 3, 2019.
Meyersfeld, Bonita C.,	"Introductory Note To The Council Of Europe Convention On Preventing And Combating Violence Against Women And Domestic Violence", Cambridge University Press , Vol. 51, No. 1 (2012).
Moroğlu, Nazan,	Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi, 6284 Sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi", Türkiye Barolar Birliği Dergisi , , S. 99, Mart-Nisan 2012.
Nahlik, S.E.	"The Grounds of Invalidity and Termination of Treaties", American Journal of International Law ,

	American Journal of International Law , Volume 65, Issue 5, 1971.
Özkan, Gizem,	“Kadına Yönelik Şiddet- Aile İçi Şiddet ve Konuya İlişkin Uluslararası Metinler Üzerine Bir İnceleme”, Hacettepe HFD , 7(1), 2017.
Pasandideh, Shahryar,	“The End of The “INF Treaty” and The US-China Military Balance”, The Nonproliferation Review , Vol.26: 3-4.
Pazarcı, Hüseyin:	Uluslararası Hukuk , Ankara, Turhan Kitabevi, 17.bs., 2019.
Raustiala, Kal:	“Form and Substance In International Agreements”, The American Journal Of Law , Volume:99, No:3, 2005.
Rogoff, Martin A.,	The International Legal Obligations Of Signatories To An Unratified Treaty, Maine Law Review , Vol.32: 263,1979.
Rosenne, Shabtai:	The Perplexities of Modern International Law , The Hague Academy of International Law, Leiden-Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2004.
Sak, Yıldray,	“Milletlerarası Örgütlerin Milletlerarası Kişiliği Meselesi ve Avrupa Birliği’nin Milletlerarası Hukuk Kişiliği”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , C.12, Özel S., 2012.

Salama, Ayman,	“The Principle of Fundamental Change in Circumstances and Its Impact on the Nile Basin Agreements”, African Perspective , Vol.:11, Issue: 39, 2013.
Sancak, Kadir:	“21.Yüzyılda Güvenlik Sorunları: Bir Tehdit Unsuru Olarak Nükleer Silahlar”, International Journal of Social Science , Volume: 6, Issue: 8, 2013.
Schwarzenberger, Georg,	“International Jus Cogens”, 43 TEX. L. REV. (1965) .
Serozan, Rona,	Medeni Hukuk, Genel Bölüm- Kişiler Hukuku , İstanbul, Vedat Kitapçılık, 8.bs., 2018.
Shaw, Malcolm N.,	International Law , Birleşik Krallık, Cambridge University Press, Sixth Edition, 2008.
Shaw, Malcolm N.,	Uluslararası Hukuk , Ed. İbrahim Kaya, 8.bsk., Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2018.
Šimonović, Dubravka,	“Global and Regional Standards on Violence Against Women: The Evolution and Synergy of the CEDAW and Istanbul Conventions”, The Johns Hopkins University Press , Human Rights Quarterly, August 2014, Vol. 36, No. 3.
Thirlway, H.W.A.,	International Customary Law and Codification , Leiden, Cambridge University Press, 1985.
Toklu, Vefa,	Uluslararası İlişkiler , Ankara, İmaj Kitabevi, 2.bs., 2004.

Tütüncü, Ayşe Nur, Arıkoğlu, Enver, Akün, Veda Neslihan, Başkaracaoğlu, Elif	Toluner Milletlerarası Hukuk , İstanbul, Beta Yayıncılık, 2017.
Uzun, Elif:	Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Subjektif Sona Erme Nedenleri , Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.
Uzun, Elif:	Uluslararası Hukukta Andlaşmaların Esaslı İhlal Nedeniyle Sona Erdirilmesi ve Askıya Alınması , İstanbul, On iki Levha Yayıncılık, 2013.
Uzun Ertuğrul, Uzun, Elif, Şimşek, Galip Engin, Tütüncü, Ayşe Nur,	Uluslararası Hukuk I , Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012
Villiger, Mark E.,	Commentary on The 1969 Vienna Convention on The Law of Treaties , Martinus Nijhoff Publishers, Leiden- Boston, 2009.
Watts, Sir Arthur:	Oppenheim's International Law , Londra-New York, Oxford University Press, Ninth Edition/ Volume I, Ed. By Sir Robert Jennings, 2008.
Widlak, Tomasz,	"From International Society to International Community/ The Constitutional Evolution of International Law", Gdansk University Press , 2012.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Talya Şans Uçaryılmaz, Zehra Betül Ayrancı, Ecem Çeltikci Çapar, Modern Ius Gentium, Taslak Çalışma, s.1, (Çevrimiçi),

<https://independent.academia.edu/ZehraBetulAyranci/Drafts>, 04.03.2019.

Nuclear Tests (Australia v. France), Judgment, I.C.J. Reports 1974, p. 253., para.43, (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/files/case-related/58/058-19741220-JUD-01-00-EN.pdf>, 18.02.2020

Definition of Treaty, (Çevrimiçi), <https://www.britannica.com/topic/treaty>, 11.02.2019.

Anglo- Iranian Oil Co.(United Kingdom v. Iran), (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/en/case/16>, 11.02.2019.

United Nations Advisory Opinion of 11 April 1949, s.178-179, (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/files/case-related/4/004-19490411-ADV-01-00-EN.pdf>, 18.02.2020.

Legality Of The Use By A State Of Nuclear Weapons In Armed Conflict, (Advisory Opinion of 8 July 1996, 66.) (Çevrimiçi) <https://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>, 18.02.2020.

Mandelson raporunun ayrıntıları (Çevrimiçi), <http://ganiyusufoglu.blogcu.com/mendelsonraporu/2970912>, 01.03.2019.

Aegan Sea Continental Shelf Case, Summaries of Judgment, 19 December 1978, (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/files/case-related/62/6247.pdf>, 12.04.2019.

Reservation to The Convention on The Prevention and Punishment of The Crime of Genocide, ICJ Reports, 1951, s.17, (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/files/case-related/12/012-19510528-ADV-01-00-EN.pdf>, 03.05.2019.

Introduction to The Convention on The Rights of The Child, (Çevrimiçi), <https://www.unicef.org/french/crc/files/Definitions.pdf>, 04.05.2019.

Jan Klabbers, Treaties, Conclusion and Entry Into Force, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, 2006 (Çevrimiçi), <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1484#>, 05.05.2019.

Meinhard Schröder, "Treaties, Validity", **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. IV, (Çevrimiçi), <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law9780199231690-e1493>, 03.07.2019.

Maroua Declaration, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Maroua_Declaration, 20.05.2019.

Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guinea intervening), (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/en/case/94>, 21.05.2019.

Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand), (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/en/case/45/summaries>, 04.07.2019.

Yearbook of the International Law Commission, Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries 1966, Vol. II., s.245, (Çevrimiçi), https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf, 19.02.2020.

Federal Republic of Germany v. Iceland), (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/files/case-related/56/056-19730202-JUD-01-00-EN.pdf>, 27.06.2019.

Terörist Bombalamaların Ortadan Kaldırılması Hakkında Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve İçişleri ve Dışişleri Komisyonları Raporları(1/816), Dönem:21, Yasama Yılı:4, TBMM (S.sayısı:793), (Çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss793m.htm>, 18.09.2019.

The Treaty On The Non-Proliferationof Nuclear Weapons/ NPT (Çevrimiçi) <https://www.un.org/en/conf/npt/2005/npttreaty.html> ,31.01.2020.

1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi (Çevrimiçi) <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf>, 20.02.2020.

AB'nin Tarihçesi, (Çevrimiçi) https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html,15.10.2019.

The Treaty of Lisbon (Çevrimiçi), <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/5/the-treaty-of-lisbon>, 15.10.2019.

(Çevrimiçi)<https://www.ucl.ac.uk/constitution-unit/sites/constitution-unit/files/the-process-of-brexid.pdf>, 16.10.2019.

European Energy Journal, “On the Scene Brexit”, Volume 6, Issue 4, 2017, s.78 (Çevrimiçi) <https://www.ingentaconnect.com/content/ccip/eej/2017/00000006/00000004/art00010#>,29.02.2020.

Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, 1966, s.253, (Çevrimiçi) https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf, 09.12.2019.

Legal Consequences For States Of The Continued Presence Of South Africa In Namibia (South-West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970) Advisory Opinion of 21 June 1971, (Çevrimiçi) <https://www.icj-cij.org/files/case-related/53/5597.pdf>, 03.12.2019.

1966 tarihli 2145 sayılı BM Genel Kurul kararını 1970 tarihinde teyit eden, 276 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararına Rağmen Güney Afrika'nın Namibya Üzerinde Devam Eden Mevcudiyetinin Diğer Devletler Bakımından Doğurduğu Hukuki Sonuçların Değerlendirilmesine ilişkin UAD Danışma Görüşü (Çevrimiçi), <http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/hukuk.istanbul.edu.tr/wpcontent/uploads/2015/12/Namibya-davas%C4%B1.pdf>, 06.12.2019.

Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Case, Advisory Opinion (1951), I.C.J Reports, (Çevrimiçi) <https://www.icj-cij.org/files/case-related/12/4285.pdf>, 13.12.2019.

State of Necessity in International Law: A Study of International Judicial Cases, (Çevrimiçi), <http://www.law-kobegakuin.jp/~jura/law/files/34-4-04.pdf>, 25.12.2019.

“Article 28. Rebus Sic Stantibus”, **The American Journal of International Law**, 1935, s.1098-1102 (Çevrimiçi) <https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/article-28-rebus-sic-stantibus/5D3E2B71303C92CFDA81FCCED7FBC679>, 29.02.2020.

“Ege Adalarının Lozan ve Paris Andlaşmalarıyla Saptanan Askerden Arındırılmış Statüsü Değişmiş midir?”, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/38306>, s.208, 15.01.2020.

Fisheries Jurisdiction Case (United Kingdom of Great Britain v. Iceland) I.C.J Reports 1973, (Çevrimiçi), <https://www.icj-cij.org/en/case/55/judgments> 13.01.2020.

Yukarı Savoy ve Gex Serbest Bölgeleri Davası/ 1929-1932, (Çevrimiçi) http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1932.06.07_savoy_gex.htm 29.01.2020.

(Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. USA), 70 (ICJ Reports June 27, 1986), (Çevrimiçi) <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>, 06.02.2020.

House of Lords, European Union Committee, 10th Report of Session 2016–17, (Çevrimiçi) <https://publications.parliament.uk/pa/ld201617/ldselect/ldeucom/82/82.pdf>, 16.02.2020.

The Brexit Bill and the Law of Treaties, (Çevrimiçi), <https://www.ejiltalk.org/the-brexit-bill-and-the-law-of-treaties/>, 16.02.2020.

(Çevrimiçi) <https://www.dw.com/tr/mz-tek-su%C3%A7lu-iran-rejimi-de%C4%9Fil/a-48668583>, 02.09.2019.

(Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-40127326>, 27.08.2019.

(Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44039074>, 02.09.2019.

(Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/politics/2020/jan/24/sombre-eu-leaders-sign-brexit-withdrawal-agreement>, 23.05.2020.

(Çevrimiçi), <https://rm.coe.int/1680462545>, 31.09.2020.

(Çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/world/2020/jul/26/poland-withdraw-from-treaty-violence-against-women-istanbul-convention>, 01.09.2020.

(Çevrimiçi),<https://tr.euronews.com/2020/07/27/polonya-istanbul-sozlesmesi-nden-cekiliyor>, 01.09.2020.

(Çevrimiçi), <https://balkaninsight.com/2018/07/27/bulgaria-s-constitutional-court-says-istanbul-convention-not-in-line-with-basic-law-07-27-2018/>, 02.09.2020.

(Çevrimiçi),<https://www.hukukihaber.net/istanbul-sozlesmesi-cekilmeli-mi-devam-mi-etmeli-makale,8130.html>, 02.09.2020.

(Çevrimiçi),<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abdnin-orta-menzilli-nukleer-kuvvetler-anlasmasindan-cekilmesi/1574033>,08.09.2020.

(Çevrimiçi),<https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2019/09/30/orta-menzilli-nuekleer-kuvvetler-antlasmasi-inf-olmadan-avrupa-guevenligi/index.html>, 08.09.2020.